

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

ANLAMDAŞ KELİMELEERDE ANLAM VE KULLANIŞ FARKLILIKLARI

Yüksek lisans tezi

Sevda G. SULAK

İstanbul, 2010

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

ANLAMDAŞ KELİMELEERDE ANLAM VE KULLANIŞ FARKLILIKLARI

Yüksek lisans tezi

Sevda G. SULAK

Yöneten

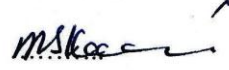
Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN

İstanbul, 2010

T. C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

Sevda GÖKÇE SULAK tarafından hazırlanan *Anlamdaş Kelimelerde Anlam ve Kullanış Farklılıkları* başlıklı bu çalışma 10.02.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yöneten: Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN

Üye: Prof. Dr. Mehmet ÖLMEZ

Üye: Yrd. Doç. Dr. Latif BEYRELİ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
KISALTMALAR	7
İŞARETLER	10
ÖZET	11
SUMMARY	12
I. BÖLÜM	13
1. Giriş.....	13
1. 1. Dil.....	13
1. 1. 1. Dil Kavramı Üzerine Yapılan Tanımlamalar ve Açıklamalar.....	14
1. 2. Ana Dili.....	19
1. 2. 1. Ana Dili Eğitiminin Önemi.....	21
1.3. Dil Bilimi Kavramı Üzerine Yapılan Tanımlamalar ve Açıklamalar.....	25
1. 3. 1. Anlam Bilimi Kavramı Üzerine Yapılan Tanımlamalar ve Açıklamalar.....	26
2. Türkçe Öğretimin Genel Amaçları.....	27
3. Dil Bilgisi Öğretimi.....	30
II. BÖLÜM	33
2. 1. KONU ve TARTIŞMA.....	33
2. 1. 1. Anlamdaş Kelime.....	33
2. 1. 2. Kelime Dağarcığı ve Anlamdaş Kelimeler.....	44
2. 1. 3. İlköğretim Türkçe Derslerinde Anlamdaş Kelimeler.....	46
2. 2. TARTIŞMA CÜMLESİ.....	48
2. 3. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	48
2. 4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	49
2. 5. SINIRLILIKLAR.....	49
3. YÖNTEM.....	50
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ.....	50
3.2. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ.....	50
III. BÖLÜM	51
1. BULGULAR ve YORUMLAR.....	51

1. 1. Anlamdaş Kelimelerin Anlam ve Kullanışlarının İncelenmesi Farklılıklarının Belirtilmesi	51
ARKA.....	51
AŞK	59
BAŞ	64
BECERİ-YETENEK	73
ÇABA.....	77
DEĞER.....	81
DİLEK-İSTEK	87
GELENEK-GÖRENEK	92
GÜÇ	96
HIZ	103
İŞ	105
KAZANÇ	108
KURAK-KIRAÇ	114
MUTLU.....	117
NAZİK	121
SAVAŞ.....	126
SAYGI.....	133
SEVİNÇ	137
ŞAKA	142
USTA	147
UYUM.....	150
ÜZÜNTÜ-KAYGI	153
YAŞAM	159
YAŞLI	165
ZAMAN	167
ZARAR	173
2. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	177
2. 1. Sonuç.....	177
2. 2. Öneriler.....	179
DİZİN	183
KAYNAKLAR	185

ÖN SÖZ

Dile sahip olma, insanı insan yapan en önemli vasıflardan biridir. İnsanı bütün yaratılmışlardan üstün kılan özelliktir. İnsan bu yeteneğiyle dünyayı algılar, anlamlandırır ve anlatır. Dil sayesinde kişi dış dünyaya açılabilir.

Ana dili; kişinin dünyaya geldiği andan itibaren ilk duyduğu, ailesinden ve bulunduğu cemaatten öğrendiği dildir. Kişi, dünyayı ilk defa ana diliyle tanır. Kişi ana dilini ne kadar iyi bilirse ve kullanırsa dünyayı anlama ve anlatma düzeyi de ona göre artar veya azalır. Aynı şekilde ilk düşünme de ana diliyle gerçekleştirilir. Düşüncenin gelişimi dile bağlı olduğuna göre kendi ana dilinin inceliklerini, güzelliklerini, kurallarını bilen ve dili ona göre kullanan kişilerin düşünme becerileri gelişir. Dil ve düşünce arasında doğru orantı vardır. Dil ne kadar gelişirse düşünce de o kadar gelişir.

Türkçe derslerinin en önemli amacı öğrencilere Türk dilinin kurallarını, zenginliklerini öğreterek öğrencilerde dil sevgisini ve bilincini geliştirmektir.

Bu amacın gerçekleşmesi umuduyla, bu araştırmada ana dilimizin en önemli zenginliklerinden olan “Anlamdaş Kelimelerde Anlam ve Kullanış Farklılıkları” konusu ele alınmıştır. Yapılan çalışma sonucunda anlamdaş olarak kabul

edilen kelimeler arasında anlam ve kullanış farklılıkları olduğu gör÷lm÷ştür.

Çalışmam sırasında sabır ve anlayışla beni destekleyen kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN'e teşekkürü bir borç bilirim.

2010, Şubat

Sevda G. SULAK

KISALTMALAR

ADS	<i>Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü</i> , AKSOY.
ADTS	<i>Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü</i> , VARDAR.
Alm.	Almanca.
APS	<i>Ansiklopedik Psikoloji Sözlüğü</i> , BAKIRCIOĞLU.
Ar.	Arapça.
arg.	argo kelime, argo anlam.
ask.	askeri.
A-TBL	<i>Arapça-Türkçe Büyük Lûgat</i> , ATAY.
A-TYK	<i>Arapça-Türkçe Yeni Kamus</i> ; TOPALOĞLU - KARAMAN.
BLS	<i>Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi</i> , GELİŞİM.
den.	denizcilik.
DG	<i>Defter-i Galatat</i> , SEYDİ.
DGBB	<i>Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış</i> , ERKMAN AKERSON.
DKK	<i>Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi</i> , KAÇALIN.
DLT	<i>Compendium of The Turkic Dialects (Dîwân Luġât at-Turk)</i> , al-KÂŞGARÎ.
DS	<i>Türkiye'de Halk Ağızlarından Derleme Sözlüğü</i> , TDK.
DTS	<i>Dilbilim Terimleri Sözlüğü</i> , TDK.
EDPT	<i>An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish</i> , CLAUSON.
eğit.	eğitim.
es.	eski.
ES	<i>Ekonomi Sözlüğü</i> ; EMİROĞLU - DANIŞOĞLU - BERBEROĞLU.
EZAK	<i>Eş ve Zıt Anlamlı Kelimeler Sözlüğü</i> , AKSU.
Fa.	Farsça.
FDTS	<i>Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü</i> , BOLAY.
fel.	felsefe.
fiz.	fizik.
FKM	<i>Açıklamalı Fizik Kimya Matematik Ana Terimleri Sözlüğü</i> , SİNANOĞLU.
Fr.	Fransızca.

FS	<i>Felsefe Sözlüğü</i> , CEVİZCİ.
FTS	<i>Fizik Terimleri Sözlüğü</i> , TDK.
FZ	<i>Ferhengi Ziya</i> , ŞÜKÛN.
hava.	<i>havacılık</i> .
HTS	<i>Yeni Hukuk Lûgatı ve Hukuk Terimleri Sözlüğü</i> , USLU.
huk.	<i>hukuk</i> .
ikt.	<i>iktisat</i> .
İML	<i>İbn-i Mühennâ Lûgati</i> , BATTAL.
İng.	<i>İngilizce</i> .
Kıp.	<i>Kıpçakça</i> .
kıyf.	<i>kıyafet</i> .
KT	<i>Ḳāmūs-ı Türkî</i> , Ş. SÂMÎ.
KTS	<i>Kıpçak Türkçesi Sözlüğü</i> ; TOPARLI - VURAL - KARAATLI.
kuş.	<i>kuşçuluk</i> .
LN	<i>Lûgat-ı Nâci</i> , M. NÂCİ.
mat.	<i>matematik</i> .
MBTS	<i>Misalli Büyük Türkçe Sözlük</i> , AYVERDİ.
mec.	<i>mecaz</i> .
Moğ.	<i>Moğolca</i> .
MTS	<i>Moğolca-Türkçe Sözlük</i> , LESSING.
müz.	<i>müzik</i> .
OTCK	<i>Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu</i> , TDK.
OTS	<i>20. Yüzyıl Ansiklopedik Okyanus Türkçe Sözlük</i> , Pars TUĞLACI.
OTTS	<i>Toplumbilim Terimleri Sözlüğü</i> , OZANKAYA.
OY	<i>Orhon Yazıtları</i> , TEKİN.
PED	<i>A Comprehensive Persian-English Dictionary</i> , STEINGASS.
PS	<i>Psikoloji Sözlüğü</i> , GÜRÜN.
psikol.	<i>psikoloji</i> .
RHTS	<i>Ruhbilim Terimleri Sözlüğü</i> , TDK.
ROS	<i>Resimli Okul Sözlüğü</i> , TDK.
RTS	<i>Ruhbilim Terimleri Sözlüğü</i> , ENÇ.
s.	<i>sayfa</i> .
sıf.	<i>sıfat</i> .
sosy.	<i>sosyoloji</i> .
sp.	<i>spor</i> .

SS	<i>Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü</i> , NİŞANYAN.
STK	<i>Sade Türkçe Kılavuzu</i> , TDK.
TAKS	<i>Türkçede Anlamdaş ve Karşıt Kelimeler Sözlüğü</i> , TUĞLACI.
tasvf.	tasavvuf.
TDES	<i>Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü</i> , EREN.
TDK	Türk Dil Kurumu.
TEL	<i>A Turkish and English Lexicon</i> , REDHOUSE.
tıp	tıp.
tic.	ticaret.
TLOL	<i>Thesaurus Linguarum Orientalium Lexicon</i> , MENINSKI.
TOCK	<i>Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu</i> , TDK.
TS	<i>Türkçe Sözlük</i> , TDK.
TTS	<i>Tanımlarıyla Tarama Sözlüğü</i> , TDK.
Tü.	Türkçe.
tütün.	tütüncülük.
TvETTL	<i>Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı</i> , TIETZE.
TYAK	<i>Türkçede Yakın Anlamlı Kelimeler Sözlüğü</i> , AĞAKAY.
UBTK	<i>al-Uḳyānūsü'l-Basī fī Tarcamati'l-Ḳāmūsī'l-Muḥīṭ, al-FİRŪZĀBĀDĪ.</i>
UW	<i>Uigurisches Wörterbuch</i> , RÖHRBORN.
Uyg.	Uygurca.
ÜSS	<i>Sosyoloji Sözlüğü</i> , ÜLKEN.
vb.	ve benzerleri.
yerb.	yer bilimi.
yy.	yüzyıl.
zıf.	zarf.

İŞARETLER

“ ”	Alıntı.
‘	Çatlak ses, Arapçadaki ayın.
’	Arapçadaki hemze.
‘ ’	Anlamlandırma.
+	Ada gelen ek.
-	Eyleme gelen ek.
<	Bu biçimden gelir.
*	Belirlenememiş biçim.
<i>eğik</i>	Örnek cümleler, çalışılan kelimeler, eser isimleri.

ÖZET

Anlamdaş kelimeler konusunda dil bilimciler arasında görüş farklılıkları vardır. Kimi dil bilimciler anlamdaş kelimeler arasında anlam ve kullanım farklılığı olmadığını kimi dil bilimciler de böyle bir farklılığın olduğunu savunur.

Bu araştırmada ilk önce bu konuda yapılan çalışmalar incelenmiştir. Daha sonra anlamdaş kabul edilen kelimelerin en çok kullanılanlarından ve karıştırılanlarından bir kısmı seçilmiştir. Bu seçilen kelimelerin sözlük tanımları ve kullanımları incelenerek aralarındaki farklar ortaya konulmağa çalışılmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre anlamdaş kelimeler arasında anlam ve kullanım farklılığı olduğu görülmüş ve bu farklar açıklanmağa çalışılmıştır.

İlköğretim öğrencilerine anlamdaş kabul edilen kelimelerin farklılıklarının öğretilmesi, öğrencilerin kelime hazinesini artıracak buna bağlı olarak dili kullanma becerileri ve düşünme becerilerini geliştirecektir.

Anahtar Kelimeler: Dil, ana dili, dil ve düşünce, Türkçe eğitimi, anlamdaş kelime, anlamdaş kelimelerin farklılıkları.

SUMMARY

Linguists have different opinions about synonymous words. Some of them defend that there is no difference between the meaning and the usage of synonyms; the others defend the opposite.

In a research, the studies on this issue have been analyzed firstly. Then some of the mostly used and confused words that are accepted as synonym have been chosen. By searching the definitions and the usage of these chosen words, the differences between them are tried to be made clear.

According to the research results, the difference between the meaning and the usage of synonymous words have been seen; moreover, these differences have been tried to be explained.

If the elementary students learn the difference between these synonymous words, their vocabulary knowledge will develop; correspondingly, their ability of using the language and thinking skills will be enhanced.

Key Words: Language, mother tongue, language and thought, Turkish education, synonymous words, the differences between synonymous.

I. BÖLÜM

1. Giriş

Günümüzde anlamdaş kelimeler konusunda görüş farklılıkları vardır. Kimi dil bilimciler anlam bakımından birbirinin aynı olan anlamdaş kelimelerin var olduğunu; kimi dil bilimciler de anlamdaş kelime olmadığını, anlamdaş sayılan kelimeler arasında anlam ve kullanım farklılıkları olduğunu savunur. Bu araştırmamızda seçtiğimiz anlamdaş sayılan kelimelerin anlam ve kullanım farklılıklarını açıklamaya çalıştık.

1. 1. Dil

Dilin tanımını yapmak kolay değildir. Dil, insana özgüdür. İnsanın insan olmasını sağlayan düşüncenin kaynağıdır. Dil olmadan düşünce, düşünce olmadan da insan olamaz. Nasıl ki ilk insanın nasıl ortaya çıktığı bilinmiyorsa dilin de ilk defa nasıl ortaya çıktığı bilinmiyor. Bu konu, daha çok dil felsefesinin alanına girer. Birçok kişi tarafından dilin tanımı yapılmıştır. Bu tanımlar yapılırken dilin işlevleri esas alınmıştır.

1. 1. 1. Dil Kavramı Üzerine Yapılan Tanımlamalar ve Açıklamalar

“Dil insanların meramlarını anlatmak için kullandıkları bir sesli işaretler sistemidir. Elle başla, gözle kaşla işaretler yaparak da bazı duygularımızı, düşünce ve dileklerimizi anlatırız. Fakat en mükemmel anlatma (expression) vasıtamız dilimizdir.”¹

“Dil, sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullandığımız, doğduğumuzda hazır bularak edinmeye başladığımız, doğrudan doğruya insana özgü, çok güçlü, büyümlü bir düzendir; düşünme ve düşünöleni aktarma dizgesidir.”²

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendisine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örölmüş içtimai bir müessesedir.”³

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan, içtimai ve tabii bir varlıktır.”⁴

“Dil, insana özgü bir olgudur. Başka canlı türleri arasında da belli oranda bir iletişim olduğu bilinmektedir. Fakat bunlardan hiçbirisi insan dili kadar, örneğin soyut kavramlar geliştirecek biçimde, karmaşık bir yapıya sahip değildir. İnsan dili, doğuştandır, aynı zamanda bir sistemdir. Dili tarif ederken öne çıkarabileceğimiz bir özellik de iletişim aracı olmasıdır.

¹ BANGUOĞLU: *Türkçenin Grameri*: 9. s.

² AKSAN: *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*: 13. s.

³ ERGİN: *Türk Dil Bilgisi*: 3. s.

⁴ BOZGEYİK: *Prof. Dr. Faruk Kadri TİMURTAŞ ile Mülakat Dil Davası*: 8. s.

İnsan dilini diğer işaret sistemlerinden ayıran bir başka önemli özellik de üretken olmasıdır. Dilin başka bir özelliği sözlü olmasıdır. Dilin özelliklerinden söz ederken vurgulamamız gereken bir başka husus da içtimai oluşudur. Dil değişkendir; bütün tabii diller çeşitli nedenlere bağlı olarak sürekli bir değişim içindedir.”⁵

“Dil, insan tarihinin her hangi bir çağında, belli bir cemaatin veya cemaatlerin içinde, kamunun kullanmasıyla evrim geçirerek saymaca değer kazanmış ve tanınabilir bir duruma gelmiş sistemlere göre düzenlenip telâffuz edilen boğumlu seslerden meydana gelmiş bir anlatım ve anlaşma aracıdır.”⁶

“İnsanların bütün kullandıkları anlaşma sistemlerinin en yetkini ve öteki sistemlerin temeli, *dil*’dir.”⁷

İnsan, içtimai bir varlıktır. Tek başına yaşamını sürdüremez; ancak bir cemaat içinde varlığını devam ettirebilir. Dil, cemaat olabilmenin zorunlu sonucudur. Aynı zamanda dil, cemaati oluşturan bir etkidir.⁸ Bir cemaat içinde yaşamak; başka insanlarla konuşmayı, anlaşmayı, alışveriş yapmayı, dostluk kurmayı, istekte bulunmayı ve daha birçok içtimai hadiseyi gerçekleştirmeyi gerektirir. Bu içtimai ilişkiyi en doğru ve sağlam biçimde kurmak için gerekli olan araç nedir? Renk, resim, müzik, ışık, el ve yüz hareketleri vb. olabilir; ancak bunların en önemlisi dildir. Bakkala gidildiğinde “Bir ekmek istiyorum.” dendiğinde mi; yoksa işaretlerle anlatmağa

⁵ DEMİR - YILMAZ: *Türk Dili El Kitabı*: 15-17. s.

⁶ DİLÂÇAR: *Dil, Diller ve Dilcilik*: 5. s.

⁷ BAYRAV: *Yapısal Dilbilimi*: 14. s.

⁸ ADALI: *Anlamak ve Anlatmak*: 23. s.

çalışıldığında mı etkili olur? Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan en etkili ve en kısa yoldur.

Dil, insanın dış dünyaya açılmasını sağlayan penceredir. İnsan, bu araç ile dış dünyayı görür, tanır, anlamlandırır ve anlatır. Dil, insan için hayatî bir öneme sahiptir. Yıllardan beri dil üzerinde konuşulmuş, tartışılmış ve insan yaşamağa devam ettikçe bu konuda önemini koruyacaktır; çünkü insan olmanın en önemli şartı *dil*'e sahip olmaktır. Dil sadece insanlara aittir. İnsanı bütün yaratılmışlardan ayıran en önemli özelliktir.

Dil, tek tek insanlardan cemaat oluşmasını sağlar. İnsanlardan cemaat, cemaatlerden millet ve devlet oluşur. Bir dilde görülen bir aksama doğrudan doğruya cemaatleri, milletleri etkiler. Dil, milleti oluşturan insanları bir arada tutar ve onların uzun süre bir arada yaşamasını sağlar. Dile sahip çıkmak; vatana, millete sahip çıkmaktır.

“Dil meselesi bir millî müdafaa meselesidir. Dilimizi korumak, vatani korumakla birdir. Çünkü dil de vatan kadar, tarih kadar, gelenek ve töre kadar azizdir. Dil de bayrak gibi, aile gibi mukaddesattandır. Belki hepsinin ifadesi, aksi onda olduğu için hepsinden öndedir. Dil olmayınca millet olmaz, milliyet olmaz. Millî kültürün baş unsuru dildir.”⁹

“Dil birliğini sağlayamamış bir cemaatin millet kimliğini kazanmasına imkân yoktur. ...Dilini kaybetmemiş bir halk ve kavim, milliyetini muhafaza ediyor demektir. ...Bir milletin dili bozulursa kültüründe buhranlar başlar. Sanat, edebiyat ve fikir

sahalarında çöküntüler meydana gelir. Kitleler birbirini anlamaz hâle düşerler. Bir milleti içten yıkmak için dilinde anarşi meydana getirmek ve böylece kültürünü çökertmek, ilk başvurulacak harekettir.”¹⁰

Atatürk de dilin önemini görmüş ve Türk dilini korumak, geliştirmek amacıyla 1932’de Türk Dil Kurumunu kurduştur.

Dil ve düşünce arasında sıkı bir ilişki vardır. Dili gelişmiş bir insanın düşüncesi de gelişir. WITTEGENSTEIN [1889-1951]’ın “Dilimin sınırları düşüncemin sınırlarıdır.”, HEIDEGGER [1889-1976]’in “Dil, düşüncenin ve varlığın evidir.” cümlelerinde de belirtildiği gibi insan dilini ne kadar iyi biliyor ve kullanıyorsa o ölçüde düşünür.

“Dil eğitiminin temel amacı, kişilerin düşünce ve iletişim becerilerini geliştirmektir. Bütün ülkeler ana dili eğitimine önem vermektedir; çünkü dil, bireyin kültürünün temel ögesidir ve insanları birbirine yaklaştıran en güçlü araçtır. Dili iyi bilme ve düzgün kullanma hem okul başarısı için hem de hayatta başarı kazanmak için çok önemlidir.”¹¹

“Bazı kimseler dili sadece dil olarak görüyor ve dilin üzerinde de yalnızca dil olarak duruyorlar; dil ile düşünce arasındaki ilişkiye fazla değinmiyorlar. Oysa dil, duygu ve düşüncelerimizi anlatan bir işaretler sisteminden başka bir şey değildir. Duygu-düşünce esastır, dil ise bir vasıta. Dili öğretirken, aslında düşünceyi öğretiriz. Düşünce de insan

¹⁰ BOZGEYİK: *Prof. Dr. Faruk Kadri TİMURTAŞ ile Mülakat Dil Davası*: 10. s.

¹¹ YILDIZ: *Türkçe Öğretimi*: 14. s.

kişiliğini yansıtır. Düşüncelerinden bir insanın nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu çıkarabiliriz. Eğer ana dili öğretiminde, bir insanın kişiliğinin de geliştirildiği bilinirse bu meselenin ne kadar kutsal bir mesele olduğu çok iyi kavranır.”¹²

Dil, kültürü oluşturan ve nesilden nesile aktaran bir araçtır. Dildeki yanlışlar kültür yozlaşmasına sebep olur. Olmayan bir kültür de nesilden nesile aktarılamaz. Kültürsüz bir millet de olamaz.

“Kimse bile bile dilin gücünü yadsımaz. Yadsırsa, her şeyden önce kendine eder. Dile saygısızlık insanın kendi özüne saygısızlıktır. Dil zorbasının başına gelmedik kalmaz. Dilin öcü uğradığı saygısızlıkla oranlıdır. Söylediğine dikkat etmeyen, kelimelerini tartarak kullanmayan, dil gerçeklerine aldırmayan, dil başıbozukluğunu alışkanlık hâline getiren bir insan zararın her türlüünü göze almalıdır. Felaketten felakete sürüklenir bu gidişle. Kendi canıyla bile ödeyebilir bu tutumunu. Olağanüstü durumlara uzanmayalım, daha günlük yaşayışta “Evet” yerine “Hayır”, “İyi” yerine “Kötü”, “Gel” yerine “Git” dediğimizde, öylesine eylemler boşandırırız ki, bununla yaşayışımızı kendi elimizle kötürümleştiririz.

Aslında dile saygı dosta beslenen saygı olmalıdır. Gerçekten de bir bakıma vazgeçilmez bir dosttur dil. Biz insanlar dilsiz yaşayamayız. Dil en büyük yardımcımız bizim. Dünyayı mı bilmek istiyoruz, dilsiz olmaz bu. İçinde yaşadığımız dünyayı bilmeden de var olamayız. Çevremizdeki tanıdık nesnelerden tutun, bize en yabancı görünen olaylara varıncaya dek, bilgi diye belirlediğimiz her şeyi, bu belirleyişimiz sonradan yanlış çıksa bile, hep dille başarırız. Yalnızca nesneleri mi bilebiliriz dille? Başkalarını da, kendimizi de ancak dile getirdiğimiz ölçüde gün ışığına çıkarabiliriz. Dil ise karıştı mı bilgi bulanır, kelimeler konuştu mu doğru gizlenir

¹² HENGİRMEN: “Ana Dili Öğretiminde Genel İlkeler”, *Türkiye’de ve Dünya’da Ana Dili Eğitimi Sempozyumu Bildirileri*: 11. s.

diye düşünenlerin kulakları çınlasın. Dile yüklenen bulanıklık dilden çok dili kullananın kendisinden geldiği de olur.”¹³

1. 2. Ana Dili

Ana dili, insanın çocukken ailesinden ve soyca bağlı olduğu cemaatten öğrendiği dildir.¹⁴

“Ana dili, başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden, daha sonra da ilişkili bulunulan çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireyin bir cemaatle en güçlü bağlarını oluşturan dildir.”¹⁵

Ana dili, insanın doğup büyüdüğü çevrede öğrendiği, dünyayı ilk tanımağa başladığı ve ilk olarak düşünmesini sağlayan en önemli araçtır. İnsan, gözlerini dünyaya açtığı andan itibaren kendini ana dilinin içinde bulur. İlk duyduğu sesler, kelimeler, cümleler kendi ana diline aittir. Kişi, ana diliyle içinde bulunduğu dünyayı tanır, ses organları gelişince de anlatmağa başlar. İnsanda; ana dili ile düşüncenin gelişimi, paraleldir. Kişinin iç dünyasının sınırlarını, evreni algılayış ve yorumlayış özelliklerini, düşünce biçimini sahip olduğu ana dili belirler. Kişi, ancak kendi öz dilinde yani ana dilinde düşünüp anlatabilir.¹⁶

¹³ UYGUR: *Dilin Gücü*: 14. s.

¹⁴ TDK: *TS*: 93^b. s.

¹⁵ AKSAN: “Anadili”, *Türk Dili*: XXXI/285: 1975: 423-434. s.

¹⁶ ÖZDEMİR: “Anadili Öğretimi”, *Türk Dili Dil Öğretimi Özel Sayısı*: Ankara 1983, sayı: 379-380, 20-21. s.

Bir dil onu konuşan milletin yaşayış biçiminin, kültürünün, dünya görüşünün, tarih boyunca geçirdiği çeşitli evrelerin ve başka cemaatlerle kurduğu ilişkilerin yansıtıcısıdır.¹⁷ Her dil, evreni kendine özgü bir biçimde algılar ve yorumlar.¹⁸ Dil, cemaat, kültür kavramları birbirinden ayrı düşünülemez. Dil, içinde bulunduğu kültürün özelliklerini taşır. Dil bir yandan kültürü oluşturur, bir yandan da o kültürün içinde gelişir.

HUMBOLDT [1769-1859]'a göre diller içinde bulundukları kültürden ayrı olarak, kendi başlarına ve bağımsız bir şekilde doğmazlar. Bağlı oldukları kültürün özelliklerine göre gelişir.¹⁹ Hatta HUMBOLDT dünyanın çeşitliliğini anlamak için dilin araç olarak kullanılabileceğini söylemiştir. Dilleri inceleyerek o dilleri ortaya çıkaran kültüre, oradan da o kültürün sahibi olan millete ulaşılabilir. Bir milletin dilindeki benzetmeler, aktarmalar, deyim ve atasözleri incelendiğinde o milletin çeşitli nitelikleri ortaya çıkar.²⁰ Milletlerin ayrılmasını dil sağlar. Bunun tam tersi olarak milletlerin bir arada kalmasını da dil sağlar. Dil, ait olduğu milletin özelliklerini de taşır. Özellikle kelime hazinesi dili kullanan cemaatin bir aynası gibidir.²¹ Tarımla uğraşan bir milletin dilinde tarımla ilgili birçok kelime

¹⁷ AKSAN: *Türkçenin Gücü Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar*: 14-15. s.

¹⁸ ADALI: "Anadili Olarak Türkçe Öğretimi Üstüne", *Türk Dili Dil Öğretimi Özel Sayısı*: Ankara 1983, sayı: 379-380, 31. s.

¹⁹ AKARSU: *Wilhelm von Humboldt'da Dil-Kültür Bağlantısı*: 50. s.

²⁰ AKSAN: *Türkçenin Gücü Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar*: 15. s.

²¹ VARDAR: *Dilbilim Sorunları*: 88. s.

yer alırken hiç denize sahip olmayan bir milletin dilinde denizcilikle ilgili çok az sayıda kelime olur.

“Çok karmaşık yapısına karşın, insanın doğduktan sonra birkaç yıl gibi şaşırtıcı kısa bir süre içinde öğrendiği dil, o dili konuşan kişinin dünyaya bakış açısını ve düşünme biçimini belirleme; çevresindekilerle iletişimini, binlerce yılın birikimi olan bilgi varlığına erişmesini ve ruhi gelişimini sağlama özellikleriyle yaşamımız boyunca bize eşlik eden çok önemli bir varlıktır. Dil, gerçekleştirdiği bunca hayati işlevin yanı sıra, en eski ve yaygın sanat alanlarından biri olan edebiyatın da varoluş nedenidir.”²²

1. 2. 1. Ana Dili Eğitiminin Önemi

Ana dili eğitimi, çocuğun ailesinden ve çevresinden öğrendiği dili, okuldaki eğitim etkinliği içinde, iş ve cemaat hayatında duyacağı çeşitli ilgi ve iletişim ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde geliştirmektir.²³

İnsan dünyaya geldiği andan itibaren ilk duyduğu, tekrar ettiği dil ana dilidir. Kişi, dünyayı ilk defa ana diliyle tanır. Kişi ana dilini ne kadar iyi bilirse ve kullanırsa dünyayı anlama ve anlatma düzeyi de ona göre artar veya azalır. Aynı şekilde kişi ilk düşünmeyi ana diliyle gerçekleştirir. Kişinin okuma, anlama, yazma, konuşma, dinleme, öğrenme yetenekleri ve eğitime

²² TOKLU: *Dilbilime Giriş*: 7. s.

²³ GÖĞÜŞ: “Anadili Eğitim Programlarının Niteliği”, *Türk Dili Dil Öğretimi Özel Sayısı*: Ankara 1983, sayı: 379-380, 40. s.

yatkınlığı ana dilindeki yeterliğine bağlıdır.²⁴ Kişi ana dilini ne kadar doğru ve sağlam bilip kullanıyorsa bu yetenekleri ve dolayısıyla düşüncesi de o kadar sağlam olur. İnsanın düşünce zenginliği ana dilinin zenginliğine bağlıdır.

İnsanın evrene bakış açısını belirlemede, olayları, olguları anlayıp yorumlamasında en önemli etkenlerden biri ana dilidir. İç dünyanın sınırlarını, evreni anlama ve yorumlama çevresini ana dili çizer.

Ana dili, onu konuşan kişinin dil bilincini belirtir ve kişide çocukluk çağından başlayarak bir dil duygusu oluşturur. Ana dili, kişinin manevi hayatını, dünya ve hayat görüşünü, kavrama çevresini yansıtır.²⁵

Ana dili eğitiminde amaç sadece okumayı, anlamayı, dinlemeyi, yazmayı öğretmek değildir. Asıl amaç öğrencilerin bu becerileri kazanarak düşünen, üreten, ülkesine bağlı bireyler olmasını sağlamaktır. Ana dili eğitiminin öğrencilere kazandırmak istediği amaçlar şu şekilde özetlenebilir:

- Dil aracılığıyla düşünme, algılama, tasarlama, hüküm verme kabiliyetlerini geliştirmek.

- Dili amaçlarına uygun olarak sorumluluk bilinci içinde, açık ve etkili kullanabilmek.

²⁴ ŞİMŞEK: “Çağdaş Eğitimde Anadilinin Yeri”, *Türk Dili Dil Öğretimi Özel Sayısı*: Ankara 1983, sayı: 379-380, 36. s.

²⁵ DİLÂÇAR: *Dil, Diller ve Dilcilik*: 38. s.

- Dil ifadelerini anlayabilmek ve gerektiğinde tenkidî olarak değerlendirmek.²⁶

Okuldaki her derste ve her öğrenim alanında dil öğrenimi yapılmaktadır.²⁷ İlköğretim okullarındaki ders sayılarına bakıldığında en fazla Türkçe dersinin olduğu görülür. Türkiye’de öğrenci ana dilinin özelliklerini Türkçe dersinde öğrenir. Ana dilini bilmeyen öğrenci hiçbir şeyi öğrenemez. Öğrencilerin farklı derslerde yaşadığı sorunların temelinde de ana dili eksikliği vardır. Öğrenci matematik sorusunu okuyor; fakat anlamıyor. Bu yüzden soruyu çözemiyor. Tam tersi de olabilir. Soruyu hazırlayan kişi ana dilini doğru kullanamadığı için sormak istediğini anlatamıyor.

Sekiz yıllık eğitim-öğretimi tamamlayan birçok öğrenci duygu ve düşüncelerini dile getiremiyor. Kendilerini doğru bir şekilde ifade edemiyor. Kelimelerin anlamlarını ayırt edemedikleri için yanlış kelimeler kullanıyorlar. Bütün bunların sebebi öğrencilerin ana dillerini öğrenememiş olmalarıdır. Ana dilini öğrenemeyen öğrencinin düşüncesi ve kişiliği gelişmez. Düşünemeyen, kişiliği gelişmeyen insanlardan oluşan cemaat bağımsızlığını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Anlatıldığına göre, KONFUÇYUS [M. Ö. 551? – M. Ö. 479?]’a bir gün sormuşlar: “Bir ulusun tüm yönetimi sana bırakılsaydı ilkin ne yapardın?” demişler. Ne demiş, bileceksiniz, KONFUÇYUS. İlkin dili düzeltirim demiş. Kanıtı da şöyle: “Dili düzgün olmayınca,

²⁶ YILDIZ - OKUR - ARI - YILMAZ: *Türkçe Öğretimi*: 65. s.

²⁷ YILDIZ - OKUR - ARI - YILMAZ: *Türkçe Öğretimi*: 1. s.

söylenen söylenmek istenen değildir; söylenen söylenmek istenen olmayınca, yapılması gereken yapılmadan kalır; yapılması gereken yapılmadan kalınca, törelerle sanatlar geriler; törelerle sanat gerileyince de adalet yoldan çıkar; adalet yoldan çıkınca halk çaresizlik içinde kalır. İşte bundan dolayı söylenmesi gereken başıboş bırakılamaz. Bu her şeyden önemlidir.”²⁸

Birçok kişi düşüncesini ifade edemediğinde “Tam dilimin ucunda ama söyleyemiyorum.” der. Bu, yanlıştır; çünkü düşüncede olan bir şey dilde ve dilde olan bir şey aynı zamanda düşüncede de bulunur.

Ana dili, insanları birbirine bağlayan, onları bir yığın olmaktan kurtaran ve onları milletleştirip bir cemaat oluşturan en önemli etkenlerden biridir. “Aynı ana dilini soluyanlar, aynı ana dilinin havasını bilinçaltına indirmiş olanlar arasında bir yakınlık doğar. Bu, ana dilinin insan kişiliğini bilinçlendirmedeki etkisinden, evrene bakış açılarının ortaklığından gelir. Bu ortaklığa, ana dilinin bireyleri birbirine bağlama gücüne ana dili duygusu adını veriyoruz.”²⁹

Bir insanın, bir cemaatin, bir milletin, bir devletin sağlıklı ve huzurlu biçimde varlığını sürdürmesi; bilim ve teknoloji bakımından ilerlemesi, gelişmesi dile verdiği öneme bağlıdır.

²⁸ UYGUR: *Dilin Gücü*: 14-18. s.

²⁹ ÖZDEMİR: “Anadili Öğretimi”, *Türk Dili Dergisi Dil Öğretimi Özel Sayısı*: Ankara 1983, sayı: 379-380, 22. s.

Ana dili; bir ülkenin insanlarını huzurlu, mutlu ve barış içinde yaşatacak olan bir anahtardır.

1.3. Dil Bilimi Kavramı Üzerine Yapılan Tanımlamalar ve Açıklamalar

Dil bilimi en kısa şekilde dili konu edinen bilim dalı olarak tanımlanabilir. Aşağıda çeşitli dil bilimi tanımlarına yer verilmiştir:

Dil Bilim: (Alm. *Sprachwissenschaft, Linguistik*; Fr. *linguistique*; İng. *linguistics*). Kendine özgü yöntemlerle genel olarak dil olayını, özel olarak da tabii dilleri yapıları, işleyişleri, süre içindeki değişimleri vb. açılardan inceleyen insan bilimi.³⁰

Dil bilimi, dil olayını ve tabii dilleri yapı düzenleri ve işleyişleri açısından irdeleyen insan bilimidir.³¹

“Dil biliminin görevi, çok yönlü, karmaşık ve gizemli bir varlık olan dili tüm boyutlarıyla incelemektir. Dil bir iletişim aracıdır demek, dilin birçok önemli özelliğini ve işlevini görmezden gelmek olur. Dil, o dili konuşan cemaatin kültürünü yansıtan bir ayna, o kültürün düşünüş biçimini, dünyayı algılayışını belirleyen belki de en önemli etken, cemaat içi ve cemaatler arası ilişkilerin ön koşuludur. Kişilerin duygu ve düşüncelerinin aktarımını gerçekleştirmesinin yanı sıra, edebiyatta sanat kullanımıyla bu en yaygın ve eski sanat dalının varoluş nedenidir. Dil olmasaydı, ne geçmişimize ilişkin bir bilgimiz olur ne de bilimde ve teknolojiye bugünkü duruma gelinebilirdi. Dil, savaş ilan etmekten gönüller fethetmeye kadar çok ayrı

³⁰ VARDAR: *ADTS*: 73. s.

³¹ BAYRAV: *Yapısal Dilbilimi*: 9. s.

amaçlarla kullanılabilen bir varlık.”³²

1. 3. 1. Anlam Bilimi Kavramı Üzerine Yapılan Tanımlamalar ve Açıklamalar

Anlamdaş kelimeler, anlam biliminin çalışma alanında yer alır. Anlam bilimi, dil biliminin alt dallarından birisidir. Kelimelerin anlam özelliklerini inceler.

Anlam Bilimi: (Alm. *Semantik*, Fr. *sémantique*, İng. *semantics*). Dili anlam yönünden ele alan, göstergenin gösterilen bölümünü ya da içeriği eşsüremli ve artsüremli açılardan inceleyen dil bilim dalıdır.³³

Anlam Bilimi: Kelime anlamlarını başka kelimelerin anlamlarıyla karşılaştırarak veya onların zaman içindeki gelişimlerini göz önünde tutarak inceleyen bilim.³⁴

Anlam bilimi, dil göstergelerinin, gösterge dizilerinin anlamını, başka bir deyişle anlamın anlamını inceler.³⁵

Anlam bilimi kelimelerin anlamını inceleyen alanın adıdır.³⁶

³² TOKLU: *Dilbilime Giriş*: 9. s.

³³ VARDAR: *ADTS*: 18. s.

³⁴ TDK: *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*: 14. s.

³⁵ TOKLU: *Dilbilime Giriş*: 88. s.

³⁶ AYDIN: *Dilbilim El Kitabı*: 71. s.

2. Türkçe Öğretimin Genel Amaçları

Türkçe Öğretim Programı; Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanan, tenkidî ve yaratıcı düşünebilen, bilgiyi kullanabilen, üretebilen, girişimci, şahsi ve içtimai değerlere önem veren bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

Türkçe öğretiminin amacı, Türk Milli Eğitimin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak öğrencilerin;

1. Dinleme, konuşma, okuma, yazma, görüntülü okuma ve görüntülü sunu dil becerilerini geliştirmek.
2. Türkçeyi sevmelerini, doğru ve etkili kullanmalarını sağlamak.
3. Zihnî gelişimlerine uygun olarak anlama, sıralama, sınıflama, sorgulama, ilişki kurma, eleştirme, tahmin etme, analiz-sentez yapma ve değerlendirme gibi zihnî becerilerini geliştirmek.
4. Metinler arası düşünme becerilerini geliştirerek söz varlığını zenginleştirmek.
5. İlmî, yapıcı, tenkidî ve yaratıcı düşünme, kendini ifade etme, iletişim kurma, iş birliği yapma, problem çözme ve girişimcilik gibi temel becerilerini geliştirmek.

6. Bilgiyi araştırma, keşfetme, yorumlama ve zihninde yapılandırma becerilerini geliştirmek.

7. Bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretme becerilerini geliştirmek.

8. Bilgi teknolojilerini kullanarak okuma, metinler arası anlam kurma ve öğrenme becerilerini geliştirmek.

9. Kitle iletişim araçlarıyla verilen mesajları sorgulama becerilerini geliştirmek.

10. Şahsi, içtimai, iktisadi, politik yönlerden ve kültür yönünden gelişmelerini sağlamak.

11. Millî, manevi, içtimai, ahlaki, tarihî, estetik değerlere; kültür, sanat değerlerine önem vermelerini sağlamak; milli duygu ve düşüncelerini güçlendirmek.

12. Yazılı ve sözlü ürünlerle Türk ve dünya kültürünü tanımalarını sağlamak.

13. Okuma ve yazma sevgisi ile alışkanlığını kazanmalarını sağlamaktır.

Türkçe (1-5) Öğretim Programı içerdiği öğrenme alanları ve kazanımlarla öğrencilerde aşağıdaki temel becerilerin gelişmesini sağlayacaktır. Bu programla ulaşılması beklenen temel beceriler;

- Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanma
 - Tenkidî düşünme
 - Yaratıcı düşünme
 - İletişim
 - Problem çözme
 - Araştırma
 - Bilgi teknolojilerini kullanma
 - Girişimcilik
 - Karar verme
 - Metinler arası okuma
 - Şahsi ve içtimai değerlere önem verme
- olarak sıralanmaktadır.³⁷

Okuma; zihnin gelişimine en büyük katkıyı sağlayan öğrenme alanıdır. Okuma sürecinde yazılanlar zihnî kavramlara çevrilmekte, anlamlandırılmakta ve beyinde yapılandırılmaktadır.

Okuma sürecinde öğrencinin kelimeleri doğru tanınması oldukça önemlidir. Kelime tanıma, öğrencinin zihnî sözlüğünü kullanarak kelimenin anlamını belirlemesi sonucu gerçekleşmektedir. Kelimenin anlamı belirlenirken ön bilgiler kullanılmaktadır. Kelimelerin doğru tanınmaması; cümlelerin, paragrafların ve giderek bütün metnin yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kelime çalışmalarına gereken önem verilmeli ve öğrencinin söz varlığı geliştirilmelidir.

³⁷ MEB: *Türkçe Öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5. Sınıflar)*: 12-15. s.

3. Dil Bilgisi Öğretimi

Dil bilgisi bir dilin bütün özelliklerini ve kurallarını içine alan bilimdir. Ses, kelime, kelimedeki yapı, kelime şekilleri, kelimedeki anlam, cümle gibi dile ait bütün konular dil bilgisi içine girer. Kelimedeki anlam özellikleri ve buna bağlı olarak anlamdaş kelimelerin öğretimi dil bilgisi öğretimi içinde yer alır. Bu yüzden kısaca Türkiye’de dil bilgisi öğretimi üzerinde durulacaktır.

Türkiye’de dil öğretimi konusunda birçok eksikler ve yanlışlar vardır. Dil bilgisi denildiğine akla kurallar ve tanımlar geliyor. Öğrenciler not almak için çeşitli kuralları ve tanımları ezberliyor, sınıf geçiyor. Şu anda uygulanan dil bilgisi öğretimiyle Türkçe öğretiminin genel amaçları gerçekleştirilemiyor. Öğrencilere sahip oldukları ana dilleri yani Türkçe öğretilmiyor. Dilleri sevdiremiyor.

Dil öğretiminin amacı dili doğru kullanmak, dil bilinci kazanmaktan ziyade SBS’yi, ÖSS’yi kazanmak oluyor. Eğitim-öğretim sürecinde öğrencinin de öğretmenin de amacı bu doğrultuda oluyor. Öğrenci sınavı kazanmak istiyor, öğretmen de öğrencisinin sınavda başarılı olmasını istiyor. İki taraf da asıl amacı unutuyor, asıl ve önemli olan amaç -dil bilinci, dil sevgisi kazanmak- yerine getirilmiyor. Böyle bir durumda dil sorunlarının artmaması mümkün değildir.

Dilin en önemli işlevi insanlar arasında anlaşmayı sağlamaktır. Dili oluşturan en önemli öge “kelime”dir. Kelimeler doğru kullanılmadıklarında dilin en önemli işlevi olan “anlaşma” tam olarak sağlanamaz. Bu yüzden kelimelerin anlamlarını, anlam farklılıklarını doğru bilmek ve kelimeleri bunlara göre kullanmak gerekmektedir.

II. BÖLÜM

2. 1. KONU ve TARTIŞMA

2. 1. 1. Anlamdaş Kelime

Anlamdaş kelime; Arapça “müterâdif”, Fransızca “sinonim” kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bazı kaynaklarda “anlamdaş kelime” karşılığında “eş anlamlı” ifadesi kullanılmaktadır. Çalışmamızda Türkçenin yapısına uygun olduğu için “anlamdaş” terimini kullandık. Ancak bazı kaynaklarda tanımlar “eş anlamlı” maddesinde verildiği için “eş anlamlı” maddesini aynen aldık.

Anlamdaş: Aynı veya hemen hemen aynı anlamda olan kelimeler birbirinin anlamdaşıdır.³⁸

Eş anlamlı: Anlamları aynı veya birbirine çok yakın olan kelimeler, anlamdaş, müradif, müteradif, sinonim.³⁹

Eş anlamlılık: İki ya da daha çok sayıda göstergenin aynı anlama gelme, ayrı gösterenlerin aynı gösterileni belirtme özelliği.⁴⁰

³⁸ TDK: *DTS*: 14. s.

³⁹ TDK: *TS*: 655^a. s.

⁴⁰ VARDAR: *ADTS*: 94. s

Eş anlamlılık: İki ya da daha çok sayıda göstergenin aynı anlama gelme, ayrı gösterenlerin aynı gösterileni belirtme özelliği. (Ör. siyah ve kara birçok bağlamda eş anlamlılık gösteren kelimelerdir.) Eş anlamlılık çoğu kez salt nitelikli olmaktan uzaktır, bu nedenle özdeşlikten çok anlamca yakınlık belirtir; çünkü aynı bağlamda hiçbir anlam farklılığı getirmeden birbirinin yerini alabilecek kelimeler az sayıdadır.⁴¹

Dil bilimciler arasında “anlamdaş” terimi için görüş farklılıkları vardır. Bazı dil bilimciler anlamdaş kelimeler arasında anlam farklılığı olduğunu savunurlar:

“Bu kavram öteden beri, pek yerinde sayılmayacak bir terimle anlatılmıştır; çünkü hiçbir dilde, birbirinin tam aynı, eş anlama gelen birden fazla yerli kelimenin bulunmadığı, bütün bilginlerce benimsenen bir gerçektir. Bugün Türkçedeki göndermek ve yollamak ya da bezmek, bıkmak, usanmak örneklerinde olduğu gibi tam aynı anlamda olduğu varsayılabilen öğeler de aslında ayrı köklerden gelen, değişik gelişmeler sonucunda anlamca birbirine yaklaşmış kelimelerdir. Bu bakımdan, dilemek/istemek, çevirmek/döndürmek, darılmak/küsmek/gücenmek gibi anlamdaşlıları, yakın anlamlı öğeler olarak düşünmek gerekir. Ancak, tam aynı anlamda olan boyunbağı/kravat, deprem/zelzele/yer sarsıntısı, değer/kıymet gibi anlamdaş çiftlerinde birer öge (kravat, zelzele, kıymet) yabancı kökenlidir ki, her dilde görülebilen bu durum, kuralı değiştirecek nitelikte değildir. Kaldı ki, genellikle yabancı kökenlilerle yerlilerin dilde kullanışları sırasında -bunlar anlamca birbirine çok yaklaşmış bile olsa- kurdukları bağlantılar, bağdaştırdıkları öğeler açısından çoğunlukla ayırım vardır. Örneğin Türkçe baş ile Arapça kökenli kafa (asıl anlamı: ‘başın arka bölümü’), kimi kullanımlarına bakılarak eşdeğerli görülse bile kafalı adam dendiği hâlde başlı adam

⁴¹ TDK: DTS: 76-77. s.

denmemekte, kafasız yerine de başsız kullanılamamaktadır. Türkçedeki ak ile dile yerleşen beyaz (Ar.) tam anlamdaş sayılabilecekleri hâlde beyaz kâğıt, beyaz peynir, beyaz çimento tamlamaları yerine ak kâğıt, ak peynir, ak çimento tamlamaları genelleşmiş değildir. Bu örnekleri kolaylıkla çoğaltabiliriz.”⁴²

“Bilindiği gibi anlamdaş dediğimiz ögeler (İng. synonyms, Fr. synonymes, Alm. Synonymwörter) adları her ne kadar anlamdaş ise de birbirinin tam eşi anlama gelmezler. Her dilde görülen anlamdaşlar arasında kimi zaman oldukça büyük, kimi zaman pek küçük anlam farkları vardır. Bu bakımdan bu gibi ögeleri *yakın anlamlı kelimeler* olarak tanımlamak daha doğru olur. Kaldı ki, dilin, başlangıçta bir kavramı bir ses birleşimiyle (bir kelimeyle) karşıladığı, tıpatıp aynı anlama gelen iki ögenin bulunamayacağı, benimsenen ve akla en uygun gelen görüştür. N. GOODMAN [1906-1998] de bunu mantık açısından ispatlamıştır.

Bu sorun üzerinde öteden beri durulmuş, A. CARNOY [1878?-1961] her ikisi birlikte yaşayan anlamdaşlar arasında devamlı bir savaş, çekişme bulunduğuna dikkati çekerek bunlar arasında çok hafif de olsa, anlam farkı olduğuna değinmiştir. L. BLOOMFIELD [1887-1949] de dildeki her ögenin belli ve kesin bir anlamı olduğunu belirttikten sonra, eğer bu ögeler biçim yönünden farklı iseler anlamlarının da farklı olması gerektiğini ileri sürer. Her dilde kullanılan anlamdaşlar arasında göze batıcı farklar bulunduğunu söyleyen ve bunları dokuz bölümde toplayan W. E. COLLINSON [1889-1969]’un saptadığı farklar arasında, bir kelimenin ötekine oranla daha çok genelleşmiş ya da ötekine göre daha hissî oluşu, birinin ötekinden daha çok, bir uzmanlık alanıyla ilgisi bulunması ya da anlamdaşlardan birinin çocuk diline ait olması gibi özellikler vardır. Örneğin İngilizcede ‘baba’ anlamına gelen iki anlamdaştan biri (daddy) çocuk diline aittir. Öteki de genel dilin kelimesi: father.”⁴³

⁴² AKSAN: *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim 3. cilt:* 191. s.

⁴³ AKSAN: “Eşanlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eşanlamlılardan Yararlanma”, *Türkoloji Dergisi:* 1974, VI. cilt, 1-14. s.

Yabancı asıllı karşılığı ile anlamdaş sanılan birçok kelime gerçekte öyle değildir. Dil bilimcilerin dedikleri gibi, “Dilin canlı söz hazinesinde gerçekten anlamdaş kelimeler yoktur.” Anlamdaş oldukları sanılan kelimeler arasında daima ince bir anlam farkı vardır; bu yoksa bile kullanım farkı bulunur. Kullanış farkı da en az ince anlam farkı kadar önemlidir.⁴⁴

“Dillerde, her bağlamda aynı anlama gelen, anlamın bütün boyutları örtüşen tam anlamdaşlık pek rastlanan bir durum değildir. Kelimeler arasında *üşlup, derece, hissî değer, yerellik* vb. açılardan farklar vardır. Ayrıca bağlam da önemlidir. İki kelime bir cümlede anlamdaş iken başka bir cümlede anlamdaş olmayabilir: *ak* ve *beyaz*, *siyah* ve *kara* kelimeleri anlamdaş sayılırlar. Ancak *ak alın* deyiminde *beyaz*, *kara baht* örneğinde *siyah* kullanılmaz. Pek çok sözlükte anlamdaş olarak listelenen kelimeleri bu nedenle yakın anlamlı saymak gerekir.”⁴⁵

Anlamdaş kabul edilen kelimeler kavram olarak farklılık taşıdığı için kelimeler arasında tam bir anlam eşliğinden söz edilemez. Bu kelimeler incelendiğinde aralarında bazen çok büyük bazen de çok küçük belli belirsiz anlam farklılıkları olduğu görülür.⁴⁶

Bir dilin söz varlığı içindeki anlamdaş sayılan ögeler bazen aynı bazen birbirine yakın kavramları yansıtır. Her dilde yer alan anlamdaş ögeler arasında bazen çok büyük bazen de pek küçük anlam farkları vardır. Bazen de bu tür ögeler

⁴⁴ TEKİN: *Türkoloji Eleştirileri*: 116. s.

⁴⁵ DEMİR - YILMAZ: *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*: 144^a. s.

⁴⁶ ÖZKIRIMLI: *Dil ve Anlatım*: 113. s.

arasında yalnızca kullanım farkları görülür.⁴⁷

Yukarıdaki görüşlerin tersini savunan dil bilimciler de vardır: “Hiçbir dilde, bizdeki gibi, aynı kavram için hem Türkçesi, hem de Arapça ve Farsçası olmak üzere, birkaç kelime yoktur, kullanılmamaktadır. Halk gök, yürek, gebe, eşek derken bir azınlık sema, kalp, hamile, merkep diyor. Oysa en ileri diller olan Fransızca ile İngilizcede bir tek kelime var. Herkes gebe, eşek der.”⁴⁸

Bir veya birden fazla kelimenin anlamdaş olabilmesi için aynı varlığı işaret etmesi ve bu kelimelerin birbirlerinin yerine kullanılabilmesi gerekir. Mesela ilköğretim Türkçe derslerinde öğrencilere *harp*, *savaş*, *muharebe* *mücadele* kelimeleri anlamdaş olarak öğretilmektedir. Hâlbuki *savaş* ve *harp* kelimeleri her durumda birbirlerinin yerine kullanılamazlar. *Veremle savaş* denir; ancak *veremle harp* denmez. Aynı şekilde *harp* ve *muharebe* kelimeleri de anlamdaş değildir. Bu iki kelime Arapça aynı kökten türemiştir. Aynı kökten türeyen iki farklı kelimenin anlamdaş olması mümkün değildir. *Silgi* ve *silecek* kelimelerinde olduğu gibi. *Harp* ve *muharebe* kelimeleri de farklı kavramları karşıladıkları için anlamdaş sayılamazlar.

Anlamdaş kabul edilen kelimeler arasında matematikteki gibi bir eşitlik yoktur.⁴⁹ Anlamdaş sanılan birçok kelime arasında anlam ve kullanış farklılıkları vardır. Mesela, anlamdaş

⁴⁷ AYDIN: *Dilbilim El Kitabı*: 92. s.

⁴⁸ OHRI: “Dil Konusu”, *Milliyet Sanat Dergisi*: 1983, 62. s.

⁴⁹ HATİBOĞLU: “Eş Anımlı Sözcükler Var Mıdır?”, *Türk Dili Dergisi*: 1970 Ekim, cilt: XXIII, sayı: 229, 9-10. s.

kabul edilen *baş-kafa* kelime çifti her durumda birbirlerinin yerine kullanılamazlar. *Haftabaşı, kafatası, başörtüsü, kurukafa, baş ağrısı, başını ağrıtmak, başını alamamak, baş aşağı, başı bağlanmak, baş başa, baş belası, baş çekmek, baş göstermek, baş göz etmek, baş koymak, baş üstünde tutmak, kafa patlatmak, kafa şişirmek, kafa tutmak, kafa ütülemek, kafadan çatlak, kafası almamak, kafası kazan gibi olmak...* kelime ve kelime gruplarında *baş* ve *kafa* kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılamazlar.

Anlamdaş kabul edilen kelimelere aynı ekler getirildiğinde farklı anlamlar ortaya çıkar. Bu durum da anlamdaş sanılan kelimelerin anlam farklılıkları taşıdığını ispatlar.

“Türkçe ‘ana’ ile ‘anne’ kelimelerinin anlamdaş oldukları söylenir ve bazı durumlarda bu iki kelime birbirinin yerini tutar. Fakat bu iki kelime arasında bile matematik kesinlikte bir anlamdaşlık olmadığı ortaya çıkmaktadır. Böyle bir anlam eşitliği olsaydı, bu iki kelimenin her durumda birbirinin yerini tutmaları gerekirdi. ‘Ana şefkati’ yerine ‘anne şefkati’ denir; ama ‘ana fikir’, ‘ana dava’ veya ‘anayurt’, ‘anayol’ sözlerinde ‘anne’ kelimesi, ‘ana’ kelimesinin yerini tutamaz. Demek ki anlamdaş görünen kelimeler, kullanılışa göre, anlam bakımından birbirlerinden uzaklaşıyorlar.”⁵⁰

Bir dilde iki kelime anlamdaş olsa; yani aynı varlığı karşılasa bunlardan biri zamanla kullanıştan düşer. Dilde en az çaba ilkesi vardır. Cemaat, anlatmak istediğini en kısa, en kolay

⁵⁰ HATİBOĞLU: “Eş Anamlı Sözcükler Var Mıdır?”, *Türk Dili Dergisi*: 1970 Ekim, cilt: XXIII, sayı: 229, 9-10. s.

yoldan anlatmağa çalışır. Aynı anlamı karşılayan birden fazla kelime olması bu ilkeye aykırıdır. “Her dilde geçerli olan tutumluluk ilkesine göre, tıpkı aynı anlama gelen kelimeler, uzun süre birlikte aynı dilde yaşayamazlar. Bu ancak geçici bir süre için geçerli olabilir. ...Bir dilde, tıpkı aynı içeriğe gönderme yapan ve her durumda birbirinin yerine kullanılabilen iki kelime olamaz. Eğer böyle iki kelime varsa ya da var gibi görünüyorsa, bu ya geçici bir durumdur ya da iki kelime arasında ince de olsa bir fark vardır. Bu fark, içerik açısından olabileceği gibi, kullanım açısından da olabilir.”⁵¹ Cemaat, hangi kelimeyi kolay buluyorsa onu kullanır. O kelime dışında kalanlar zamanla kullanıştan düşer. Anlamdaş sayılan *kara-siyah*, *beyaz-ak*, *kalp-yürek* vb. kelimeler yıllardır kullanılmaktadır. Hiçbiri de kullanıştan düşmemiştir; çünkü bu kelimeler sanılanın aksine anlamdaş değildir. Aralarında anlam ve kullanım farklılıkları vardır.

Bazı dil bilimcilere göre anlamdaş sayılan kelimelerden Arapça ve Farsça olanlarının bazıları zamanla kullanıştan düşecektir. *Lisan* yerine *dil*, *evvel* yerine *önce*, *sene* yerine *yıl*, *sıhhat* yerine *sağlık*, *lâzım* yerine *gerek*, *endişe* yerine *kaygı* kullanılacaktır.⁵² 1968’den beri bu kelime ikilileri bir arada yaşamaktadır. Sanıldığı gibi bu kelimeler anlamdaş olsaydı kelime ikililerinden biri kullanıştan düşerdi.

⁵¹ ERKMAN AKERSON: *DGBB*: 200-201. s.

⁵² AKSOY: *Gelişen ve Özleşen Dilimiz*: 35 s.

“Anlamdaş kelimeler birbirinin aynı veya çok yakın anlamları taşıyan kelimelerdir; ancak bunlar kullanımda farklılıklar gösterebilirler. Öğretmenlerin sadece kelimenin anlamdaş olduğunu söylemesi yetmez. Kullanımdaki farklılıklara mutlaka değinilmelidir. Mesela *siyah* ve *kara* kelimeleri anlamdaş olmasına rağmen her zaman birbirlerinin yerine kullanılamazlar. «*Bu kara sana ölünceye kadar yeter.*» cümlesinde *kara* kelimesi yerine *siyah* kelimesi kullanılamaz. «*Uzun bir deniz yolculuğundan sonra nihayet kara görüldü.*» cümlesindeki *kara* kelimesi yerine *siyah* kelimesi kullanılamaz. «*Enver arabasını siyaha boyadı.*» cümlesinde de *siyaha* kelimesinin yerine *karaya* kelimesi uygun düşmez.”⁵³

Her bir kelime zihindeki bir kavramı karşılar. Mesela, kişi *kitap* kelimesini duyduğunda zihninde kitap nesnesi canlanır. Kelime ile karşıladığı kavram birbirlerine kenetlenmiş durumdadır. Kavram ve kelime aynı kâğıt parçasının iki ayrı yüzü gibidir; kâğıt yırtılınca nasıl yalnız bir tarafı yırtılmayıp da iki yanı birden yırtılırsa kavram kalkınca kelime de ortadan kalkar veya tersine kelime kaldırılınca kavram da silinmiş olur.⁵⁴ Bu şekilde düşünüldüğünde anlamdaş kelimeler, aynı kavramı karşılayan farklı kelimelerdir. Hâlbuki böyle bir şey olamaz. Her kelime farklı bir kavramı karşılar.

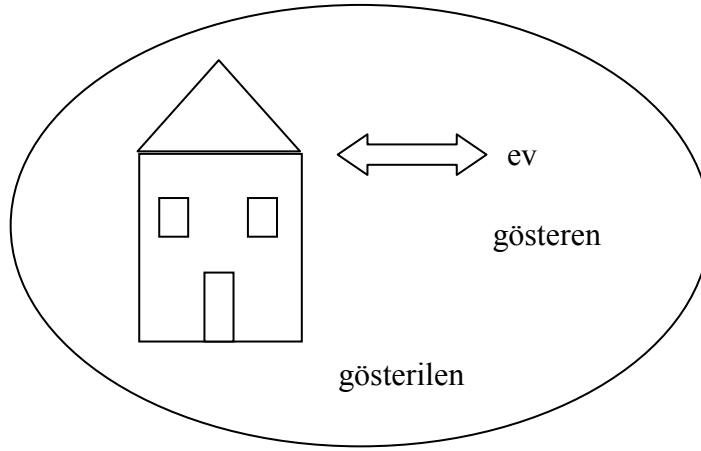
SAUSSURE [1857-1913]’ün kurucusu olduğu yapısal dil biliminde gösterge kuramı vardır. Gösterge, kendisi dışında bir nesne ya da olgu gösteren nesne ya da olguya denir.⁵⁵ Gösterge, gösteren ve gösterilen’den oluşur. Gösterilen, gösterge’nin

⁵³ AKYOL - KIRKILIÇ: *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*: 213. s.

⁵⁴ BAŞKAN: *Bildirişim İnsan-Dili ve Ötesi*: 210-211. s.

⁵⁵ HUBER: *Dilbilime Giriş*: 46-47. s.

anlam, değer yönünü oluşturur. Çiçek kavramının zihindeki görüntüsü gösterilen'dir. Bu kavramın işaretlerle yani harflerle/seslerle belirtilmesi gösteren/dil göstergesi'dir. Bu anlayışa göre her kavram farklı bir gösterenle yani farklı bir kelimeyle ifade edilir. Her kelimeye yani göstergeye bir kavram ilkesi vardır.⁵⁶ Dolayısıyla anlamdaş kelime yoktur.

Dil, sadece kural değil, aynı zamanda değer sistemidir. Her kelimenin, her göstergenin dilde değeri vardır. Hiçbir gösterge tek başına var olamaz, her kelime başka göstergelerle kurduğu ilişkilere göre anlamlıdır. Dilde tam anlamdaş kelime yoktur. *Sevinç, kıvanç, neşe; sevgi, aşk, tutku* gibi anlamdaş kabul edilen kelimeler arasında anlam ya da duygu yönünden farklılıklar vardır.⁵⁷ Anlam ve görev bakımından birbirlerine yakın kelimeler gerçekte serbestçe seçilemezler, etraflarında bulunan ögeler konuşanı belli bir seçim yapmağa zorlar. Buna 'dağılım' denir. Mesela anlamdaş kabul edilen *kaba, terbiyesiz*,

⁵⁶ AYDIN: *Dilbilim El Kitabı*: 92. s.

⁵⁷ BAYRAV: *Yapısal Dilbilimi*: 43. s.

adi kelimeleri her cümlede birbirlerinin yerini alamazlar. *Kaba bir kumaş* denir; ama *terbiyesiz bir kumaş* denmez. Yani her kelimenin bir dağılımı vardır. Buna dikkat etmek gerekir.⁵⁸

Her dilde yer alan kelimeler o dili konuşan fertlerde duygulandırıcı özellikler taşır;⁵⁹ çünkü kelimelerin kullanımında duygu bakımından farklılıklar vardır. Aynı anlama geldiği kabul edilen birçok kelime bu farklılık görülür. «Ahmet vefat etti.», «Ahmet öldü.», «Ahmet'i kaybettik.», «Ahmet aramızdan ayrıldı.», «Ahmet nalları dikti.», «Ahmet Hakk'ın rahmetine kavuştu.», «Ahmet geberdi.» cümlelerinin hepsinden Ahmet'in hayatta olmadığı anlaşılır; ancak her cümlede ifade edilen duygu farklıdır. «Ahmet geberdi.» cümlesini söyleyen kişi Ahmet'in ölümüne üzülmemiş hatta bu durumdan memnun olmuştur. «Ahmet'i kaybettik» veya «Ahmet aramızdan ayrıldı.» cümlelerini söyleyen bir kişi Ahmet'in ölümüne üzülmüştür. Yukarıda dilin, içinde bulunduğu gelenek-görenek, kültür, inanç, düşünce biçimi, hayata bakış açısı çerçevesinde geliştiği söylenmişti. Dil, bu kültür özelliklerini yansıtır. Kelime kullanımında da bu farklar görülür. Kişinin kullandığı kelimeler, içinde yetiştiği kültürün özelliklerini yansıtır. Yetiştigi kültürde ölüme nasıl bakılıyorsa kişi ölümü o şekilde ifade eder. «Ahmet Hakk'ın rahmetine kavuştu.» diyen bir kişi ölümü rahmet olarak görüyordur. «Ahmet nalları dikti.» diyen bir kişi için böyle bir durum söz konusu değildir. Her iki kişi Ahmet'in hayatta

⁵⁸ BAYRAV: *Yapısal Dilbilimi*: 56. s.

⁵⁹ AYDIN: *Dilbilim El Kitabı*: 79. s.

olmadığını farklı şekilde söylemiştir. Arada fark olduğu için «nalları dikti» ile «Hakk'ın rahmetine kavuştu» kelime grupları anlamdaş değildir.

Bir dilin söz varlığında anlam yönünden aralarında bir ilişki, bir yakınlık bulunan kelimeler vardır. Bu gerçekten yola çıkan J. TRIER [1894-1970]'ın tanımladığı “alan” kavramı, XX. yüzyıl anlam biliminin büyük buluşları arasında yer alır. TRIER 1931'de yazdığı *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes (Akıl Kavram Alanı İçinde Alman Sözvarlığı)* adlı kitabıyla anlam alanı kuramının kurucusu sayılır.

Anlam alanı; anlamca akraba, anlam yönünden birbiri ile ilişkileri olan kelimelerin oluşturduğu kabul edilen alandır.⁶⁰ Mesela ileri doğru hareketle ilgili kelimelerin anlam alanına şu eylemler girer: *sürünmek, yürümek, koşmak, gitmek, yüzmek, uçmak, atla gitmek, trenle gitmek...*

Anlamdaş olarak kabul edilen *öfkelenmek, sinirlenmek, kızmak, hiddetlenmek, hırslanmak, köpürmek* kelimeleri aynı anlam alanına girer. Aralarında anlam ilişkisi vardır; ancak anlamdaş değildir.

Ölmek, vefat etmek, şehit olmak, ebediyete intikâl etmek, fâni âlemden ebedi âleme göçmek, hakkın rahmetine kavuşmak, yaşamını yitirmek, hayatını kaybetmek, sizlere ömür, gebermek, cartayı çekmek, mortlamak, kalıbı dinlendirmek, imam kayığına

⁶⁰ AKSAN: *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*: 50. s.

binmek, tahtalı köyü boylamak, nalları dikmek, adres değiştirmek, duası okunmak, ex olmak kelime ve kelime grupları da aynı anlam alanı içinde yer alır; ancak bu kelimeler aynı duygu değerlerini yansıtmaz. Aynı olguyu anlatan eylem ve deyimler çok farklı duygu değerlerini yansıtır.⁶¹

“Dil öğretiminin temel hedefi, öğrencilerin, dilin farklı bağlamlarda aldığı görünüşleri kavramaları, dil aracılığıyla kendilerini ifade edebilmeleri, değişik bilgi kaynaklarına ulaşarak duygu, düşünce ve hayal dünyalarını zenginleştirmeleridir.

Sekiz yıllık ilköğretim sürecinde Türkçe öğretiminden beklenen, öğrencinin okuma, dinleme/izleme, konuşma ve yazma becerilerini dilin kurallarına uygun olarak geliştirmesidir.”⁶²

Bu hedefi gerçekleştirmek için Türkçe derslerinde öğrencilere anlamdaş kelimelerin anlam ve kullanım farklılıkları kavratılmalıdır.

2. 1. 2. Kelime Dağarcığı ve Anlamdaş Kelimeler

Okunduğunda anlaşılan, konuşurken ve yazarken kullanılan kelimelerin tamamı kelime dağarcığını oluşturur. Bir kişi kelime dağarcığı sınırında anlar, anlatır, yazar, düşünür. Kişi, kelime dağarcığı kadardır. Kelime dağarcığı geniş olan insanların ufku da genişler.

⁶¹ TOKLU: Dilbilime Giriş: 100-101. s.

⁶² MEB: *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*, 2006.

Anlamdaş sayılan kelimelerden bazılarını dilden atıp anlamdaşı kabul edilen kelimeyi kullanmak dili zenginleştirmek değil tam tersine dili kısırlaştırmaktır; çünkü bu durumda farklı kavramlar aynı kelimeyle karşılanmağa başlanır. Hâlbuki bir dilin zenginliği kullandığı kelime sayısıyla doğru orantılıdır. Seslerin uygunluğunu, renklerin uygunluğunu, kişilerin uygunluğunu ifade etmek için farklı kelimeler kullanılması dilin gücünü gösterir. Zengin dillerdeki kelime sayıları fazladır. Dil, ait olduğu milletin dünyaya bakışını, kültürünü yansıtır. Bir dildeki kelime sayısının fazla olması o dile sahip olan milletin gelişmiş olduğunu, sağlam ve köklü bir kültüre sahip olduğunu gösterir.

TÖMER (Türkçe Öğretim Merkezi)'in yaptığı bir araştırmaya göre, Amerika'da ortaöğretim ders kitaplarında kullanılan kelime sayısı 70.400, Almanya ve Japonya'da 44.224, İtalyan okullarında 31.762, Fransa'da 30.193, Suudi Arabistan okullarında 13.579 kelime ve terim kullanılırken, Türkiye'deki ders kitaplarında yalnızca 7.260 kelime ve terim kullanılmaktadır.⁶³

Sözlüklerde anlamdaş kabul edilen kelimeler, aralarındaki farklılıklar esas alınarak tanımlanmalı ve örneklendirilmelidir. Bu sayede Türk dili kelime sayısı bakımından asıl sahip olduğu

⁶³ DÜNDAR: *Dil ve Düşünce*: 49. s.

zenginliğine kavuşacaktır.⁶⁴

Yapılan araştırmalara göre kelime dağarcığının gelişmesi ile okuma, anlama, dinleme, yazma gibi temel dil becerileri arasında sıkı bir ilişki vardır. Kelime dağarcığı zengin olan insanın temel dil becerileri daha gelişmiştir.⁶⁵

Anlamdaş kabul edilen kelimelerin anlam ve kullanım farklılıkları bilinir, öğretilir ve buna göre kullanılırsa kişilerin kelime dağarcığı genişler. Buna bağlı olarak gelişmiş dil becerilerine sahip, düşünebilen, dil bilincine sahip, ana dilini, ülkesini seven insanlar yetiştirilebilir.

2. 1. 3. İlköğretim Türkçe Derslerinde Anlamdaş Kelimeler

İlköğretim Türkçe derslerinde kullanılan kitaplardaki etkinlikler incelenerek anlamdaş kabul edilen bazı kelimeler aşağıda gösterilmiştir:

Düzen-nizam; kural-kaide; deneyim-tecrübe; engel-ket; özen-itina; öğrenim-tahsil; ilişki-münasebet; tartışma-münakaşa; şakacı-nükteci⁶⁶; şüphe-kuşku, kuruntu; vakit-zaman⁶⁷;

⁶⁴ ÖZDEMİR: “Birden Çok Kavramı Bir Sözcükle Karşılama”, *Türk Dili*: Ankara 2009 (Şubat), cilt: XCVII, sayı: 686, 170-177. s.

⁶⁵ AKYOL - KIRKKILIÇ: *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*: 197-201. s.

⁶⁶ MEB: *İlköğretim 6 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 79. s.

⁶⁷ MEB: *İlköğretim 6 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 86. s.

hâkimiyet-egemenlik; öneri-teklif; kuvvet-güç; fikir-düşünce⁶⁸; ilgi-alaka; kibar-nazik; beyaz-ak; siyah-kara; çevik-atik; yabancı-el; söz-laf; okul-mektep⁶⁹; gökyüzü-sema; kırmızı-al; kafa-baş; şehir-kent⁷⁰; görünüş-suret; becerikli-mahir; başarı-muvaffakiyet; bayındırlık-imar; etki-tepki; damat-güvey; egemenlik-hükümrânlık; olanak-imbân⁷¹; yabancı-el; yurt-vatan; kırmızı-al; yaşlı-ihtiyar; asır-çağ; ilim-bilim⁷²; araç-vasıta⁷³; muharrir-yazar; hadise-olay; muharebe-savaş; ehemmiyet-önem; hayat-yaşam⁷⁴; fikir-düşünce; misafir-konuk; nesil-soy⁷⁵; laf-söz; tenkit-eleştiri⁷⁶; dünya-yeryüzü⁷⁷; doğru-dürüst; neşe-şen; yalan-yanlış⁷⁸; doğa-tabia; uyum-ahenk; büyü-sihir; anı-hatıra; duru-berrak⁷⁹; menfaat-çıkar; netice-sonuç; müddet-süre⁸⁰; mağrur-gururlu; refah-bolluk; haset-kıskançlık; müspet ilim-pozitif bilim; irfan-bilgi⁸¹; mesut-mutlu; muvaffak olmak-

-
- 68 MEB: *İlköğretim 6 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 138. s.
 69 MEB: *İlköğretim 6 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 109. s.
 70 MEB: *İlköğretim 6 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 163. s.
 71 MEB: *İlköğretim 7 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 68. s.
 72 MEB: *İlköğretim 7 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 99. s.
 73 MEB: *İlköğretim 7 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 126. s.
 74 MEB: *İlköğretim 7 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 158. s.
 75 MEB: *İlköğretim 8 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 75. s.
 76 MEB: *İlköğretim 8 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 223. s.
 77 MEB: *İlköğretim 8 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 271. s.
 78 MEB: *İlköğretim 8 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 276. s.
 79 KAPULU - DEDEOĞLU OKUYUCU - KAPLAN - KARACA: *İlköğretim Türkçe 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 158. s.
 80 YANGIN - ÇELEPOĞLU - TÜRKYILMAZ: *İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 139. s.
 81 Y. CEYHAN - S. CEYHAN: *İlköğretim 8 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 85. s.

başarmak; mazi-geçmiş; istiklal-bağımsızlık⁸²; tahsilli-okumuş; hısım-akraba⁸³; aşikâr-ortada; evlenmek-izdivaç yapmak; ziyaret-görüşme; mutlu-şen; ayakkabı-pabuç; tebrik etmek-kutlamak; yıl-sene; mahcubiyet-utangaçlık⁸⁴; siyah-kara; bıkmak-usanmak; değerli-kıymetli; anlam-mana.⁸⁵

İlköğretim ders kitaplarında yer alan anlamdaş kabul edilen kelimelerle ilgili etkinlikler, öğrencilere bu kelimeler arasındaki anlam ve kullanım farklılıklarını kavratmakta yetersizdir.

2. 2. TARTIŞMA CÜMLESİ

İlköğretim Türkçe derslerinde öğrenciler anlamdaş kelimelerin anlam ve kullanım farklılıklarını kavrayamamaktadır.

2. 3. ARAŞTIRMANIN AMACI

İlköğretim düzeyi Türkçe derslerinde öğrencilere anlamdaş kelimelerin anlam ve kullanım farklılıklarını

82 Y. CEYHAN - S. CEYHAN: *İlköğretim 8 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 87. s.

83 Y. CEYHAN - S. CEYHAN: *İlköğretim 8 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 106. s.

84 Y. CEYHAN - S. CEYHAN: *İlköğretim 8 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 139. s.

85 Y. CEYHAN - S. CEYHAN: *İlköğretim 8 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: 186. s.

öğretmektir.

2. 4. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu araştırma, öğrencilerin Türk dilinin zenginliklerini öğrenmesi; bunları günlük hayatlarında kullanmalarını sağlaması yönünden önem taşımaktadır.

Anlamdaş olarak adlandırılan kelimelerin farklılıklarını bilen öğrencilerin kelime dağarcıkları, dil becerileri buna bağlı olarak da düşünme becerileri gelişecektir. Düşünen, üreten; dilini, milletini, devletini koruyup bütün bunlara sahip çıkan kişiler yetiştirilecektir.

2. 5. SINIRLILIKLAR

Bu araştırma; aşağıda belirtilen anlamdaş kelimeler ile sınırlandırılmıştır:

Art-arka-sırt-geri-peş, aşk-sevda-muhabbet-şevk, baş-kafa-kelle, beceri-yetenek-kabiliyet-istidat, gayret-çaba-emek, kıymet-değer-paha, arzu-istek-dilek, gelenek-görenek-örf-âdet-töre, güç-kuvvet-kudret-takat, hız-sürat, iş-meslek, kazanç-kâr-yarar-fayda-menfaat-çıkar, kurak-çorak-kıraç, kibar-nazik-narin-latif-zarif, savaş-harp-muharebe-mücadele-cenk-gaza-cihat, hürmet-saygı, sevinç-neşe-keyif, üzüntü-keder-tasa-gam-hüzün-endişe-kaygı, erbap-ehil-usta, ihtiyar-yaşlı, mutlu-mesut-bahtiyar, latife-şaka-nükte-hezel-mutâyebe-müptezel, ahenk-uyum, yaşam-ömür-hayat, zaman-vakit, zarar-ziyan-hasar.

3. YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırmada tanıtıcı (durum belirleyici) ve kaynak tarama araştırma modelleri kullanılacaktır.

3.2. VERİ TOPLAMA TEKNİĞİ

Bu araştırmada veri toplamak amacıyla gözlem, inceleme ve kaynak tarama teknikleri kullanılacaktır.

III. BÖLÜM

1. BULGULAR ve YORUMLAR

1. 1. Anlamdaş Kelimelerin Anlam ve Kullanışlarının İncelenmesi Farklılıklarının Belirtilmesi

ARKA

Arka, sırt, geri, art, peş kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir.⁸⁶ Bu kelimelerin anlamları ve kullanıldıkları yerler incelendiğinde anlamdaş olmadıkları görülür.

Arka; sağ, sol, ön gibi bir yöndür. Ön'ün zıttıdır. *Arka*, bir şeyin esas tutulan yüzünün tam ters yönüdür: «*Ağacın arkasına bir çocuk saklanmış.*» cümlesinde esas alınan yüz, ağacın görünen tarafı; bunun tam ters yönü yani ağacın görünmeyen tarafı *arka*'dır.

Arka, her hangi bir yazının, filmin, dizinin, şiirin vb. geri kalan bölümüdür: *Bu filmin arkası yarın yayınlanacak.*

Sandalye, koltuk gibi eşyalarda otururken *sırt*'ın dayandığı kısım *arka*'dır: *Bu koltuğun arkası çok sert.*

⁸⁶ TUĞLACI: *TAKS*: 16^b. s.

Sandalyenin arkasına sırtınızı tam olarak yaslayıp oturmalısınız.

Arka: (sandalye, koltuk, sıra gibi oturulacak şeyler için) sırtın dayandığı kısım.⁸⁷

Arka: Otururken sırtın dayandığı yer.⁸⁸

Sırt ve *arka* kelimeleri anlamdaş olsaydı yukarıdaki tanımlar da mantık bakımından tutarsız olurdu. ‘*Arka, sırt*’ın yani *arka*’nın dayandığı yer’ Bu durumda bir şey kendisiyle tanımlanmış olur.

Arka, sıfat görevinde ‘arkada bulunan’ anlamında kullanılır: *Lütfen, arka sıralara doğru ilerleyin.*

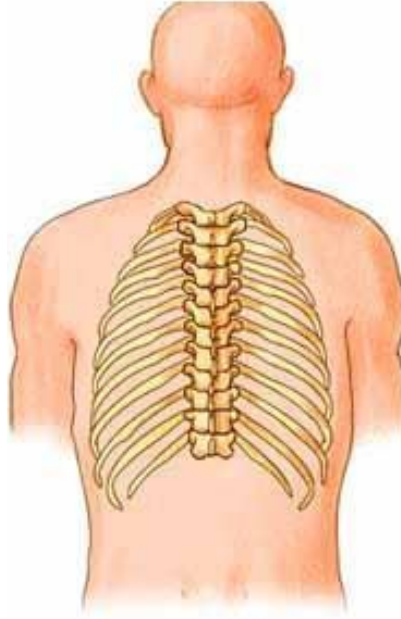
Arka, mecaz olarak ‘koruyucu, kayırıcı’ anlamında da kullanılır: *Senin arkan var, sırtın yere gelmez.*

⁸⁷ AYVERDİ: *MBTS*: 1: 164^b. s.

⁸⁸ TDK: *TS*: 119^b. s.

Sırt; insanlarda göğsün arkasında, boyun ile bel arasında bulunan bölümdür: *Uzun süre hareketsiz oturmak sırt ağrısına sebep oluyor.*

SIRT OMURLAR VE KABURGA
KEMİKLERİ

Sırt üstü uzanarak omuzlarınızı yavaşça yukarı kaldırmalısınız.

Sırt, omurgalı ve omurgasız hayvanlarda boyundan kuyruk sokumuna kadar uzanan üst bölümdür: *Jokey, atın sırtından düştü.*

Bıçak, satır vb. kesici aletlerin kesmeyen kenarı *sırt*'tır: *bıçak sırtı.*

Ciltli kitaplarda dikişin bulunduğu, açılmayan kısım *sırt*'tır.

Dağların veya tepelerin üst bölümü de *sırt*'tır: *Sarıyer sırtları pırıl pırıl görünüyor.*

Sırt, insanın üstü anlamında da kullanılır: *Sırtında siyah bir pardösü vardı.*

Arka ve *sırt* arasındaki bir fark da şudur: *Arka*, bahsedilen şeyin dışındadır. *Sırt* ise bahsedilen şeyin üzerindedir. *Arka* kelimesi kullanıldığında esas alınan bir şey vardır. Ona göre yön belirlenir. *Duvarın arkası* dendiğinde esas alınan duvardır. *Arka*, duvarın dışındadır. *Sırt* kelimesinde durum farklıdır. *Atın sırtı* dendiğinde yönden bahsedilmez. *Sırt*, ata aittir. Atın dışında bulunmaz.

Geri, ileri kelimesinin karşıtıdır: *Küçük çocuk geri geri giderken düştü.*

Geri, 'netice' anlamında kullanılır: *Sen dediklerimi yap gerisini düşünme.*

Geri kelimesi ‘eski zaman, geçmiş zaman’ anlamlarıyla da kullanılır: *Bu film beni gerilere götürdü.*

Geri, zarf görevinde kullanılır: *Geriye gel, geri çekil...*

Gelişmemiş kişi, nesne veya her hangi bir şey için *geri* kelimesi kullanılır: *geri millet, geri düşünce, geri zekâlı...*

Eksik gösteren saat için de *geri* kullanılır: *Bu saat on dakika geri kalmış.*

Geri, tekrar yapılan bir şey için de kullanılır: *Beş dakika sonra geri geldi.*

Art, *arka* ve *geri* kelimeleri arasında mesafe farkı vardır. Aradaki mesafenin kısıdan uzuna göre sıralanışı şöyledir: *art*, *arka*, *geri*. *Arka*, *art*’ın uzağıdır. *Geri* ise *arka*’nın uzağıdır. «*Ardımdan biri geliyor.*» denildiğinde kişinin çok yakından takip edildiği anlaşılır. «*Arkamdan biri geliyor.*» denildiğinde kişi daha uzaktan takip ediliyordur. «*Geriden biri geliyor*» denildiğinde iki kişi arasındaki mesafe daha fazladır.

«*Bu yazıyı göz ardı etmemelisiniz.*» cümlesinde *art* kelimesi yerine *arka*, *sırt* veya *peş* kelimeleri getirilemez.

Art’ta zaman anlamı da vardır: «*Dertler geldi mi art arda geliyor.*» cümlesinde *art arda* kelime grubu zaman bakımından yakınlığı anlatır. Büyük depremlerden kısa süre sonra oluşan

daha küçük sarsıntılara *artçı sarsıntılar* denir. *Artçı sarsıntılar* kelime grubunda da zaman bakımından yakınlık vardır.

Dil biliminde yumuşak damak bölgesinde, sert damağın art uç noktasıyla küçük dil arasında oluşturulan sese *art damaksıl* denir.⁸⁹ *Arka damaksıl*, *sırt damaksıl*, *geri damaksıl* veya *peş damaksıl* denmez.

Peş kelimesinde *art* kelimesindeki anlam yoktur. *Art*, fiziki olarak her hangi bir kişinin veya nesnenin az gerisidir: *Kapının ardına saklanmış*. *Peş* ise fiziki olarak bir şeyin gerisi demek değildir. *Peş* kelimesinin anlamı *art*, *arka*, *geri* veya *sırt* kelimelerinde yoktur. *Peş* kelimesinin ‘bir şeyi arama, kovalama, takip etme, ele geçirme’ anlamları vardır: *O, yıllardır para peşinde koşuyor*. Aşağıdaki dörtlükte de *peş* aynı anlamıyla kullanılmıştır.

“Görenlere açık körlere gizli
Kimine göründün oruc namazlı
Veysel’e göründün cilveli nazlı
Tutan bırakır mı senin peşini”⁹⁰

Arka çıkmak, *arka kapıdan çıkmak*, *arkası kesilmek*, *arkasını getirememek*, *arkasından konuşmak*, *sırtı kaşınmak*, *sırtını yere getirmek*, *sırtını dayamak*, *sırtından geçinmek*, *art arda*, *ardı arkası kesilmemek*, *ardına düşmek*, *ardına kadar açık*, *ardı sıra*, *geri çekilmek*, *geri almak*, *geri durmak*, *geri*

⁸⁹ VARDAR: *ADTS*: 24. s.

⁹⁰ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 120. s.

gelmek, peşinde koşmak, peşinden gitmek, peşinden sürüklemek, peşini bırakmamak, peşini bırakmak” kelime gruplarında *art*, *arka*, *sırt*, *geri* ve *peş* kelimeleri kendi anlamlarına göre kullanılmıştır. Bu kelimeler anlamdaş olsaydı bu kelime gruplarında *art*, *arka*, *sırt*, *geri* veya *peş* kelimelerinden birini kullanmak yeterli olurdu.

arka: (< *ar+ka*⁹¹) ‘bir şeyin temel tutulan yüzünün tam ters yanı, ön karşıtı; geri kalan bölüm, kısım; otururken sırtın dayandığı yer; *sıf.* arkada olan, arkada bulunan; *mec.* koruyucu, kayırmacı’ (TDK: TS: 119^b. s.) ‘ön, sağ ve solun dışında dördüncü yön, görünmeyen taraf; görüşe engel olan bir şeyin öteki yanı, görünmeyen tarafı; bir yerin ön kabul edilen kısmına göre geride bulunan tarafı, bir eksene göre geride kalan yer; bir şeyin devamı; vücudun, insanlarda bacakların bittiği yerden bele kadar olan, hayvanlarda arka bacakların üstünde bulunan kısmı, geri, kık’ (AYVERDİ: MBTS: 1: 164^b. s.) ‘destek, güvence’ (KAÇALIN: DKK: 308^b. s.) ‘destek olan kişi’ (CLAUSON: EDPT: 215^b. s.) ‘hami, yardımcı’ (TDK: TTS: I: 214. s.) ‘yardım eden kişi’ (al-KAŞGARİ: DLT: III. Kısım: 12. s.) ‘öbür taraf’ (TİETZE: TvETTL: 1: 196^b. s.)

sırt: ‘insanlarda göğsün arkasına isabet eden ve ense kökü ile bel arasında bulunan kısım; dağ, tepe vb. yerlerin üst kısmı; kol ve bacak kısımları çıkarılmış sığır derisi’ (AYVERDİ: MBTS: 3: 2784^b. s.) ‘omurgalı veya omurgasız hayvanlarda boyundan

⁹¹ KAÇALIN: DKK: 308^b. s.

kuyruk sokumuna kadar uzanan üst bölüm; kesici araçların kesmeyen kenarı; dikilmiş veya ciltlenmiş kitaplarda dikişin bulunduğu bölüm' (TDK: TS: 1759^b. s.) 'kıl, kalın kıl; küçük dere, çay' (al-KĀŞĠGARĠ: DLT: III. Kısım: 164. s.) 'atın boynundaki kalın kıl, yele' (CLAUSON: EDPT: 846^a. s.) 'giysi' (TDK: DS: X: 3618^b. s.) 'vücudun ense ile kuyruk sokumu arasındaki kısmı; dağ, tepe gibi şeylerin yüksek kısmı' (AĞAKAY: TYAK: 6^a. s.)

geri: (< *gérü* < *kérü*⁹²) 'bir yerin veya bir şeyin ön kabul edilen kısmına göre arkada bulunan taraf, ileri karşıtı; eski zaman, geçmiş zaman; kâfi derecede gelişmemiş; *zf.* arkaya doğru; *zf.* yine, tekrar' (AYVERDİ: MBTS: 1: 1036^b. s.) 'hayvanda boşaltım organının dışı; *sıf.* eksik gösteren saat; *sıf. mec.* benzerlerine ayak uydurup ilerleyememiş, gelişmemiş' (TDK: TS: 752^{a-b}. s.) 'arkaya ve sona doğru' (NİŞANYAN: SS: 176^a. s.) 'bir şeyin esas olarak tutulan kısmından sonra gelen veya artan parçası' (AĞAKAY: TYAK: 6^{a-b}. s.) 'öncesi, geçmiş zaman' (TIETZE: TvETTL: 2: 136^a. s.)

art: (< **ard*⁹³) 'arkada bulunan' (TDK: TS: 124^b. s.) 'dağ geçidi' (al-KĀŞĠGARĠ: DLT: III. Kısım: 13. s.) 'bir şeyin yüzünün ters yönü' (AĞAKAY: TYAK: 6^b. s.)

peş: (< Fa. *pes*) 'arka, art' (AYVERDİ: MBTS: 3: 2496^a. s.) 'art, sonra, geri' (ŞÜKŪN: FZ: I, 476^a. s.) 'gerideki parça, bölüm;

⁹² TIETZE: TvETTL: 2: 138^a. s.

⁹³ CLAUSON: EDPT: 200^b. s.

bir şeyin arkasındaki alan; kovalama, takip etme, ele geçirmeye çalışma' (REDHOUSE: TEL: 447^a. s.)

AŞK

Aşk, sevda, muhabbet ve şevk kelimelerinin hepsinde de istek ve sevgi vardır. Bu istek ve sevgi kiminde daha fazla, kiminde daha az olduğu için aralarında derece farkı vardır. Derecelerine göre büyükten küçüğe doğru sıralanmaları *aşk, sevda, muhabbet, şevk* şeklinde olur.

Aşk; şevk, muhabbet, sevda'ya göre en yoğun olanıdır. *Aşk*; şiddetli sevgi, aşırı bağlılıktır.

Aşk, kadın ve erkek arasındaki kuvvetli duygudur: *Âşık olduğu kadınla evlendi.*

Aşk da *sevda* gibi bir şeyi yapmak, bir şeyi gerçekleştirmek için duyulan istektir; ancak bu istek, *sevda*'da olduğundan daha fazladır: *Tek aşkı vatanydı.*

“Bizdik o hücûmun bütün aşkıyle kanatlı;
Bizdik o sabâh ilk atılan safta yüz atlı.”⁹⁴

Kutsal, yüce olana karşı duyulan güçlü sevgi de *aşk*'tır: *İçindeki Allah aşkını hiçbir zaman kaybetmedi.*

⁹⁴

BEYATLI: *Kendi Gök Kubbemiz*: Mohaç Türküsü: 24. s.

“Aşkın beni elden ele gezdirdi
Çok dolandım bulamadım eşini
Beni candan usandırdı bezdirdi
Tuzlu imiş yiyemedim aşımı”⁹⁵

Dörtlüğünde *aşk* Allah’a karşı duyulan güçlü sevgi anlamıyla kullanılmıştır.

Aşk, tasavvufta Hakk’ın zuhuruyla sebep olan ilk sıfattır. “Birçok dinlerde ve efsanelerde, yaratılış *aşkla* başlar. Tasavvufun özünü «Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.» kutsi hadisi oluşturur. Bu hadisin içeriğinde *aşk* vardır. *Vahdet-i vücûd* felsefesi de Allah’ı bilmeyi ve tanımayı *aşk* yoluyla gerçekleştirmek ister. ...*aşk*, Allah’ın zatına ait bir özelliktir.”⁹⁶

Aşk, sevgi ve *şevk*’in bir arada bulunmasıyla ortaya çıkar. *Şevk*; ışık, parıltı demektir. *Âşık* olan insanın gözünde de bu ışık vardır.

Sevda, *muhabbet*’e göre daha yoğundur. *Sevda*, kuvvetli sevgidir. Bir kişiye veya bir nesneye karşı olabilir. Bir şeyi yapmak, bir şeyi gerçekleştirmek için duyulan aşırı istek için de *sevda* kelimesi kullanılır: *Yıllardır zengin olma sevdasından vazgeçmedi.*

Sevda, ‘sevda çekilen kimse, sevgili’ anlamında da kullanılmaktadır: *Senin sevdan kim?*

⁹⁵ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 120. s.

⁹⁶ PALA: *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*: 42^a. s.

İnsanda, böbrek üstü bezleri adrenalin adı verilen hormonu salgılar. Genellikle heyecanlanma, korkma, öfkelenme anlarında kandaki adrenalin miktarı artar. Hormonun etkisiyle kan şekeri ve kan basıncı yükselir, kalp atışları hızlanır, damarlar genişler ve göz bebeği büyür. *Sevda* çeken bir kişi de sevdiğini gördüğünde heyecanlanır, kalp atışı hızlanır. Bu durum, adrenalin hormonunun etkisiyle gerçekleşir.

Muhabbet dostça, içtenlikle yapılan konuşma demektir: «Uzun süredir görüşemeyen iki dost saatlerce muhabbet etti.», «Senin muhabbetine de hiç doyum olmuyor.»

Muhabbet kuşu, eşine düşkün olan ve duyduğu kelimeleri tekrar eden bir kuştur. Sanki etrafındaki insanlarla dost olur ve onlarla konuşur. Bu özelliğinden dolayı ona *muhabbet kuşu* denir. *Muhabbet kuşu* yerine *şevk kuşu*, *sevda kuşu*, *aşk kuşu* denmez.

Muhabbet beslemek, bir kişiye karşı yakınlık ve sevgi duymaktır. Kişi, *muhabbet* beslediği kişilerle bir arada olmaktan mutluluk duyar.

Şevk; *muhabbet*, *sevda* ve *aşk*'a göre daha kısa sürelidir. Gelip geçicidir. *Şevk* 'heves'tir. Kişi *şevk* duyduğu bir şeyden çok çabuk vazgeçebilir.

Aşk olsun, aşka düşmek, aşka gelmek, aşk olmadan meşk olmaz, sevdasına düşmek, başına sevda gelmek, sevdaya düşmek, sevdaya salmak, bir sevdadan vazgeçmek, gözünü sevda bürümek, sevdalanmak, sevda çekmek, kara sevda, muhabbetkuşu, muhabbetçiçeği, muhabbet etmek, muhabbet beslemek, şevk vermek, şevke gelmek, şevke getirmek, şevki kırılmak... kelime ve kelime gruplarında *şevk*, *muhabbet*, *sevda* ve *aşk* kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılamazlar.

aşk: (< Ar. 'i-ş-k) 'bir kimse veya bir şeye karşı duyulan çok kuvvetli sevgi ve bağlılık; şiddetli istek ve tutku; kadın ve erkek arasındaki çok kuvvetli duygu ve sevgi bağı; *tasvf.* Hakk'ın zuhuruna sebep olan ilk sıfat' (AYVERDİ: MBTS: 1: 195^b. s.) 'şiddetli ve yakıcı sevgi' (NİŞANYAN: SS: 54^a. s.) 'çok sevmek' (TOPALOĞLU - KARAMAN: A-TYK: 269^b. s.) 'aşırı derecede sevmek, birine içten vurulmak, bağlanmak' (ATAY: A-TBL: III, 382^a. s.) 'bir şeye fevkalade şekilde meyletme' (SEYDİ: DG: 240^b. s.) 'şiddetli sevgi' (AĞAKAY: TYAK: 88^b. s.)

sevda: (< Ar. *sevdā*, s-v-d) ‘kuvvetli sevgi; eski tıpta insan vücudunu ve mizacını meydana getirdiği ve insan sağlığının aralarındaki dengeye bağlı bulunduğu kabul edilen dört unsurdan biri; insan mizacında bu unsurun fazlalığından hasıl olduğu kabul edilen hüzn, tasa; kara, siyah’ (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 2758^{a-b}. s.) ‘kara safra, melankoli, eski tıba göre insanı oluşturan dört maddeden biri’ (NİŞANYAN: *SS*: 428^a. s.) ‘siyahlık, karanlık; yüreğin ortasındaki kara benek’ (ATAY: *A-TBL*: II, 1053^a. s.) ‘eskilere göre bedenın dört unsurundan biri’ (TOPALOĞLU - KARAMAN: *A-TYK*: 197^b. s.) ‘kara safra; hırs, ihtiras, tutku; kazanç, kâr hırsı; yükselme hırsı; plan, tasarı; ticaret, iş, meslek’ (REDHOUSE: *TEL*: 1087^b. s.) ‘olağan dışı bir şey yapmak arzusu veya olağan bir şey için duyulan şiddetli arzu’ (AĞAKAY: *TYAK*: 6^b-7^a. s.)

muhabbet: (< Ar. *maḥabbet*, ḥ-b-b) ‘dostluk, bağlılık; sohbet’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 2112^b. s.) ‘birbiriyle dost olma’ (NİŞANYAN: *SS*: 330^b. s.) ‘sevme, sevgi; dostluk; alâka’ (Ş. SÂMÎ: *KT*: II: 1297^b. s.) ‘hoşa giden şeye meyletme’ (SEYDİ: *DG*: 240^b. s.) ‘insanı fedakârlığa götüren ilgi ve bağlılık duygusu’ (AĞAKAY: *TYAK*: 88^b. s.)

şevk: (< Ar. *ş-v-k*) ‘aşırı heves; sevinç, neşe, keyif; ışıık, parıltı; *tasvîf*. Allah aşkı ile insan gönlünde meydana gelen coşkunluk’ (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 2943^{a-b}. s.) ‘istek, meyil, coşku’ (NİŞANYAN: *SS*: 456^b. s.) ‘gönlü arzu etmek, meyletmek; özleme, hasret çekme, gönlün bir şeye takılması’ (ATAY: *A-TBL*: II,

1155^a. s.) ‘nefsin ve kalbin bir nesneye çekinmesi’ (al-FİRŪZĀBĀDĪ: *UBTK*: III: 912. s.)

BAŞ

Baş, *kafa* ve *kelle* kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir.⁹⁷ Bu kelimelerin anlamları ve kullanışları incelendiğinde anlamdaş olmadıkları görülür.

Baş, insanlarda ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. uzuvları kapsayan vücudun üst veya önünde bulunan bölümdür. *Baş örtüsü*, *başlık* yerine *kafa örtüsü* veya *kafalık* denilmez.

“Genç yaşımda felek vurdu başıma
Aldırdım elimden iki gözümü
Yeni değmiş idim yedi yaşıma
Kayıp ettim baharımı yazımı.”⁹⁸

Dörtlüğünde *baş* insan uzvu olarak kullanılmıştır.

Baş; insan, hayvan ve eşya için kullanılır. *Kafa* ise mecaz olarak akıl veya anlayış demek olduğundan yalnızca insan *başı* anlamına gelir.

⁹⁷ TUĞLACI: *TAKS*: 29^a. s.

⁹⁸ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 115. s.

Baş ve kafa kelimeleri anlamdaş olsaydı başı çekmek ve kafayı çekmek deyimleri de aynı anlamda olurdu. Başı çekmek önyak olmak, kafayı çekmek ise içki içmek demektir.

Baş, kafatasının saç biten üst kısmıdır.

Saçları o kadar çok dökülüyor ki yakında başında bir tek saç kalmayacak.

Baş, bir topluluğu yöneten kimse anlamında kullanılır: Cumhurbaşkanı devletin başıdır.

Baş, başlangıç anlamında da kullanılır: hafta başı, yılbaşı, satır başı yerine hafta kafası, yıl kafası, satır kafası denilmez. Metinlere başlık konur, kafalık konmaz.

Baş; temel, esas olan demektir: Her şeyin başı sağlıktır.

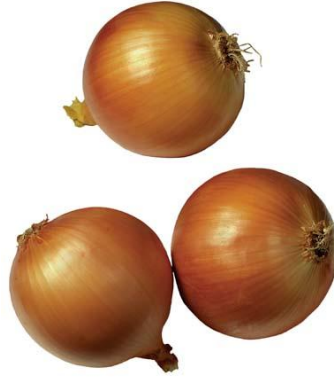
Baş, aynı işi yapan, aynı meslekte bulunan kimseler içinde mevki ve rütbe öbürlerinden önde olan veya amir

durumunda bulunan kimse demektir: *Ustabaşı erkenden dükkâna geldi.*

Baş kelimesi ‘önem veya yönetim bakımından ileride olan, en önemli, en üstün’ anlamlarında birleşik kelimeler yapar: *başkent, başöğretmen, başkomutan, başhemşire, başrol, başbakan, başsavcı...*

Baş; bir şeyin en yukarısı, arazide en yüksek nokta demektir: *dağın başı, tepenin başı...*

Kasaplık hayvanlarda, soğan ve sarımsakta adet belirtmek için *baş* kelimesi kullanılır: *İki baş koyun kesildi.*

Yemeğe üç baş soğan doğra.

Bir şeyin yakını ve çevresi için de *baş* kullanılır: *mangal başı, havuz başı...*

Güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş derecenin en yüksekği *baş*'dır: *Başa güreşmek*.⁹⁹

Varış çizgisinde, yarış atlarını birbirinden ayıran, yatay uzunluk birimi olarak ele alınan *baş* uzunluğu için *baş* kelimesi kullanılır:¹⁰⁰ *Rüzgâr, yarışı yarım baş önde bitirdi.*

Bir şeyin toparlak ve çıkıntılı olan uç kısmı için *baş* kelimesi kullanılır: *çivinin başı, toplu iğnenin başı...*

Her hangi bir şeyin veya yerin esas, ön, üst ve ileri kabul edilen tarafı *baş*'tır:¹⁰¹ *Salonun başında büyük bir koltuk vardı.*

Baş; kişi, şahıs anlamlarında da kullanılır: «*Başın sağ olsun.*», «*başına dert açmak*», «*yalnız başına*», «*başının çaresine bakmak*», «*başını alıp gitmek*»...

Karı koca uzun bir aradan sonra baş başa yemek yedi.

⁹⁹ TDK: TS: 208^b. s.

¹⁰⁰ GELİŞİM: BLS: 3: 1369^b. s.

¹⁰¹ AYVERDİ: MBTS: 1: 290^b. s.

Baş kelimesi *başına* şeklinde miktar bildiren kelimelerden önce kullanılarak ‘üleştirme’ anlamı verir: *Kişi başına yüz lira düştü.*

Baş; yara, çıban demektir.¹⁰²

Sebep, neden anlamında da *baş* kelimesi kullanılır: *Bütün bu tartışmaların başı sensin.*

Baş, denizcilikte ‘geminin ön ve ileri kısmı’ anlamıyla terim olarak kullanılır: *başaltı, baş arzı, baş bodoslama, baş denizi, baş omuzluk, baş oyması, baş parıması...*¹⁰³

Baş, meteorolojide ‘bir bulut sisteminin ön kısmı’; havacılıkta ‘bir uçağın izlediği yolla kuzey yönü arasındaki açı’; yer biliminde ‘bir hidrokarbon karışımındaki en hafif veya en uçucu kısım’ anlamlarına gelir.¹⁰⁴

Kafa; ‘düşünce, tarzı, görüş, zihniyet’ demektir: *Siz bu kafayla adam olamazsınız.*

“Galiba bu boşluğu doldurmak için olacak, kimbilir nelerden konuşulduktan sonra bir de Türk *kafasından* çıkacak düşünceyi anlamak için bir aralık beni yukarıya çağırdılar.”¹⁰⁵

¹⁰² EREN: *TDES*: 42^b. s.

¹⁰³ GÜRÇAY: *Gemici Dili*: 56-57. s.

¹⁰⁴ TUĞLACI: *OTL*: 1: 248^b. s.

¹⁰⁵ UŞAKLIĞİL: *Kırk Yıl*: Cild: V: 91. s.

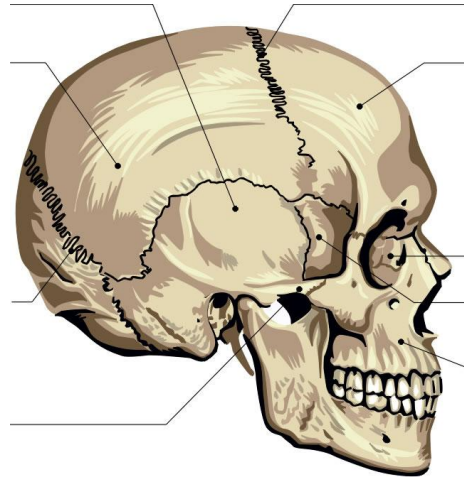
Yukarıdaki cümlede *Türk kafası*; Türk zihniyeti, düşüncesi anlamındadır.

Kafa ‘kavrama, anlama yeteneği, zekâ, akıl ve bellek’ anlamlarında kullanılır: *Ali ’nin kafası çok iyi çalışıyor.*

“İnsanlar *kafası* bunları bulan
İlimdir dünyada hakikat olan
Bütün bu işlerin temelin kuran
İnan buna Veysel dedi ki okul.”¹⁰⁶

Dörtlüğünde *kafa* akıl, zekâ demektir.

Kafa; beyni çevreleyen kemik bölümdür: *Küçük çocuk kafasını duvara çarptı. Kurukafa yerine kurubaş, kafatası yerine baştası* denilmez.

Kafatası

¹⁰⁶ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 146. s.

Kafa, çocukların zıpzıp oyununda kullandıkları bilyenin en büyüğüdür.

Kafa; denizcilikte, fiçı ve bidonların yükleme ve boşaltılmasında kullanılan bir çeşit sapan demektir.¹⁰⁷

Kafa; tütüncülükte, demet hâline getirilmiş tütün yapraklarının baş kısmı demektir.¹⁰⁸

Kafa, bir şeyin ön bölümü demektir: *Park yeri çok kalabalık, arabayı kafadan sokamazsan geri manevra yap.*¹⁰⁹

«İki arkadaş *kafa kafaya* verip meseleyi çözdü.» cümlesinde *kafa* kelimesi düşünce, zihin anlamlarında kullanılmıştır. Bu cümlede *kafa* yerine *baş* kelimesinin getirilmesi cümlenin anlamını değiştirir.

Kelle; koyun, kuzu ve keçinin pişirilmiş *başı*'dır. *Kelle çorbası* yerine *baş çorbası* veya *kafa çorbası* denilmez.

Kelle, kesilmiş veya kesilecek *baş* anlamıyla kullanılır: «Bu adamın kellesini istiyorum.», «*kelle* uçurmak», «*kelle koltukta*» vb. deyimlerde de aynı anlamdadır.

¹⁰⁷ TUĞLACI: OTL: 4: 1317^b. s.

¹⁰⁸ TUĞLACI: OTL: 4: 1317^b. s.

¹⁰⁹ GELİŞİM: BLS: 12: 6172^b. s.

Kelle, ‘külçe hâlinde ve biçimi yuvarlak şeyler için tane, adet’ anlamında kullanılır.¹¹⁰

“Yavaş yavaş kafalar, kelleler kızıışmıştı,
Ağız, burun hele sesler bütün karışmıştı;
Dikildi ağzına, baktım, açık duran kapının,
Fener elinde bir erkek, yanında bir de kadın.”¹¹¹

Baş ağrısı, başını ağrıtmak, başını alamamak, baş aşağı, başı bağlanmak, baş başa, baş belası, baş çekmek, baş göstermek, baş göz etmek, baş koymak, baş üstünde tutmak, başa gelmek, başı sonu belli değil, başı kalabalık, başın sağ olsun, başına buyruk, başından aşağı kaynar sular dökülmek, kafa atmak, kafa değil balkabağı, kafa dengi, kafa göz yarmak, kafa kafaya vermek, kafa kalmamak, kafa patlatmak, kafa şişirmek, kafa tutmak, kafa ütülemek, kafadan çatlak, kafası almamak, kafası bozulmak, kafası bulanmak, kafası çalışmak kafası kazan gibi olmak, kafası kızmak, kafasına dank etmek, kafasına koymak, kafasına takılmak, kafasını dinlemek, kafasını taştan taş vurmak, kafayı vurup yatmak, kelle götürür gibi, kelle koltukta, kelle kulak yerinde, kelle uçurmak, kelleyi koltuğa almak... kelime ve kelime gruplarında baş, kafa ve kelle kelimeleri farklı anlamlarda kullanılmıştır.

baş: ‘insan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. uzuvları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm; bir topluluğu yöneten kimse; başlangıç; temel, esas;

¹¹⁰ AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1637^a. s.

¹¹¹ ERSOY: *Safahat*: 34. s.

arazide en yüksek nokta; kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet; para değiştirirken verilen veya alınan üstelik; önem veya yönetim bakımından ileride olan, en önemli, en üstün anlamlarında birleşik kelimeler yapan bir söz' (TDK: TS: 208^b. s.) 'tepe, doruk' (TEKİN: OY: 126. s.) 'iki uçtan her biri, taraf; bir şeyin veya bir yerin etrafı, çevresi, yakını; bir şeyin toparlak ve çıkıntılı olan uç kısmı; her hangi bir şeyin veya yerin esas, ön, üst ve ileri kabul edilen tarafı; kişinin kendi şahsı; yağlı güreşte pehlivanların ayrıldığı beş derecenin en yükseği' (AYVERDİ: MBTS: 1: 290^b. s.) 'vücudun en üst kısmı; hayvanların vücudunun en ön kısmı; adet; vücudun vazgeçilmez kısmı olarak, hayat tecellisi; tam, o anda; yara' (TİETZE: TvETTL: 1: 288^b.-289^{a-b}. s.) 'yara, çıban' (EREN: TDES: 42^b. s.) 'başkan, topluluğu yöneten, komutan; başak' (TDK: TTS: I: 413-414. s.) 'den. geminin genellikle omuzlukları da içine alan en ileri kısmı; hava. bir uçağın izlediği yolla kuzey yönü arasındaki açı; müz. bir senfonide parçayı çalan veya okuyan kısmı anlatır, keman ve benzeri çalgıların kol ucu' (TUĞLACI: OTS: 1: 248^b. s.) 'bir geminin ön ve ileri kısmı' (GÜRÇAY: *Gemici Dili*: 56^a. s.)

kafa: (< Ar. *kafā*, *k-f-v*) 'kavrama ve anlama yeteneği, zekâ, zihin, bellek; çocuk oyunlarında kullanılan zıpzip taşının veya cevizin büyük boyu; mekanik bir bütünün parçası' (TDK: TS: 1029^b. s.) 'düşünce tarzı, görüş, zihniyet; baş kemiği; bir şeyin irice baş kısmı' (AYVERDİ: MBTS: 2: 1509^a. s.) 'başın üst ve arka tarafı' (NİŞANYAN: SS: 234^b. s.) 'başın ve boynun arka tarafı, ense; mec. arka, geri' (Ş. SÂMÎ: KT: II: 1132^a. s.) 'boynun arka ciheti' (NÂCİ: LN: 597^a. s.) 'bir şeyin arka tarafı, arka; den.

fiçı ve bidonların yükleme ve boşaltılmasında kullanılan bir çeşit sapan; *tütün*. demet hâline getirilmiş tütün yapraklarının baş kısmı' (TUĞLACI: *OTS*: 4: 1317^b. s.) 'bir şeyin ön bölümü' (GELİŞİM: *BLS*: 10: 6172^b. s.)

kelle: (< Far.) 'külçe hâlinde ve biçimi yuvarlak şeyler için tane, adet; ekinin başak kısmı' (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1637^a. s.) 'kesilmiş veya kesilecek kafa' (AĞAKAY: *TYAK*: 11^b. s.)

BECERİ-YETENEK

Beceri, yetenek, kabiliyet ve istidat kelimeleri arasında anlam farklılıkları vardır.

Beceri elinden iş gelme durumudur. Güç sanılan, ustalık isteyen bir işi yapabilme *beceri*'dir. *Beceri* uygulamaya yöneliktir. Güzel yemek yapmak, nakış işlemek vb. *beceri*'dir. Spor terimi olarak *beceri* 'vücudun, yapılması güç alıştırmalara yatkın olması' anlamındadır.

Yufka açmak beceri isteyen bir iştir.

Yetenek 1935 yılında *kabiliyet* kelimesinin karşılığı olarak türetilmiştir.¹¹² Kelimenin anlamının daha iyi kavranması için kelimenin köküne bakılmalıdır. *Yetmek*, bir gereksinimi karşılayacak nicelikte olmak demektir. *Yetenek* de her hangi bir işi yapabilmek için gerekli niceliğe sahip olmaktır. *-ebil* ekiyle kurulan kelimelerdeki anlamı karşılar. «*Birinci sınıfa giden Ayşe çok güzel okuyabiliyor.*» cümlesinde *okuyabil-* kelimesi Ayşe'nin okumak için gerekli olan niceliklere sahip olduğunu gösterir. Ayşe güzel okuma *yeteneğine* sahiptir.

Yetenek, uzuvların görevlerini yerine getirme gücü için kullanılır:¹¹³ *Geçirdiği kazadan sonra görme yeteneğini kaybetti.*

Kabiliyet, bir şeye karşı doğuştan gelen yatkınlıktır. Sonradan kazanılmış olmayandır. *Yetenek*, *kabiliyet*'e göre daha geniş bir alanda bulunur. Herkesin yürüme, konuşma, yazma, okuma gibi birçok *yeteneği* vardır; ancak *kabiliyeti* daha azdır. Kişinin başkalarına göre daha fazla yatkınlığa sahip olduğu alanlar onun *kabiliyetini* gösterir. Herkes resim çizebilir bu *yeteneğe* sahiptir; ancak bazı kişiler çok güzel resim çizer; çünkü *kabiliyeti* vardır. *Kabiliyet*, kolay kolay fark edilmeyebilir. Yaşları ilerlemesine rağmen *kabiliyetlerinin* farkında olmayan kişiler vardır.

¹¹² TDK: *TOCK*: 325. s.

¹¹³ GELİŞİM: *BLS*: 20: 12542^c. s.

Ahmet'in bağlama çalma kabiliyetini on yaşındayken fark etmişlerdi.

İstidat, bir kişinin belirli bir alanda dikkati çeken kavrama, anlama, öğrenme, yapma gücü ve yatkınlığıdır. *İstidat*, doğuştan da gelebilir; sonradan da kazanılabilir.

İstidat, 'elverişli olma durumu' anlamıyla da kullanılır: *Yangın genişleme istidadı gösteriyor.*

Tıpta, 'belirli bir hastalığa ya da hastalık grubuna karşı yaradılıştan eğilimi olmak' anlamında *istidat* kelimesi kullanılır.¹¹⁴

beceri: (< *becer-i*¹¹⁵) İng. *skill* 'elinden iş gelme, hüner' (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 312^a. s.). 'sp. vücudun, yapılması güç alıştırmalara yatkın olması durumu.' (TDK: *TS*: 230^b. s.)

¹¹⁴ GELİŞİM: *BLS*: 20: 12542^c. s.

¹¹⁵ *Maharet* kelimesinin karşılığı olarak *becerik* kelimesi türetilmiştir. (TDK: *OTCK*: 181. s.) Günümüzde *becerik* yerine *beceri* kelimesi kullanılmaktadır.

‘karmaşık hareketleri değişik koşullar altında da yeterlikte yapabilme gücü’ (TDK: *RHTS*: 33. s.) ‘güç sanılan, ustalık isteyen bir işi yapabilme gücü; uygulamaya yönelik yatkınlık’ (GELİŞİM: *BLS*: 3: 1442^b. s.)

becerik: (< *becer-ik*¹¹⁶) ‘eli işe yatkın olma, ustalık’ (TIETZE: *TvETTL*: 1: 300^b. s.)

yetenek: (< *yet-enek*¹¹⁷) İng. *capacity* ‘bir kimsenin bir şeyi anlama ve yapabilme niteliği; bir duruma uyma konusunda canlıda bulunan ve doğuştan gelen güç, kapasite; *eğit.* kişinin kalıtıma dayanan ve öğrenmesini çerçeveleyen sınır; *eğit.* dışarıdan gelen etkiyi alabilme gücü’ (TDK: *TS*: 2147^a. s.) ‘uzuvların görevlerini yerine getirme gücü’ (GELİŞİM: *BLS*: 20: 12542^c. s.)

yetmek: ‘bir ihtiyacı karşılayacak, giderecek nicelikte olmak’ (TDK: *TS*: 2177^a. s.)

kabiliyet: (< Ar. *ḵābiliyet*, *ḵ-b-l*) ‘her hangi bir şeye karşı doğuştan gelen yatkınlık; yapısı gereği bir şeyi kabul edebilme, yapabilme, alabilme gücü, kabul edebilirlik; (kısaltma yoluyla) kendi alanında çok kuvvetli hassalara sahip kimse’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1497^a. s.) ‘anlama, anlayış, kabul edebilirlik, alabilirlik; kapasite’ (NÂCİ: *LN*: 580^a. s.)

¹¹⁶ TIETZE: *TvETTL*: 1: 300^b. s.

¹¹⁷ *Yetenek* kelimesi *ehliyet*, *kabiliyet*, *kıfayet* kelimelerinin karşılığı olarak türetilmiştir. (TDK: *TOCK*: 325. s.)

istidat: (Ar. *isti'dād*, 'a-d-d) 'organizmanın bazı hastalıklara karşı veya bir duruma uyma konusundaki yatkınlığı' (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1446^a. s.) 'yaradılıştan gelen veya sonradan edinilmiş yetenek; yeteneği olan kimse' (TDK: *TS*: 988^a. s.) 'bir kişinin belirli bir alanda dikkati çeken kavrama, anlama, öğrenme, yapma gücü ve yatkınlığı; elverişli olma durumu; *tıp* belirli bir hastalığa ya da hastalık grubuna karşı yaradılıştan eğilimi olmak' (GELİŞİM: *BLS*: 10: 5877^c. s.)

ÇABA

Gayret, *çaba* ve *emek* kelimeleri arasında anlam farklılıkları vardır.

Gayret, her hangi bir şeyi başarmak ve her hangi bir şeye ulaşmak için usanmadan yapılan çalışmadır. Bu çalışma; uzun ve titiz bir uğraştır. *Gayret* amaçlıdır. Bilinç ve bilgi içerir. Öğrenci *gayret* eder: *Biraz daha gayret et, sınavı kazanacaksın. Gayret*'te zihnî bir çalışma vardır.

Emek, bir işin yapılması için harcanan beden veya kafa gücüdür. *Emek*'te zahmet, sıkıntı, yaşama mücadelesi, yorgunluk vardır: *Çocuğunun iyi bir şekilde yetişmesi için yıllardır emek harcıyor*. Kişi, çalışma süresini tamamladıktan sonra *emekli* olmağa hak kazanır. Harcanan *emek* sonucunda *emekli* olunur. Kişi yıllarca çalışır, zahmet çeker, yorulur sonunda *emekli* olur.

«Bebek on iki aylıkken emeklemeye başladı.» denir. «Bebek gayret etmeye başladı.», «Bebek çabalamağa başladı.» denmez. Bebek, her hangi bir yere ulaşmak için beden gücü harcar, sıkıntı çeker, yorulur.

5. Geleneksel El Emeği Sergisi 11-16 Mayıs 2009 tarihleri arasında gerçekleştirilecek.

Çaba kelimesi 1935 yılında ‘gayret’ anlamını kazanmıştır.¹¹⁸ Çaba 20. yüzyıldan önce isim olarak kullanılmaz. Çabala- şeklinde fiil olarak kullanılır;¹¹⁹ fakat gayret ve çaba kelimeleri arasında anlam farklılığı olduğu için Türkiye Türkçesinde her iki kelime de yaşamaktadır.

¹¹⁸ TDK: STK: 32^a. s.

¹¹⁹ NİŞANYAN: SS: 97^a. s.

Çaba her hangi bir işi yapmak için ortaya konan güç, enerjidir. *Çaba*, olanca gücü toplayıp harcamadır.¹²⁰ *Çaba*'da el, kol çırpma gibi fiziki hareketler vardır.

Denize düşen kişi yüzme bilmiyorsa *çabalar*. Kurtulmak için bağırır, el, kol çırpır. Yüzme biliyorsa *gayret* eder. Nasıl, nereden yüzeceğini düşünür.

Gayrete gelmek, gayret göstermek, gayret almak, gayret dayıya düştü, gayret kemerini kuşanmak, gayretine dokunmak, can çabası, yaşama çabası, çabalama kaptan ben gidemem, emek çekmek, emek vermek, emeği geçmek, el emeği, göz emeği, emektar, kelime ve kelime gruplarında gayret, çaba, emek kelimeleri kendi anlamlarına göre kullanılmıştır. Bu kelimeler anlamdaş olsaydı bu kelimelerden biri kullanışta kalır, onun dışındakiler kullanıştan düşerdi.

gayret: (< Ar. *ğayra, ğ-y-r*) 'içten gelerek, belirli bir şey için çalışma; aziz ve mukaddes bir şeye yabancıların el uzattığını, göz diktiğini görmeye tahammül edememe duygusu; bir kimsenin tarafını tutma, kayırma duygusu; kendini sıkıp tahammül etme, dayanma gücü, sabır' (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 1006^b. s.) 'kıskançlık, bir şey uğruna büyük hırs gösterme' (NİŞANYAN: *SS*: 173^b. s.) 'kıskanma, kıskançlık; muazzez ve mukaddes bir şeye ağyarın tecavüz ve tarizini görmekten hasıl olan tahammülsüzlük; fevkalade çalışma; sabır tahammül' (Ş.

¹²⁰ AĞAKAY: *TYAK*: 33^b. s.

SÂMÎ: *KT*: II: 983^c. s.) ‘bir emel uğrunda çok fazla çalışmak’ (SEYDÎ: *DG*: 234^b. s.).

emek: (< *emgek* < **em+_ig+e-k*¹²¹) ‘bir işin yapılması için harcanan zahmet’ (NİŞANYAN: *SS*: 141^b. s.) ‘çalışma, zahmet, meşakkat, sıkıntı, zahmetli iş, yorucu iş, şiddetli ağrı, doğum ağrıları’ (MENINSKI: *TLOL*: I: 421. s.) ‘ızdırıp, acı, hastalık’ (RÖHRBORN: *UW*: 366^a. s.) ‘ağrı, sızı, şiddetli acı’ (CLAUSON: *EDPT*: 159^a. s.) ‘bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü; uzun ve yorucu, özenli çalışma; insanın bilinçli olarak belirli bir amaca ulaşmak için giriştiği hem tabii ve cemaat çerçevesini hem de kendisini değiştiren çalışma süreci’ (TDK: *TS*: 631^{a-b}. s.).

emgek: ‘ıstırap, eziyet’ (TEKİN: *OY*: 138. s.)

emekli: ‘emek harcanarak elde edilen, zor, zahmetli; belirli bir süre çalıştıktan sonra kanunlar gereği işi ile ilgisi kesilerek kendisine aylık bağlanmış olan kimse’ (TDK: *TS*: 631^b. s.)

çaba¹²²: ‘her hangi bir işi yapmak için ortaya konan güç’ (TDK: *TS*: 379^a. s.) ‘her hangi bir işi yapmak için olanca gücünü toplayıp harcama’ (SAYAN: *11-14 Yaş İçin Hazırlanan Okul Sözlüklerinde Tanımlar Üzerine Bir Araştırma*: 99. s.). *çabalamak*: ‘güç bir durumdan kurtulmağa uğraşmak’ (TDK: *TS*: 379^a. s.) ‘çırpınmak, eller ve kollarla girişmek’ (NİŞANYAN: *SS*: 97^a. s.)

¹²¹ KAÇALIN: *DKK*: 314^a. s.

¹²² *Çaba* kelimesi *sây*, *cehd* ve *himmet* kelimelerinin karşılığı olarak türetilmiştir. (TDK: *TOCK*: 71. s.)

çabalanmak: ‘çırpınmak, debelenmek’ (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 510^a. s.)

çapmak: ‘çarpmak, çırpmak’ (NİŞANYAN: *SS*: 97^a. s.) ‘yüzmek, vurmak, çırpmak’ (al-KĀŞGARĪ: *DLT*: III. Kısım 86. s.) ‘koşmak, dörtnala gitmek, yağmalamak, vurmak, yaralamak, saldırmak, baskın’ (CLAUSON: *EDPT*: 394^{a-b}. s.) ‘kolları; bayrak, şapka vb. sallamak’ (RĀSĀNEN: *VeEWbT*: 99^a. s.)

çalalak: ‘şaha kalkan, daima sıçrayan at’ (TDK: *TTS*: II: 781. s.)

DEĞER

Kıymet, *değer* ve *paha* kelimeleri arasında anlam ve kullanım farklılıkları vardır. Bu kelimelerin anlamdaş sayılabilmesi için her zaman ve her yerde birbirlerinin yerine kullanılabilir olması gerekir. Hâlbuki *kıymet*, *değer* ve *paha* kelimeleri her zaman ve her yerde birbirlerinin yerine kullanılamazlar. *Değer analizi* yerine *kıymet analizi* ya da *paha analizi*; *borsa değeri* yerine *borsa kıymeti* veya *borsa pahası*; *katma değer vergisi* yerine *katma kıymet vergisi* ya da *katma paha vergisi* denmez.

Kıymet, bir kimsenin veya bir şeyin kendisinde var olan üstün niteliktir. *Değer*; bir şeyin değdiği, bir şey için uygun görülen karşılıktır. Her hangi bir nesnenin sahip olduğu özelliğinin başka bir nesneye göre karşılaştırılması ile elde edilir. *Değer*’de başka bir ölçütle karşılaştırma vardır. *Değer*, sonradan verilir.

Değerlendirme, *değer* kelimesinden türemiştir. Bu kelimeye bakılırsa *değer*'in anlamı daha iyi anlaşılır. Mesela bir öğretmen öğrencisinin imtihan kâğıdını okuyor. İmtihan kâğıdını daha önce hazırladığı cevap anahtarını esas alarak inceliyor ve *değerlendirme* yapıyor. Öğrenciye uygun gördüğü bir not veriyor. Öğretmenin verdiği not, öğrencinin imtihan kâğıdının *değeri*'dir.

Kıymet kolay kolay değişmez; çünkü kişide veya nesnede kendiliğinden bulunur. Başka ölçütlerle karşılaştırma sonucu elde edilen *değer*, ölçütlerin değişmesine bağlı olarak değişir.

Son yıllarda paranın değeri düştü.

Paranın *değerinin* düştüğü çeşitli eşyaların fiyatları ölçüt alınarak anlaşılıyor. Eşyaların fiyatlarındaki değişmeye göre paranın *değeri* artıyor veya azalıyor.

Kıymet, genellikle manevidir; *değer* ise maddidir:

«Bu saat çok kıymetlidir; çünkü babamdan bana kalan tek hatıradır.», «Bu saat çok değerli en az yüz bin Türk lirası eder.»

“Güzel yüzün görülmezdi
Bu aşk bende dirilmezdi
Güle *kıymet* verilmezdi
Âşık ve mâşuk olmasa”¹²³

Yukarıdaki dörtlükte *kıymet* kelimesinin anlamını *değer* veya *paha* karşılamaz.

Üstün nitelikli kimse veya eser için *kıymet* kelimesi kullanılır: *Önemli bir kıymetimizi daha kaybettik.*

“Karac’Oğlan der ki yiğitler öğer,
Açılmış meyvanın dalını eğer,
Güzellik *kıymatı* bin altın *değer*,
N’itmeli güzeli huy olmayınca”¹²⁴

Dörtlüğünde de *kıymet* ve *değ-* birlikte; fakat farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Değer, ‘cemaatin inançlarına, ahlaki yapısına göre iyi, güzel, doğru olan ve ulaşılmak istenen şey’ anlamıyla da kullanılır: *Dürüstlük, adalet, saygı, sevgi ahlaki değerlerimizdendir.*

Değer sıfat olarak kullanıldığında belli bir bedel ödenecek veya belli bir zahmet göze alınacak nicelik veya nitelikte olan anlamlarını içerir:

¹²³ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 127. s.

¹²⁴ KARACAOĞLAN: *Şiirler*: 88. s.

«Okumağa değer bir kitap olduğu için aldım.» Okumağa değer kitap; kötü bir kitap değil, okunduğunda faydası olabilecek kitap, okumağa layık kitap. «Kıymetli bir kitap olduğu için aldım.» cümlesindeki anlam farklıdır. Kitabı aldım; çünkü kitap önemli, belki kolay bulunamayan bir kitap. Bu yüzden kıymetli ve ben aldım.

«Okumağa değer kitap», «kıymetli kitap» tamlamalarının ikincisinden kitabın daha üstün niteliklere sahip olduğu anlaşılıyor. *Kıymet*'te vurgulanan olumlu nitelik, önem *değer*'de vurgulanandan daha fazladır.

Değer'in layık anlamı da vardır: *Saygıdeğer*, saygı gösterilmeye layık olandır.

Resimde bir renk tonunun açıklık ve koyuluk derecesini belirtmek için *değer* kelimesi kullanılır.

Değer, matematikte değişken bir büyüklük veya bir nicelik için mümkün olan belirtme yollarından biridir: *artı değer*.

Değer, felsefede 'kişinin arzu edilen şey karşısındaki tavrı' anlamıyla terim olarak kullanılır: *değer alanı*, *değerden bağımsızlık*, *değer felsefesi*...

Paha, 'yüksek fiyat' anlamını dile getirir. *Pahalı* 'yüksek fiyata' sahip olan demektir. «*Pahalı bir arabası var.*», «*Her şey ateş pahası olmuş.*»

Pahasına kelimesi, ‘karşılığında, uğruna’ anlamlarını dile getirir: *Ölümü pahasına arkadaşını kurtardı.*

Türk askeri Çanakkale’de kanı pahasına cesurca savaştı.

Kıymeti kalmamak, kıymeti yok, kıymet bilmek, kıymete binmek, kıymetten düşmek, kıymettar, altın değeri, katma değer vergisi, kayda değer, değer hesapları, yok pahasına, yükte hafif pahada ağır, pahalı, ne pahasına olursa olsun... kelime ve kelime gruplarında *kıymet*, *değer* ve *paha* kelimeleri kendi anlamlarına uygun olarak kullanılmıştır.

değer¹²⁵: (< *teg-er*¹²⁶) ‘bir şeyin taşıdığı maddi varlığa göre değdiği karşılık, uğrunda belli bir bedel ödenecek veya belli bir zahmet göze alınacak nicelik veya nitelikte olan, layık’ (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 647^b.- 648^a. s.) ‘önem’ (MENINSKI: *TLOL*: II: 2105. s.) ‘İng. *value*, *price*; Alm. *Preis* önem, fiyat, eder’ (CLAUSON: *EDPT*: 485^{a-b}. s.) ‘öznenin olana, olguya yüklediği nitelik; estetikte, güzel, hoş, nitelikli, muhteşem vs. diye tanımlanan kültürel ürün ve etkinliklerin özelliği; mantıkta, bir değişkenin belli bir yorum altında oluşan değer alanının her hangi bir unsuru; dil bilimde, dile ait bir öge ya da birimin dil sistemi içindeki farklı konumuna bağlı olarak ortaya çıkan anlamı’ (CEVİZCİ: *FS*: 433^{a-b}. s.) ‘Alm. *Wert*, İng. *value* arzu edilen, arzu edilebilen şey ve hadiselerle ilgili insan tavrı’ (BOLAY: *FDTs*: 74. s.) ‘değiştirilebilir, satılabilir bir nesnenin karşılığı ve özellikle onun para olarak belirlenen fiyatı; cemaatin inançlarına, ahlaki yapısına göre iyi, güzel, doğru olan ve ulaşılmak istenen, savunulan şey’ (GELİŞİM: *BLS*: 5: 2934^c. s.) ‘*res.* bir renk tonunun açıklık ve koyuluk derecesi; *mat.* değişken bir büyüklük veya bir nicelik için mümkün olan belirtme yollarından biri’ (TUĞLACI: *OTS*: 2: 521^c. s.)

deg-: (< *teg-*) ‘nasip olmak’ (KAÇALIN: *DKK*: 312^b. s.); ‘yaklaşmak, erişmek, ulaşmak, dokunmak’ (RÄSÄNEN: *VeEWbT*: 468^b. s.) ‘düşmek, yakışmak, iyi gelmek, hoş gitmek’ (TIETZE: *TvETTL*: 1: 576^b. s.) ‘varmak, erişmek, hücum etmek’ (TEKİN: *OY*: 172. s.) ‘aynı hizada olmak, denk olmak, bedel olmak, eşit

¹²⁵ *Kıymet* kelimesinin karşılığı olarak *değer* kelimesi önerilmektedir. (TDK: *OTCK*: 169. s.)

¹²⁶ Değer: *teg-* fiilinin geniş zaman şekli. (TIETZE: *TvETTL*: 1: 577^a. s.)

olmak' (NİŞANYAN: SS: 113^b. s.) 'fel. kişinin isteyen, ihtiyaç duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey, mat. bir değişkenin veya bilinmeyenin sayı ile anlatımı.' (TDK: TS: 483^b. s.)

kıymet: (< Ar. *k-y-m*) 'bedel' (Ş. SÂMÎ: KT: II: 1132^a. s.) 'para fiyatı' (REDHOUSE: TEL: 1509^b. s.) 'bir kimsenin üstün niteliği; ahlaki, estetik bir ilkeye uygun olarak verilen önem; manevi süs' (TUĞLACI: OTS: 5: 1562^a. s.)

paha: (< Far. *behā*) 'fiyat, eder' (TDK: TS: 1562^b. s.) 'yüksek fiyat' (REDHOUSE: TEL: 414^a. s.)
pahasına: 'karşılığında, uğruna' (TDK: TS: 1562^b. s.)

DİLEK-İSTEK

Arzu, *istek* ve *dilek* kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir; ¹²⁷ ancak bu kelimeler arasında anlam farklılıkları vardır.

Arzu, gönlün ihtiyaç duyduğu bir şeye yönelmesidir. *Arzu* ve *istek* arasında derece farkı vardır. *Arzu*, *istek*'e göre daha güçlüdür. «İngiltere'ye gitmeyi arzuluyorum.» İngiltere'ye gitmek benim için çok önemli. Bu amacımı gerçekleştirmek için elimden geleni yapacağım. «İngiltere'ye gitmek istiyorum.»

¹²⁷ TUĞLACI: TAKS: 16^b. s.

Böyle bir isteğim var; ancak gitmesem de olur. Benim için çok gerekli ve önemli değil.

Arzu'nun, konuşulan anda gerçekleşme ihtimali *istek*'e göre daha azdır. Gerçekleşmesi *istek*'e göre daha uzun zaman alır. «*İngiltere'ye gitmeyi arzuluyorum.*» Bunun için yeterli param yok. Yakın gelecekte gitme ihtimalim çok düşük. «*İngiltere'ye gitmeyi istiyorum.*» Bunun için gerekli şartlara sahibim. Uygun bir zamanda İngiltere'ye gideceğim.

«*Fikrimi söylemek istiyorum.*» yerine «*Fikrimi söylemeyi arzu ediyorum.*» denmez. “Fikrini söylemek” davranışının gerçekleşme ihtimali yüksektir, gerçekleşmesi için çok fazla zamana ihtiyaç yoktur. Bundan dolayı “fikrini söylemek” davranışı *arzu* değil *istek* kelimesi ile belirtilir.

“Bâd-ı sabâ, selâm eyle o yâra,
Pek göresim geldi illerimizi.
Gönül *arzu* çeker ama, ne çâre?
N’ideyim, tutan var yollarımızı.”¹²⁸

Dörtlüğünde istenen şeyin gerçekleşmesi içinde bulunulan anda mümkün olmadığı için *arzu* kelimesi kullanılmıştır.

İstek, ‘yerine getirilmesi başkasından istenilen şey’ anlamıyla kullanılır.¹²⁹ *Senin isteklerin de bitmek bilmiyor.*

Öğretmen öğrencilerinden ödevlerini üç gün içinde getirmelerini istedi.

Dilek, kendi yapamayacağımız bir şeyi yapabilecek birisinden istemedir. Allah’a dua edip ondan bir şeyler istemek *dilek*’tir: *Tek dileğim en kısa zamanda eski sağlığına kavuşmandır.* Hastayı sağlığına kavuşturmak konuşan kişinin elinde değildir. Bunu yapabilecek olan yaratıcıdan istiyor.

¹²⁸ KARACAOĞLAN: *Şiirler*: 46. s.

¹²⁹ TDK: *TS*: 986^b. s.

Dilek'te yalvarma, niyaz etme vardır. *Dilek*, kişinin kendisinden daha üstün bir varlığa yöneliktir. Kişi kendi güçsüzlüğünü belirtmek için yalvarır, yakarır.

“Medet medet deyip kapına geldim
İsteğim dileğim ver Hacı Bektaş
 İndim eşiğine yüzümü sürdüm
 Kusurum günahım var Hacı Bektaş”¹³⁰

Dörtlüğünde *istek* ve *dilek* farklı anlamlara sahip olduğu için bir arada kullanılmıştır.

Dilenci, maddi olarak kendisinden daha iyi durumda olanlardan para ister. İsterken de yalvarır, yakarır. Kendi güçsüzlüğünü, fakirliğini göstermeye çalışır.

Dilemek ‘keyfi, canı istemek’ anlamıyla da kullanılır.¹³¹
Dilediğini yapabilirsin.

arzu: (< Fa. *ārzū*) ‘gönlün ihtiyaç duyduğu bir şeye yönelmesi’ (AĞAKAY: TYAK: 6^b. s.) ‘İng. *wish* şu anda olanaksız bir şey istemek; İng. *longing* şiddetli istek, hasret, özlem’ (REDHOUSE: TEL: 66^b. s.) ‘cinsi istek’ (AYVERDİ: MBTS: 1: 175^a. s.)

istek: (< *īz+de-k*¹³²) ‘bir şeye karşı içten gelen yönelme duygusu, meyil’ (AYVERDİ: MBTS: 2: 1442^b. s.) ‘açığa vurulan arzu’ (AĞAKAY: TYAK: 6^b. s.) ‘aramak’ (KAÇALIN: DKK: 318^b.

¹³⁰ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 169. s.

¹³¹ TUĞLACI: OTS: 2: 584^b. s.

¹³² KAÇALIN: DKK: 318^b. s.

s.) ‘yerine getirilmesi başkasından istenilen şey; *psikol.* belirli bir ihtiyacı karşılayacağı düşünülen nesne veya duruma karşı duyulan özlem’ (TDK: *TS*: 986^b. s.)

istemek: ‘izlemek, takip etmek, aramak’ (NİŞANYAN: *SS*: 224^a. s.) ‘araştırmak; beklemek, gözetmek, kollamak; sormak, tahkik etmek’ (TDK: *TTS*: III: 2105-2107. s.)

dilek: (*tilek* < *til+e-k*¹³³) ‘talep, rica, niyaz’ (CLAUSON: *EDPT*: 498^a. s.) ‘yerine getirilmesi karşımızdakinden beklenen arzu’ (AĞAKAY: *TYAK*: 6^b. s.) ‘şefaate’ (TDK: *TTS*: II: 1149. s.)

dilemek: ‘yapılması kendi elinde olmayan bir şeyin olması isteğinde bulunmak; keyfi, canı istemek’ (TUĞLACI: *OTS*: 2: 584^b. s.)

dilek etmek: ‘şefaatte bulunmak, birinin kendisine bağışlanmasını rica etmek’ (TIETZE: *TvETTL*: 1: 618^b. s.) ‘niyaz etmek, şefaate etmek’ (TDK: *TTS*: II: 1149. s.)

¹³³ KAÇALIN: *DKK*: 313^a. s.

GELENEK-GÖRENEK

Gelenek, görenek, örf, âdet, töre kelimeleri arasında anlam farklılıkları bulunmaktadır. Bu kelimeler içinde yaptırım gücü en fazla olan *töre*'dir. *Töre*; *gelenek, görenek, örf ve âdet*'i kapsar.

Töre, bir cemaatte yerleşmiş *gelenek, görenek, örf, âdet* ve kuralların tamamıdır, alanı geniştir. Yazısız kanunlardır, denilebilir. *Töre cinayeti, töretanımaz, davranış töresi* kelime gruplarında *töre* yerine *gelenek, görenek, örf, âdet* kelimeleri getirilemez.

Gelenek, 1942'de türetilmiş bir kelimedir.¹³⁴ *Gelenek*, bir cemaati oluşturan insanlar arasında bağ kuran, onları bir arada tutan, bu amaçla kuşaktan kuşağa aktarılan her türlü *âdet, örf*, alışkanlıktır. *Gelenek*, geçmişten gelir. Geçmişi çok iyi bir şekilde getirdiği için şimdi ve mevcut olan üzerinde güçlü bir hâkimiyete sahiptir. *Gelenek*'in değiştirilmesi çok zordur. Yaptırım gücü *töre*'den az; *görenek, örf ve âdet*'ten fazladır.

Gelenek, müzikte 'bir çağın kural, uygulama ve mesleklerini başka çağa aktarıp geçmişi şimdiki zamana bağlama' anlamında kullanılır.

¹³⁴ NİŞANYAN: SS: 174^b. s.

Gelenek, dini terim olarak da kullanılır.¹³⁵

Örf, cemaatte uyulması *gelenek* olan yöntem veya kuraldır. Savaş zamanında veya olağanüstü hâllerde kanunlara uygun olarak sivil idarenin askerî idareye devredilmesidir. *Örfî idare*, sıkıyönetimdir.

Âdet, alışılmış şey, her vakit yapılandır. Yaptırım gücü *gelenek* ve *örf*'ten azdır. *Gelenek*'e göre daha dar bir alanda geçerlidir: *Âdeti olduğu üzere erkenden kalktı ve kahvaltısını yaptı.*

Görenek, *âdet* kelimesine karşılık olarak türetilmiştir;¹³⁶ ancak Türkiye Türkçesinde *âdet* ve *görenek* de kullanılmaktadır. İki kelime de aynı anda kullanıldığına göre anlamdaş olamaz. *Görenek*, uyulması için yaptırımı olmayan ya da çok az bir yaptırımı olan çok yumuşak davranış örneğidir. Bir şeyi eskiden görüldüğü gibi yapma alışkanlığıdır. *Görenek*'in yaptırımı *âdet*'ten daha azdır.

Bu kelimelerin yaptırım güçleri büyükten küçüğe doğru sıralanırsa sıralama şu şekilde olur: *töre*, *gelenek*, *örf*, *âdet*, *görenek*.

¹³⁵ TUĞLACI: *OTS*: 3: 862^c. s.

¹³⁶ TDK: *TOCK*: 137. s.

Mesela, düğün yapmak *gelenek*'tir. Düğün yemeği vermek *örf* tür. Düğün yemeğinde çorba yapmak *âdet*'tir. Kimi düğün çorbası, kimi ezogelin çorbası yapar. Bu da *görenek*'tir.

töre: (< *törü*¹³⁷) 'bir toplulukta yerleşmiş olan âdetlerin, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa davranış biçimlerinin, kuralların bütünü' (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 3191^a. s.) 'kanun, devlet, özellikle Cengiz Han kanunu' (COURTEILLE: *Dictionnaire Turk-Oriental*: 224. s.) 'kural, ilke; hükümdarlık, yönetim; öğüt, nasihat' (RÄSÄNEN: *VeEWbT*: 495^a. s.) 'sözlü yasa' (TEKİN: *OY*: 177. s.) 'gelenek, örf, kanun, düzen, nizam' (NİŞANYAN: *SS*: 486^b. s.) 'cematte türlü işlerde öteden beri uygulanan yol ve kuralların tamamı' (AĞAKAY: *TYAK*: 100^b. s.)

gelenek: (< *gel-enek*¹³⁸) İng. *tradition*, Alm. *Überliefern*, *Überlieferung*. 'bir cemaatte eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültür kalıntıları, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar' (TDK: *TS*: 741^b. s.) 'cemaatte değerler ve kuramların en ağır değişen ve eski cemaat devirlerini yenilerine bağlamağa yarayan sosyal miras' (ÜLKEN: *ÜSS*: 115. s.) 'eski zamanlardan beri sürüp gelen ve cemaat üyeleri arasında ortaklaşa bir ruh ve kuvvetli bir bağ meydana getiren her türlü alışkanlık' (AĞAKAY: *TYAK*: 101^a. s.) 'düşünüşlerin, efsanelerin ve âdetlerin uzun bir süre içinde yerleşip bir çağdan öbür çağa sözlü olarak aktarılması; müz.

¹³⁷ TEKİN: *OY*: 177. s.

¹³⁸ *Gelenek* kelimesi 1942'de *anane* kelimesinin karşılığı olarak türetilmiştir. (NİŞANYAN: *SS*: 174^b. s.)

bestecilikte geçmiş çağlara ait bilim ve sanat uygulama şekillerinin intikali; bir çağın kural, ilke ve mesleklerini öbür çağa aktarip devrederek geçmişi şimdiki zamana bağlar' (TUĞLACI: OTS: 3: 862^c. s.)

örf: (< Ar. 'u-r-f) İng. *common usage* 'yasalarla belirlenmediği hâlde halkın kendiliğinden uyduğu gelenek' (AYVERDİ: MBTS: 3: 2431^b. s.) 'adap, erkân, pratik usuller, misal ve tecrübe ile öğrenilen şeyler' (NİŞANYAN: SS: 365^a. s.) 'kanunla sınırlı ve belirlenmiş olmayıp zamanın ve hâlin gereğine, yöre âdetlerine uyan uygulama biçimi' (Ş. SÂMÎ: KT: II: 933^{b-c}. s.) 'daha kuvvetli ve yaptırıcı güce sahip âdet' (ÜLKEN: ÜSS: 225. s.) 'şeyhülislamla kadı askerlerin ve İstanbul kadısının resmi günlerde giydikleri büyük kavuğun adı.' (DAĞLI: *Kelime Kazanımı Üzerinde Bir Araştırma*: 211. s.) 'cemaatte uyulması gelenek olan yöntem veya kural; es. savaş zamanında veya olağanüstü hâllerde kanunlara uygun olarak sivil idarenin askeri idareye devredilmesi; bağış, bahşiş.' (TUĞLACI: OTS: 7: 2243^c. s.)

âdet: (< Ar. 'â-d-t) Fr. *coutume*, İng. *custom* (tamlamalarda *âde* şeklinde) 'herkes tarafından uyulan hâl, alışılmış şey, usul; alışkanlık, huy, tabiat' (AYVERDİ: MBTS: 1: 29^b. s.)
ale'l-âde: 'âdet olduğu, her zaman olduğu gibi' (Ş. SÂMÎ: KT: II: 921^a. s.)

görenek: (< *gör-enek*¹³⁹) İng. *usage* ‘bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı’ (TDK: TS: 779^b. s.); ‘uyulması için her hangi bir yaptırımı bulunmayan ya da yaptırımı çok yumuşak olan davranış örneği’ (OZANKAYA: OTTS: 50. s.) ‘ başka türlüünü düşünmeksizin bir işi hep görüldüğü gibi yapma alışkanlığı’ (AĞAKAY: TYAK: 101^a. s.) ‘sosy. örf ve âdetten, hiçbir yaptırıcı gücü olmaması veya karşı konduğu zaman çok zayıf yaptırıcı gücü bulunmasıyla ayrılan içtimai davranış biçimi’ (TUĞLACI: OTS: 3: 923^{a-b}. s.)

GÜÇ

Güç, *kuvvet*, *kudret*, *takat* kelimeleri anlamdaş olarak verilmektedir¹⁴⁰; ancak bu kelimeler arasında anlam farklılıkları bulunmaktadır.

Kuvvet; var olan, sahip olunandır. *Güç* ise sahip olunan bu kuvveti ortaya koyabilme derecesidir: *atomun gücü*, *motorun gücü*.

Güç, her hangi bir fiziki etkenin şiddetini belirtmek için kullanılır: *rüzgârın gücü*.

¹³⁹ *Görenek* kelimesi *âdet*, *usul*, *tarz* kelimelerinin karşılığı olarak türetilmiştir. (TİMURTAŞ: *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*: 101^a. s.)

¹⁴⁰ *Güç*, kelimesi *kudret*, *takat* kelimeleriyle anlamdaştır. (TUĞLACI: TAKS: 78^b s.) *Güç*, *kuvvet* ile anlamdaştır. (AKSU: EZAK: 55^a. s.)

Güç, siyasi, askerî ve iktisadi bakımlardan gelişmiş olan devletler için kullanılır. *Güçler dengesi* yerine *kuvvetler dengesi*, *takatler dengesi* ya da *kudretler dengesi* kullanılmamaktadır.

Güç, bir milletin, bir ordunun vb. iktisadi, sınai ve askerî birikimidir: *insan gücü*.

Toprağın verimliliğini anlatmak için de *güç* kelimesi kullanılır.

Güç, büyük etkinliği ve önemi olan niteliktir: *paranın gücü*, *düşünce gücü*... Bu ifadelerdeki *güç*'ün anlamı nüfuz, otoritedir. Eski Türkçede bu anlama gelen *erk* kelimesi kullanılmaktaydı. Günümüzde *erk* yerine *güç* kelimesi kullanılmaktadır.

Fizik terimi olarak *güç*, 'iş yapma hızı, birim zamanda yapılan iş; görüntülü bir aygıtın ayrıntıları seçme yeteneğidir.'¹⁴¹ *Güç çarpanı*, *güç dönüştürücü*, *güç kaynağı*, *güç yitimi*, *güç yükseltici* fizikte kullanılan terimlerdenidir. Bu terimlerde *güç* yerine *kuvvet*, *kudret* veya *takat* kelimeleri kullanılamaz.

¹⁴¹ TDK: FTS: 90. s.

Güç kaynağı

Güç, ‘güçlülere dayanma; görüşlerini, isteklerini kabul ettirme yeteneği; azim ve cesaret’ anlamlarında kullanılır.

Güç kelimesi ‘yapılması, başa çıkılması zor olan emek isteyen; zor, yorucu, çetin’ anlamlarına da gelmektedir.¹⁴²

Kuvvet; fiili yaratan, hareketi, oluşu, yok oluşu sağlayan, meydana getirdiği değişikliklerle ölçülen hareket ettirici *güç*’tür.¹⁴³

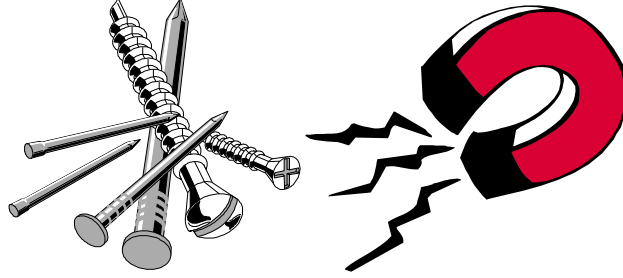
“Kimse bilmez dünya nasıl kurulmuş
Hercisime birer zerre verilmiş
Cümle varlık bir *kuvvetten* var olmuş
Gelen ne giden ne yol ne yolcu ne”¹⁴⁴

Dörtlüğünde *kuvvet* dünyayı ve bütün canlıları yoktan var eden güç anlamıyla kullanılmıştır.

¹⁴² AYVERDİ: *MBTS*: 1: 1104^a. s.

¹⁴³ CEVİZCİ: *FS*: 1048^a. s.

¹⁴⁴ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 121. s.

Manyetik kuvvet sayesinde mıknatıs çivileri çeker.

Suyun kaldırma kuvveti sayesinde kayık suyun üstünde kalabilir.

Kuvvet, bir devletin kara, deniz ve havada savaşan silahlı güçleri için kullanılır: kara kuvvetleri, deniz kuvvetleri...

“Trakya’da bulunan kuvvet ve kumanda vaziyetini bilmiyordum.”¹⁴⁵

Kuvvet, matematikte kullanılan bir terimdir. Güç, takat, kudret kelimelerinde bu anlam yoktur. $2^3=8$ (İkinin üçüncü kuvveti sekizdir). Kuvvet katsayısı yerine kudret katsayısı, takat katsayısı denilemez.

Kuvvet, fizikte kullanılan bir terimdir. Bir cismin konumunun, hareket özelliğinin veya şeklinin değişmesine

¹⁴⁵ ATATÜRK: *Nutuk*: 14. s.

sebeup olur: *Bir cismi hareket ettiren kuvvet onun kütlesiyle ivmesinin çarpımına eşittir.*

Kuvvet kelimesi mecaz anlamda bir kimsenin her hangi bir alandaki ustalığı, becerikliliği için kullanılır: *Kaleminin kuvveti karşısındakileri susturmağa yetti.*¹⁴⁶

Kuvvet, ‘etkileme gücü’ anlamında da kullanılır:
“_Vay anasını! dedi, telkînin *kuvvetine* bak! Karısı, kızları, çocukları korkudan sapsarı kesildiler.”¹⁴⁷

Kuvvet, anayasa hukukunda devletin ana faaliyetlerine denk düşen hukuki güçleri için kullanılır: *yasama kuvveti, yürütme kuvveti, yargı kuvveti.*¹⁴⁸

Gücü kuvveti yerinde deyiminde *güç* ve *kuvvet* kelimeleri bir arada kullanılmıştır. Bu iki kelime anlamdaş olsaydı sadece birinin kullanılması yeterli olurdu.

Kudret, kişinin her hangi bir işi yapabilme yeteneği, kabiliyetidir: *Yaşlandığı için kudreti kalmadı.*

Kudret, Allah’ın her şeyi yapabilme gücüdür. *Kudret*, bazen Allah, Cenabıhak anlamlarına da gelir. Ayrıca, zenginlik anlamını da içerir.

¹⁴⁶ TUĞLACI: *OTS*: 6: 1733^b. s.

¹⁴⁷ SEYFEDDİN: *Seçme Hikâyeler II*: Perili Köşk: 19. s.

¹⁴⁸ GELİŞİM: *BLS*: 12: 7232^c.s.

Takat her hangi bir şeyi yapabilmek için gerekli olan fiziki *güç*'tür. *Takat*, kişinin *kudretinin* erişebileceği son sınırdır ve *kudrete* konu olan varlığa yönelik olarak bütün gücün tükenmesi anlamına gelir. *Bu benim takatimdir*, imkânım/yapabileceğim bu kadardır demektir.¹⁴⁹ *Takat*, *güç* ve *kuvvet* kelimelerine göre daha dar anlamlıdır.

Gücü gücü yetene, makine gücü, fren beygir gücü, iş gücü, vergilendirme gücü, güç birliği, güç çarpanı, elektromanyetik güç, iş gücü, iş gücü sahibi, beyin gücü, yaptırım gücü, bilek gücü, dış güçler, egemen güçler, kuvvet almak, kuvvet bulamamak, kuvvet vermek, kuvvet komutanları, kaba kuvvet, çeneye kuvvet, kara kuvvetleri, kuvvet çifti, kudretten, kudret-i külliye, takat sınırı, takati kalmamak, takati olmamak kelime ve kelime gruplarında *güç*, *kuvvet*, *kudret* ve *takat* kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılamazlar.

güç: (< *kūç*¹⁵⁰) İng. *power* 'sahip olduğu kuvvet ve önemin verdiği yaptırma veya yönlendirebilme hissi; sahip olduğu kuvveti ortaya koyabilme derecesi, kapasite' (AYVERDİ: MBTS: 1: 1104^a. s.); 'iş yapma hızı, birim zamanda yapılan iş; görüntülü bir aygıtın ayrıntıları seçme yeteneği' (TDK: FTS: 90 s.) 'büyük etkinliği ve önemi olan nitelik; siyasi, ekonomik, askerî vb. bakımlardan etki ve önemi büyük olan devlet' (TDK: TS: 802^b. S.) 'dayanıklılık' (CLAUSON: EDPT: 693^a. s.) 'erk,

¹⁴⁹ EBÛ HİLÂL el-ASKERÎ: *el-Furûq fi'l-Luğa Arab Dili'nde ve Kur'an'da Farklar Sözlüğü*: 145. s.

¹⁵⁰ CLAUSON: EDPT: 693^a. s.

yetenek, yetki' (RĀSĀNEN: *VeEWbT*: 306^b. s.) '(TUĞLACI: *OTS*: 3: 948^a. s.) 'güçlülere dayanma; görüşlerini, isteklerini kabul ettirme yeteneği; azim ve cesaret' (GELİŞİM: *BLS*: 8: 4814^c. s.)

kuvvet: (< Ar. *k-v-y*) İng. *force* 'bolluk, nitelik, vasıf, kalite, olanak, yetenek' (REDHOUSE: *TEL*: 1480^a. s.) '*asker.* bir devletin kara, deniz ve havada savaşan silahlı ve teşkilatlı güçleri, savaşan güç; *mat.* bir sayının kendisiyle çarpılmasından elde edilen sayılardan her biri' (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1812^a. s.) 'fiili, hareketi, oluşu, yok oluşu sağlayan güç' (CEVİZCİ: *FS*: 1048^b. s.) 'bir cismin durgunluk ya da hareket durumunu değiştirebilen yönleç nitelikli etki' (TDK: *FTS*: 127 s.) '*fiz.* durguluğu harekete veya hareketi durgun bir duruma çeviren etken, direnci kıran veya direnç doğuran özellik' (TDK: *TS*: 1273^a s.) 'anayasa hukukunda devletin ana faaliyetlerine denk düşen hukuki güçleri' (GELİŞİM: *BLS*: 12: 7232^c. s.) 'erk, organ' (USLU: *HTS*: 190. s.)

kudret (< Ar. *k-d-r*) 'mali güç, zenginlik, varlık; Allah'ın her şeye kadir olması, dilediği her şeyi yapması şeklinde tecelli eden sıfatı, kainatta zahir olan gücü; kısaltma olarak Allah, Cenabıhak' (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1777^a. s.) 'zenginlik, servet' (TOPALOĞLU - KARAMAN: *A-TYK*: 337^a. s.) 'İng. *power* yetenek, kabiliyet, iktidar' (REDHOUSE: *TEL*: 1439^a. s.)

takat (Ar. *ṭākat*, *ṭ-v-k*) 'bir şeyi yapabilme, başarabilme gücü, hâl, derman' (TDK: *TS*: 1888^a s.) 'vücudun kımıldanma

gücü' (SAYAN: 11-14 Yaş İçin Hazırlanan Okul Sözlüklerinde Tanımlar Üzerine Bir Araştırma: 292. s.)

HIZ

Hız ve sürat kelimeleri anlamdaş olarak verilmektedir; ¹⁵¹ ancak bu iki kelime arasında anlam farklılıkları bulunmaktadır.

Hız; 'hamle, hücum, şiddet' anlamlarını dile getirir. Bu anlamlar *sürat*'te yoktur. *Sürat*; çabukluk, bir işi normalden daha kısa sürede bitirmektir. *Hız* ise çabuk hareketten doğan güç, şiddettir.

Bir kimsenin, bir şeyin, bir taşıtın yer değiştirme *süratine* *hız* denir.¹⁵²

Araba saatte ortalama 180 km. hız yapıyor.

Hız, 'gayret, şevk, çaba' anlamlarıyla da kullanılır:

¹⁵¹ AKSU: *EZAK*: 59^b. s.

¹⁵² GELİŞİM: *BLS*: 9: 5239^b. s.

“Bir gün dolu dizgin boşanan atlarımızla
Yerden yedi kat arşa kanatlandık o hızla...”¹⁵³

20. yüzyılda *hız*, *sürat* anlamını da ifade etmek için kullanılmağa başlandı.¹⁵⁴ Daha önce böyle bir anlamı yoktu. Türkiye Türkçesi esas alınsa dahi bu iki kelimeye anlamdaş denilemez. *Hız*, anlamı olan bir kelimeyken bu kelimeye *sürat*’in anlamı da yüklenmiştir. Bu durumda *hız* anlam olarak *sürati* de kapsar. Bu durumda da iki kelime anlamdaş olamaz.

“Yerlerinden her biri hız ettiler
Yüzleriyle yer yüzün iz ettiler.”¹⁵⁵

Beyitinde *hız* yerine *sürat* kelimesi getirilemez.

Işık hızı, açısız hız, yayılma hızı, hızölçer, büyüme hızı, kalkınma hızı, alan hızı, dalga hızı, hız yapmak, hızını kesmek kelime gruplarında *hız* yerine *sürat* getirilemez.

hız: (< Far. *ḥīz*¹⁵⁶) ‘bir hareketten ileri gelen şiddet, güç; gayret, şevk, çaba; fiz. bir cismin aldığı yolun bu yolu kat etmesi için geçen zamana bölünmesinden elde edilen değer’ (AYVERDİ: MBTS: 2: 1263^b-1264^a. s.) ‘çaba, güç, gayret, takat’ (TDK: TS: 887^b. s.) ‘çabukluk ve şiddet’ (AĞAKAY: TYAK: 21^a. s.) ‘kuvvet, hücum’ (Ş. SÂMÎ: KT: I: 580^a. s.) ‘sıçrama, zıplama; şiddetli darbe, vuruş, çarpışma; dalga; yükselme, artma’ (STEINGASS:

¹⁵³ BEYATLI: *Kendi Gök Kubbemiz*: Akıncı: 22. s.

¹⁵⁴ NİŞANYAN: SS: 200^a. s.

¹⁵⁵ TDK: TTS: III: 1918. s. (*Camasbname*: 42)

¹⁵⁶ TIETZE: *TvETTL*: 2: 321^a. s.

PED: 492^a. s.) ‘kalkış, atlayış’ (TİETZE: *TvETTL*: 2: 321^a. s.) ‘yön belirtmeden verilen, birim zamanda alınan yol niceliği’ (SINANOĞLU: *FKM*: 57. s.) ‘bir gücün etki derecesi, şiddeti; bir kimsenin, bir şeyin, bir taşıtın yer değiştirme sürati’ (GELİŞİM: *BLS*: 9: 5239^b. s.)

hız etmek: ‘atılmak, hızlanmak’ (TDK: *TTS*: III: 1918. s.)

hızını alamamak: ‘şiddetini azaltamamak’ (AKSOY: *ÖAA*: 2: 858. s.)

sürat: (< Ar. *sur* ‘at, s-r-‘a) İng. *speed* ‘çabukluk, çabuk olma, acele’ (Ş. SÂMÎ: *KT*: I: 717^c. s.) ‘bir iş için harcanan zamanın o işe göre az olması’ (AĞAKAY: *TYAK*: 21^a. s.) ‘vaktinde yapılan çalışma’ (SEYDİ: *DG*: 234^b. s)

İŞ

İş ve *meslek* kelimeleri arasında anlam farklılıkları vardır.

İş, *meslek*’e göre daha kısa süreli eğitim ve öğretim gerektirir. Hatta bazı işler hiçbir eğitim ve öğretim gerektirmez; sadece beceriye bağlıdır. *Meslek*’te uzun süreli, geniş kapsamlı bir eğitim ve yetiştirme süresi ve süreklilik vardır. Kişinin geçici olarak yaptığı işler *meslek* değildir.

İş’te amaç geçimi sağlamak için gerekli parayı kazanmaktır: *Ne iş olsa yaparım*.

Öğretmenlik, doktorluk, hemşirelik, terzilik, mühendislik, avukatlık, bankacılık... birer *meslek*'tir. Bu *mesleklerin* kendilerine özgü eğitimleri vardır. Herkes kendi seçtiği *meslek*'in eğitimini alır ve kendini bu alanda geliştirir. Bunun yanında herkes kendi *meslek*'ini yapmayabilir. Aslında öğretmen olan bir kişi ticaretle uğraşıp geçimini buradan sağlayabilir. Sözü edilen kişinin *meslek*'i öğretmenlik, uğraştığı yani geçimini sağladığı *iş* ticarettir.

“Ekseriyet üzere bir cemile manasından ileri gitmiyen, bazen da ya bir nazırla, yahud bir heyetle müzakere edilecek bir meseleye taallûk eden ziyaretlerde müdirlerle refakat etmek bana teveccüh eden bir *işdi*. Bunlardan bahsetmekle memleket idaresinin *iş* hayatını tasvir etmiş olacağımdan buna âid ihtisaslarımı kaydedeceğim.”¹⁵⁷

Yukarıdaki cümlelerde *iş* yerine *meslek* kelimesi kullanılamaz.

Meslek'in ‘izlenecek yol, yöntem’ anlamı da vardır. Kişi, *meslek* seçerken aynı zamanda kendi yolunu seçmiş olur.

Günlük hayattaki her türlü faaliyet için *iş* kelimesi kullanılır: *Ev kadınının işi hiç bitmiyor: ütü, çamaşır, bulaşık, yemek, temizlik...*

Nakış, örgü gibi elde yapılan şeyler için *iş* kelimesi kullanılır.

¹⁵⁷ UŞAKLIGİL: *Kırk Yıl*: Cild: V: 3. s.

Ayşe Teyze eline işini alıp dışarı çıktı.

İş'in 'vazife' anlamı da vardır: «*Herkes kendi işini yapsın.*», «*İşini sürekli aksatıyor.*»

İş bitirmek, *iş* açmak, *iş* ayağa düşmek, *iş* başa düşmek, *iş* bırakmak, *iş* bilen kılıç kuşananın, *iş* bitirmek, *iş* çevirmek, *iş* göstermek, *iş* inada binmek, meslek seçmek, mesleğinin eri olmak, meslek içi eğitim, meslektaş kelime ve kelime gruplarında *iş* ve meslek birbirlerinin yerine kullanılamazlar.

iş: (< **iş*¹⁵⁸) 'İng. work bir sonuç elde etmek, her hangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan çalışma; nakış, örgü gibi elde yapılan şey; sorun, mesele, konu' (TDK: TS: 992^{a-}^b. s.) 'geçinmek için para karşılığı yapılan çalışma; iktisadi ve ticari hayata ait faaliyetler, alışveriş; günlük hayata ait her türlü

¹⁵⁸ CLAUSON: EDPT: 254^a. s.

faaliyet, meşguliyet; yerine getirilmesi gereken husus, ihtiyaç; fiz. bir kuvvetin kendi doğrultusunda hareket ettiği zamanın aldığı yol ile çarpımına eşit olan değer' (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1459^{a-b}. s.) 'çalışma, meşguliyet, vazife' (CLAUSON: *EDPT*: 254^a. s.) 'belirli bir sonuca ulaştırılması gereken durum' (AĞAKAY: *TYAK*: 90^b. s.)

meslek: (< Ar. *s-l-k*) 'İng. *job* bir kimsenin geçimini sağlamak amacıyla seçtiği sürekli iş veya iş dalı; gidiş, tutum, tarz; bir ilim veya sanat dalında ortaya konulan farklı yol, çağır; birbiriyle ilgili, kendi içinde tutarlı ilmi, felsefi düşüncelerin tamamı, sistem' (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 2027^a. s.) 'yol, yöntem' (REDHOUSE: *TEL*: 1857^a. s.) 'rota; fikir akımı, hayatta tutulan yol' (NİŞANYAN: *SS*: 318^a. s.)

KAZANÇ

Kazanç, kâr, yarar, fayda, menfaat, çıkar kelimeleri arasında anlam farklılıkları bulunmaktadır.

Kazanç, genel olarak ele geçirilen varlıktır.¹⁵⁹ İktisadi açıdan düşünülürse *kazanç*, her hangi bir işten elde edilen toplam paradır. Bunun içinden maliyet ve başka harcamalar çıkarıldığında *kâr* kalır. *Kâr*, maliyet fiyatıyla satış fiyatı arasındaki farktır. *Kâr* kelimesi bu anlamıyla iktisadi terim

¹⁵⁹ AĞAKAY: *TYAK*: 60^a. s.

olarak kullanılmaktadır: *kâr hadleri*, *kâr maksimizasyonu*, *kâr ölçümü*, *kâr oranları* ... *Kâr*'ın zıt anlamı zarardır.

Ali Bey bu alışverişten çok kâr elde etti.

Kâr kelimesi 'iş, güç, meşguliyet' anlamlarını da dile getirir:

“Pîrâne tekellûf etmiş el-hak
Vermiş hele kâr-ı düzde revnak”

“Gerçekten, (Nabî) ihtiyarca bir yapmacıklığa düşmüş ve bir de hırsızlık işini süslü göstermiş.”¹⁶⁰

«*Senin bu yaptığın akıl kârı değil.*» cümlesinde *kâr* kelimesi 'iş' anlamıyla kullanılmıştır: Senin bu yaptığın akla uygun bir iş değil.

“Veysel bu gurbetlik *kâr* etti cana
Karıştır göçünü ulu kervana
Gün geçirip fırsat verme zamana

¹⁶⁰ GALİB: *Hüsn ü Aşk*: 58-59. s.

Sakın uzamasın yol deyi yazmış”¹⁶¹

“Seyyah oldum, gezdim gurbet illeri,
Kâr etti bağırma, yeter ayrılık.
Söyleyeyim başa gelen halları
Ölümden çok çektim, beter ayrılık.”¹⁶²

Yukarıdaki dörtlüklerde *kâr* kelimesinin anlamını *kazanç*, *yarar*, *fayda*, *menfaat*, *çıkar* kelimeleri karşılamaz.

Bir kimse veya cemaatin mallarından belirli zaman aralıklarıyla edindiği gelir *kazanç*tir. Kirada evi olan kişi her ay bu evden *kazanç* sağlar. Kişinin belirli zaman aralıklarıyla emek karşılığı aldığı para yani maaş için de *kazanç* kelimesi kullanılır. Bu anlamlar *kâr*, *yarar*, *fayda*, *menfaat*, *çıkar* kelimelerinde bulunmamaktadır.

Belirli bir alanda kabiliyetiyle kendini kanıtlayacağı düşünülen kişi için *kazanç* kelimesi kullanılır: *Bu genç, sinemamız için büyük kazançtır.*¹⁶³

Yarar; bir şeye elverişli, uygun olmalıdır. *Fayda* ise bu işe yaramanın meydana getirdiği olumlu sonuçtur. *Fayda* araç olarak kullanılan bir şeyin yani *yararlı* olanın verdiği iyi sonuçtur.

«Yoksul çocuklar yararına bir konser düzenlendi.»
cümlesinde konserin gerçekleşmesinin amacı yoksul çocuklara

¹⁶¹ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 123. s.

¹⁶² KARACAOĞLAN: *Şiirler*: 198. s.

¹⁶³ GELİŞİM: *BLS*: 11: 6573^c. s.

yardım etmektir. Konser sonucu elde edilen gelir çocuklara dağıtıldığında çocuklar bundan *fayda* sağlamış olurlar.

«*Dershaneye gitmesi sınavı kazanmasına fayda etmedi.*» cümlesinde bir kişi sınavı kazanmak için *yararlı* olduğunu düşünerek dershaneye gidiyor; ancak dershaneye gitmesine rağmen sınavı kazanamıyor. Bu kişi *yararlı* olduğunu düşündüğü bir şeyin iyi sonucunu yani *faydasını* göremiyor.

Fayda, hayır anlamını da içermektedir: *Senden bize fayda yok.*

Fayda, eski kitaplarda sırası gelmişken hatırlatılan, faydalanılacak malumat ve fıkralara verilen kısımdır.

Menfaat; her hangi bir kişinin, kurumun, cemaatin vb. kendi *yarar*'ını gözetmesidir. *Çıkar* ise kişinin kendi yararını gizliden gizliye gözetmesidir. *Çıkar*, dolaylı yoldan elde edilir. Matematik bilgisiyle bakılırsa *çıkar*, *menfaat*'in alt kümesidir.

Çıkar, sıfat görevinde 'hedefe götüren, netice vadeden' anlamıyla kullanılır:¹⁶⁴ *En çıkar yol, bu işi bir an önce bitirmektir.*

Çıkar, kelimesi 1935 yılında *menfaat* kelimesinin karşılığı olarak türetilmiştir;¹⁶⁵ ancak günümüzde *çıkar* ve *menfaat*

¹⁶⁴ TIETZE: *TvETTL*: 1: 506^a. s.

¹⁶⁵ TDK: *TOCK*:77. s.

kelimeleri bir arada yaşamaktadır. Bu kelimeler anlamdaş olsaydı bunlardan biri kullanıştan düşerdi.

Kazanç vergisi, kâr bilançosu, kâr haddi, kâr payı, kâr etmek, kâr ve zarar cetveli, kâr ve zarar hesabı, kâr zararın ortağıdır, kâr bırakmak, kârı olmamak, kârına kesat gelmek, kâr getirmek, akıl kârı, her hâlükârda, fayda etmek, faydalanmak, ne fayda, faydası dokunmamak, faydasını görmek, fayda vermemek, kamu yararı, menfaat düşküni, menfaatçi, menfaat gütmek, çıkarına bakmak kelime ve kelime gruplarında *kazanç, kâr, yarar, fayda, menfaat, çıkar* kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılamazlar.

kazanç: (< *kazğan-ç*¹⁶⁶) ‘bir maldan belli zaman aralıklarıyla edinilen gelir, emek karşılığı olarak alınan para veya ticari bir işten alınan kâr’ (AYVERDİ: MBTS: 2: 1624^a. s.) ‘satılan bir mal, yapılan bir iş veya harcanan bir emek karşılığında elde edilen para, getiri’ (TDK: TS: 1121^b s.) ‘ücret, maaş’ (CLAUSON: EDPT: 682^b-683^a. s.) ‘belirli bir alanda kabiliyetiyle kendini kanıtlayacağı düşünülen kişi (GELİŞİM: BLS: 11: 6573^c. s.)

kazgan-: ‘elde etmek, fethetmek’ (TEKİN: OY: 148. s.)

kâr: (< Fa. *kār*) ‘alışverişten elde edilen maddi kazanç, para kazancı’ (AYVERDİ: MBTS: 2: 1565^a. s.) ‘ikt. üretim faktörlerinden biri olan girişimcinin üretimden aldığı pay; tic.

¹⁶⁶ CLAUSON: EDPT: 682^b. s.

maliyet fiyatıyla satış fiyatı arasındaki fark' (TDK: TS: 1073^b s.)
 'iş, güç, meşguliyet, savaş, söz' (ŞÜKÛN: FZ: II, 1474^b s.)
 'belirli bir dönemde gelir ve giderler arasındaki gelir lehine
 oluşan fark' (EMİROĞLU – DANIŞOĞLU - BERBEROĞLU: ES: 434^b-
 435^a s.) 'huk. bir teşebbüsün iktisadi faaliyetleri sonunda
 sağladığı gelirden bütün masraflar çıktıktan sonra kalan müspet
 fark' (TUĞLACI: OTS: 4: 1392^b s.)

yarar: (< *yar+a-r¹⁶⁷) 'gerek' (KAÇALIN: DKK: 330^a s.)
 'yarayan, elverişli, uygun'(TDK: TS: 2133^{a-b} s.)
 yara-: 'kullanışlı, dayanıklı olmak; başarılı olmak; uygun,
 munasip olmak' (CLAUSON: EDPT: 956^{a-b} s.) 'elverişli olmak'
 (BATTAL: İML: 86^a s.)

fayda: (< Ar. *fā'ide*, *f-y-d*) 'işe yaramanın meydana
 getirdiği iyi durum, olumlu sonuç; eski kitaplarda sırası
 gelmişken hatırlatılan, faydalanılacak malumat ve fıkralara
 verilen kısım' (AYVERDİ: MBTS: 1: 926^a s.) 'işe yarama,
 yararlık; hayır, ümit' (Ş. SÂMÎ: KT: II: 980^b s.) 'araç olarak
 kullanılan bir şeyin verdiği iyi sonuç' (AĞAKAY: TYAK: 60^b s.)

menfaat: (<Ar. *menfa'at*, *n-f-'a*) 'fayda, yarar, çıkar'
 (AYVERDİ: MBTS: 2: 2002^b s.) 'faydalı şey' (TOPALOĞLU -
 KARAMAN: A-TYK: 447^b s.)

¹⁶⁷ KAÇALIN: DKK: 330^a s

çıkar: (< *çık-ar*¹⁶⁸) ‘dolaylı biçimde elde edilen kazanç’ (TDK: TS: 422^b. s.) ‘şahsi fayda gözetilerek elde edilen kazanç, şahsi menfaat’ (AYVERDİ: MBTS: 1: 566^a. s.) ‘sıf. hedefe götüren, netice vadeden’ (TIETZE: TvETTL: 1: 506^a. s.) ‘gizliden gizliye gözetilen kazanç’ (AĞAKAY: TYAK: 60^b. s.)

KURAK-KIRAÇ

Kurak, çorak, kıraç kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir;¹⁶⁹ ancak bu kelimeler arasında anlam farklılıkları bulunmaktadır.

Kurak; kuru olan, nemli ve ıslak olmayan demektir. *Kurak iklim* yağışı olmayan ya da yağışı çok az olan iklimdir: *Akdeniz ikliminin görüldüğü yerlerde yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. «Kuraklıktan bu yıl hiç ürün alınamadı.»* cümlesinden yağışın olmamasından dolayı topraktan ürün elde edilemediği anlaşılmaktadır.

¹⁶⁸ Çık- fiilinin geniş zaman fiil sıfatı (TIETZE: TvETTL: 1: 506^a. s.).

¹⁶⁹ TUĞLACI: TAKS: 96^b. s.

Yağışların az olmasından dolayı Türkiye'nin birçok yerinde kuraklık yaşıyor.

Çorak ise tuzlu demektir. Çorak toprak tuzlu topraktır.

Çorak araziler tarım alanlarını daraltmaktadır.

Çorak toprak da *kurak toprak* da verimsizdir; ancak verimsiz olmalarının sebebi farklıdır. *Kurak toprak* nemli olmadığı, kuru olduğu için; *çorak toprak* da tuzlu olduğu için verimsizdir. *Çorak toprak* ve *kurak toprak* denildiğinde farklı şeyler anlatılmaktadır.

Çorak kelimesi mecaz olarak ‘verimsiz, kısır, bakımsız, yoksul’ anlamlarında kullanılır: *Hayatımın en acı, en yaşlı ve çorak zamanları başlamış oldu.*¹⁷⁰

Çorak kelimesi ‘acı su; toprak damlara çekilen, su geçirmeyen killi toprak; bazı toprakların yüzünde beyaz bir katman durumunda toplanan ve eskiden barut yapımında kullanılan potaslı tuz’ anlamlarına da sahiptir.

Kıraç işlenmemiş, ham topraktır.¹⁷¹ Kır, şehir ve kasaba dışındaki işlenmemiş olan yerlerdir. Bu yerlerdeki verimsiz toprağa da *kıraç* denir.

kurak: (< *ḵurḡa-ḵ*¹⁷²) ‘yağışsız; nem tutmayan, çabuk kuruyuveren’ (TDK: TS: 1256^b. s.) ‘kuru yer’
kuraklık: ‘kurak olma, yağmur yağmama durumu’ (AYVERDİ: MBTS: 2: 1791^b. s.)

¹⁷⁰ TDK: *Türkçe Sözlük*: 448^b. s.

¹⁷¹ AĞAKAY: *TYAK*: 66^a. s.

¹⁷² CLAUSON: *EDPT*: 653^a. s.

çorak: (< Fa. *şūrak*) ‘su geçirmemesi için damlara sıvanan bir çeşit killi toprak; toprağın üzerinde beyaz bir tabaka hâlinde biriken ve eskiden barut yapmakta kullanılan potaslı tuz.’ (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 596^b. s.) ‘acı su, tuzlu su, salamura’ (TİETZE: *TvETTL*: 1: 530^b. s.) ‘çöl’ (TEKİN: *OY*: 136. s.) ‘*mec.* verimsiz, kısır, bakımsız, yoksul’ (TDK: *TS*: 448^b. s.) şüre: ‘tuzlu şey, çorak yer’ (ŞÜKÛN: *FZ*: II, 1337^b. s.) ‘tuz, tuzlu; bulanık, kirli su’ (STEINGASS: *PED*: 765^a. s.)

kıraç: (< *kır+aç*) ‘verimsiz, münbit olmayan toprak’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1677^b. s.) ‘otsuz yer’ (TDK: *TTS*: IV: 2497. s.) ‘ağaç kabukları arasında yaşayan, çatal ve eğri kuyrukları uzunca bir böcek’ (TDK: *DS*: VIII: 2814^b. s.) kır: ‘dağ veya kayalarla ayrılmış yer, bozkır, ekilmemiş boş arazi’ (CLAUSON: *EDPT*: 641^a. s.) ‘ıssız yer’ (NİŞANYAN: *SS*: 258^b. s.) ‘şehir ve kasaba dışındaki işlenmemiş geniş, boş arazi’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1677^a. s.)

MUTLU

Mutlu, *mesut*, *bahtiyar* kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir; ancak aralarında anlam farklılıkları vardır.

Mutlu’nun anlamı ‘saadete ermiş’ olarak verilmektedir.¹⁷³ *Mutlu*, *bahtiyar* ve *mesut* kelimelerinin Türkçesi olarak

¹⁷³ TUĞLACI: *TAKS*: 101^b. s.

düşünülmüştür.¹⁷⁴ Hâlbuki *mutlu* kelimesi henüz çözülmemiştir. Türkçe olduğu da kesin olarak belli değildir. Türkçe kelimelerin başında /m/ ünsüzü bulunmaz.¹⁷⁵

Mutluluk; istenilen, özlenilen bir durum gerçekleştiğinde hissedilen duygudur. *Mutluluk*, bir duruma bağlıdır: *Seni gördüğüm için çok mutlu oldum.*

«*Ne mutlu Türk'üm diyene!*», Türk olmak *mutlu* olmayı sağlıyor, *mutluluk* veriyor.

“Bizi bugün için beslemiş vatan
Ne mutlu bu yolda olaydım kurban
Çekilip karşıma çıkınca düşman
Süngü vursam idi düşman döşüne”¹⁷⁶

Dörtlüğünde “bu yolda kurban olmak” *mutluluğu* sağlıyor.

Mutlu, *mutluluk* içinde olan yani bulunduğu durumdan memnun olan, huzurlu kişidir. *Mutlu*, *mutluluk* veren bir durum, bir şey için de kullanılır: *Film mutlu bir sonla bitti.*

Mutlu azınlık, bir cemaatte daha iyi yaşama şartlarına sahip olan, zengin insanlardır.

Saadet, büyük ve önemli konulardaki *mutluluktur*. *Saadet*, *mutluluktan* daha kalıcıdır; hatta kaderle ilgilidir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ TDK: *STK*: 11^b.-77^a. s.

¹⁷⁵ EKER: *Çağdaş Türk Dili*: 224. s.

¹⁷⁶ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 144. s.

Saadet, ‘kutluluk, mübareklik, uğurluluk’ demektir. *Saadet*, *mutluluktan* daha uzun bir zaman dilimini kapsar: *saadet asrı*, *devri saadet*, *saadet-i ebediyye*, *aile saadeti*...

Mesut, *saadet*’e sahip olan, *saadet*’e ulaşmış kişidir. *Mesut olmak*, *mutlu olmak*’tan daha uzun bir zamanda gerçekleşir. Yeni evlenen kişiye «Allah, mutlu mesut etsin.» denir. *Mutlu* ve *mesut* anlamdaş olsaydı aynı cümle içinde kullanılamazdı. *Mutluluk*, içinde bulunulan anla ilgili; *mesutluk*, daha doğrusu *saadet* daha geniş bir zamanla ilgilidir. Bu yüzden çok özlenen bir kişi görüldüğünde «Çok mesut oldum.» denmez, «Çok mutlu oldum.» denir.

Bahtiyar, ‘kaderi iyi olan, şanslı, talihli’ demektir: *bahtı açık*, *bahtı kara*, *bahtınıza*, *bahtı aydın olmak*, *bedbaht*, *bahtına küsmek*... kelime gruplarında *baht*; şans, talih, kader anlamlarında kullanılmıştır.

Bahtiyar olmak kişinin elinde değildir. *Bahtiyarlık*, Allah’ın insana tayin ettiği kadere bağlıdır.

“Dünya geniş olsun, ister dar olsun
Yeter ki kalbimde iman var olsun
Her zaman milletim *bahtiyar* olsun
Rütbemle mesnedim bana kâfidir.”¹⁷⁸

¹⁷⁷ ERKMAN AKERSON: *DGBB*: 203. s.

¹⁷⁸ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 142. s.

mutlu¹⁷⁹: ‘mutluluğa erişmiş olan’ (TDK: TS: 1425^b. s.)
 ‘mutluluk verici, sevindirici’ (AYVERDİ: MBTS: 2: 2163^b. s.)
 ‘mutluluk içinde olan, maddi ve manevi huzur duyan, mutlu olan’ (TUĞLACI: OTS: 6: 2036^{a-b}. s.)
 mutluluk: ‘bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu’ (TDK: TS: 1425^b. s.)
 ‘mutlu olma hâli, mutlak iç huzur, hoşnutluk durumu; zevk’ (TUĞLACI: OTS: 6: 2036^{a-b}. s.)

mesut: (< Ar. *mes‘ud*, s-‘a-d) ‘saadete ermiş, saadetli’ (AYVERDİ: MBTS: 2: 2030^b. s.)
 sa‘d: ‘kutluluk, mübareklik; uğur getiren şey, müneccimlerin düşüncesine göre uğur sayılan şey.’ (Ş. SÂMÎ: KT: II: 823^c. s.)
 saadet: ‘mesudiyyet, mübareklik’ (Ş. SÂMÎ: KT: II: 823^b. s.)

bahtiyar: (< Fa. *baht+yār*) İng. *lucky* ‘şansı yardım eden, talihli’ (NİŞANYAN: SS: 62^a. s.) ‘talihli, umulmayan bir iyiliğe eren’ (TUĞLACI: OTS: 1: 215^b. s.)
 baht: ‘talih, kısmet’ (NİŞANYAN: SS: 62^a. s.) ‘yazı, yazgı, alınyazısı’ (KAÇALIN: DKK: 309^a. s.)
 bahtlı: ‘bahtı açık olan, talihli, kısmetli’ (AYVERDİ: MBTS: 1: 263^b. s.)
 bahtsız: ‘bahtı kötü olan, kısmeti kapalı, talihsiz, şanssız’ (AYVERDİ: MBTS: 1: 264^a. s.)

¹⁷⁹ Türkçe olduğu da kesin olarak belli değildir. Türkçe kelimelerin başında /m/ ünsüzü bulunmaz. (EKER: *Çağdaş Türk Dili*: 224. s.)

NAZİK

Kibar, nazik, narin, zarif ve latif kelimeleri arasında anlam farklılıkları vardır.

Kibar, kibir kelimesinin sıfat şeklidir. *Kibar*; kibir sahibi, büyüklük taslayan kişiler demektir. Türkçede; seçkin, şık, değerli, şerefli, zengin, soylu kimseler için *kibar* kelimesi kullanılmaktadır.

Kibar, büyükler ve ulular anlamlarında kullanılır. *kelâm-ı kibar, kibâr-ı müfessirin, kibâr-ı ümmet...*¹⁸⁰

Kibar, aşırı süsten uzak nesneler için de kullanılır. «*Ayşe, düğünde çok kibar bir elbise giymişti.*» cümlesinden Ayşe'nin giydiği elbisenin sade, süsten uzak olduğu anlaşılır.

Kibar düşkünü, kibar illetine uğramak, kibar lokması, kibarlık budalası, kibarzade, kibarlar âlemi kelime ve kelime gruplarında *kibar* kelimesi yerine *nazik, narin, zarif* veya *latif* kelimeleri getirilemez.

Nazik de *kibar* gibi hem insanlar için hem nesneler için kullanılır. İnsanlar için kullanıldığında 'terbiyeli, saygılı davranan; ince yapılı, kaba olmayan' anlamlarını dile getirir. Nesneler için kullanıldığında 'dikkat ve özen gösterilmezse

¹⁸⁰ AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1703^b. s.

kırılabilen, bozulabilen, dikkat isteyen, özen gerektiren’ anlamlarını dile getirir.

“Abdurrahman Şeref Bey herkesce sevilmiş, o zamanın türlü nazik işlerinde bulunmakla beraber hiç bir vesile ile namus bağları gevşememiş bir zatdi.”¹⁸¹
Cümlesinde *nazik* iş, dikkat ve özen isteyen iştir.

Naziklik, davranıştaki inceliklerdir. Aynı zamanda bu niteliği gösteren davranışlar için de kullanılır:¹⁸² «*Ailesine karşı her zaman çok nazikti.*», «*Nazik davetiniz için teşekkür ederim.*»

Narin, ‘vücutça incelik, fiziki zayıflık, ince’ anlamlarında kullanılır: «*İçeriye çok narin bir kız girdi.*» cümlesinden içeriye giren kızın zayıf olduğu anlaşılır.

Gelincik çok narin bir çiçektir, çabuk solar.

¹⁸¹ UŞAKLIGİL: *Kırk Yıl*: Cild: V: 98. s.

¹⁸² GELİŞİM: *BLS*: 14: 8567^c. s.

Narin kelimesi denizcilikte eni boyuna göre dar olan tekne demektir.¹⁸³

Narin kelimesi kuşçulukta beden ölçüleri çok iyi orantılı kuşlar için kullanılır. Bu kuşların bedenleri ve boyunları uzun, kafaları küçük olur.¹⁸⁴

Zarif, görünüşle ilgilidir. *Zarif*, şık, çekici, güzel bir biçimi, hoş bir görünümü olan demektir: *Ayşe Hanım zarif ve kibar kadındır.*

Zarif kelimesi ‘hoş görünüşlü, ince, ölçülü’ anlamlarında nesneler için de kullanılır: *Mobilya alırken zarifliğine değil sağlamlığına dikkat etmeliyiz.*

Zarif, ‘ince, nükteli, yumuşak söz ve anlatım’ anlamlarını da dile getirir: *Ali Bey öğrencilerine çok zarif bir konuşma yaptı.*

Latif, ‘zevk ve ruh okşayıcı inceliğe sahip olan, hoş, yumuşak’ demektir: *latif bir kadın.*

Latif, ‘maddeyle değil ruhla ilgili, gözle görülebilecek maddi bir varlığı olmayan’ demektir: *cism-i latif, rûh-ı latif...*¹⁸⁵

¹⁸³ TUĞLACI: *OTS*: 7: 2096^b. s.

¹⁸⁴ GELİŞİM: *BLS*: 14: 8541^c. s.

¹⁸⁵ AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1851^a. s.

Latif kelimesiyle söylenmek istenen yumuşaklık, incelik maneviyatla, kalple ilgilidir. *Latif* ile aynı kökten gelen *latife* kelimesi de tasavvufta ‘kalp hâllerine ait ince ve hoş mana, kelimelerle açıkça anlatılamayan, ancak rumuzlu olarak ehline sezdirilen ince anlam’ demektir.¹⁸⁶

Latif, ‘kullarına iyilik ve merhamet eden, işin ince ve gizli noktalarını bilen’ anlamında Allah’ın isimlerindendir.’¹⁸⁷

kibar: (< Ar. *kibār*, *k-b-r*) *kebir*’in çoğulu ‘aşırı süs ve bayağılıktan uzak, zevkli; bir cemaatin yüksek tabakasına mensup, soylu ve seçkin sınıfına ait kimse veya kimseler’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1703^a. s.) ‘es. büyükler, ulular’ (TDK: *TS*: 1179^a. s.) ‘büyük ve önemli kimse, kibir sahibi’ (NİŞANYAN: *SS*: 261^a. s.) ‘yüksek sınıf; ulu, büyük, yüce, cömert kimse’ (REDHOUSE: *TEL*: 1521^b. s.) ‘büyük, cemiyetin yüksek sınıfına mensup, kerim’ (Ş. SÂMÎ: *KT*: II: 1142^a. s.) ‘sözünde, davranışında ve kılığında seçkinlik bulunan’ (AĞAKAY: *TYAK*: 99^a. s.)

kibir: ‘kendini beğenme, başkalarından üstün tutma, büyükleme’ (TDK: *TS*: 1179^b. s.) ‘büyüklük taslama, azamet, gurur’ (NİŞANYAN: *SS*: 261^a. s.) ‘büyüklük, büyük olma; yaşlılık, yaşlı olma’ (Ş. SÂMÎ: *KT*: II: 1142^b. s.)

¹⁸⁶ AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1851^a. s.

¹⁸⁷ TOPALOĞLU - KARAMAN: *A-TYK*: 390^a. s.

nazik: (< Fa. *nāzuk*) ‘başkalarına karşı saygılı davranan; özen ve dikkat gösterilmezse kırılabilen, bozulabilen, kötüleşebilen’ (TDK: *TS*: 1460^b. s.) ‘hareketleri karşısındakinde hoşnutluk uyandıracak şekilde ince, ölçülü ve terbiyeli olan kimse ve bu tarzda yapılan hareket; ince yapılı, kaba olmayan’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 2312^b. s.) ‘ince, kolayca zarar gören; hoş, yumuşak, davranıştaki incelik’ (REDHOUSE: *TEL*: 2062^b. s.) ‘herkesin hatırını sayan, hoş ve saygılı davranan’ (AĞAKAY: *TYAK*: 99^a. s.)

nâzuk: ‘ince sevgili, nazlı mahbup’ (ŞÜKÛN: *FZ*: II, 1858^b. s.) ‘zayıf, ince uzun; incelik; incitmekten çekinen, şefkatli, dikkatli, hassas; kolay incinir, üzülür’ (STEINGASS: *PED*: 1371^b. s.)

narin: (< Moğ. **narin*¹⁸⁸) ‘ince, zayıf, sıkı, dar’ (NİŞANYAN: *SS*: 345^b. s.) ‘ince, hoş, dar, sıkı, az, zayıf, keskin ses, cırtlak, tiz’ (LESSING: *MTS*: 884^a. s.) ‘*den*. pruvası dar ve keskin, eni boyuna göre daha dar olan bir tekne; *kuş*. beden ölçüleri çok iyi orantılı uzun bedenli, küçük kafalı, uzun boyunlu kuşlar’ (GELİŞİM: *BLS*: 14: 8541^c. s.)

zarif: (< Ar. *zarīf*, *z-r-f*) ‘davranışları, durumu insanda hoş bir etki bırakan, tavrı ve edası hoş olan, hoşla giden; karşısındakini incitmeyen, yumuşak, ince ve nükteli söz, konuşma; hoş görünüşlü, ince, ölçülü eşya’ (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 3478^{a-b}. s.) ‘letafetli, hoş eda’ (Ş. SÂMÎ: *KT*: II: 918^a. s.) ‘incelik, güzellik; zeki, hazırcevap, nükteli; sade, kusursuz’ (REDHOUSE:

¹⁸⁸ ZEMAHŞERÎ: *Mukaddimetü'l-Edeb*: 92^a. s.

TEL: 1270^b. s.) ‘konuşma ve davranışında veya anlamında bulunan incelikle hoş giden insan veya söz’ (AĞAKAY: *TYAK*: 43^b. s.) ‘çekicilik, biçim, görünüş, durum; beğenilir ve nükteli dil, konuşma’ (TDK: *TS*: 2225^a. s.)

latif: (< Ar. *laṭīf*, *l-ṭ-f*) ‘zevk ve ruh okşayıcı ince bir güzelliğe sahip olan, hoş, yumuşak; maddeyle değil ruhla ilgili, gözle görülebilecek maddi bir varlığı olmayan; en ince işlerin bütün inceliklerini bilen, en ince işleri yapan, kullarına ince yollardan çeşitli faydalar ulaştıran anlamında Allah’ın isimlerindendir’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1851^a. s.) ‘ince ve şeffaf olmak, yumuşak olmak; Allah’ın tevfikî ve koruması; Allah’ın isimlerinden, kullarına iyilik ve merhamet eden, işin ince ve gizli noktalarını bilen; ince manalı söz’ (TOPALOĞLU - KARAMAN: *A-TYK*: 390^a. s.)

SAVAŞ

Savaş, *harp*, *muharebe*, *mücadele*, *cenk*, *gaza* ve *cihat* kelimeleri arasında anlam farklılıkları vardır.

Aynı kökten türemiş iki farklı kelimeye aynı anlam verilemez. Nasıl ki *silecek* ve *silgi* kelimelerine anlamdaş denemezse *harp* ve *muharebe* kelimelerine de anlamdaş denemez. *Muharebe*, *harp* içinde belirli bir zamanda ve bölgede

meydana gelen çatışma¹⁸⁹ yani *harb*'in bir bölümüdür: *1. Dünya Harbi, Çanakkale Muharebesi* gibi.

Çanakkale muharebesinde 250.000 Osmanlı askeri şehit olmuştur.

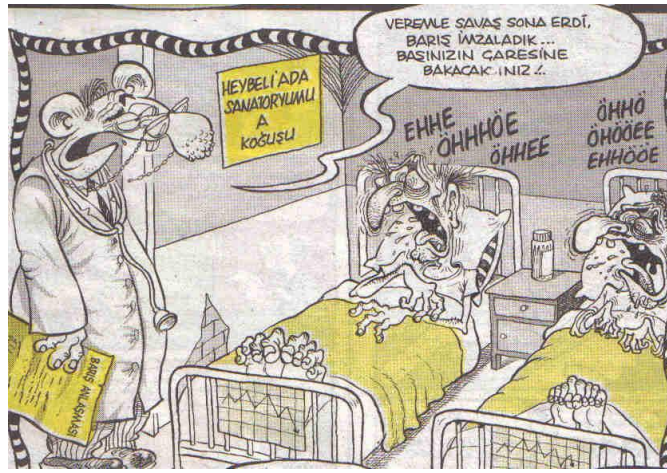
Harp, iki veya daha çok devletin siyasi ilişkilerini keserek silahlı kuvvetlerle çatışmasıdır. *Harp*, *savaş*'a göre daha geniş ve büyüktür. *Savaş*, bir devletin içindeki farklı gruplar arasında da meydana gelebilir. *Savaş*, silahlı olmayabilir. *Soğuk savaş*, *iç savaş*, *iktisadi savaş* denir; ancak *soğuk harp*, *iç harp*, *iktisadi harp* denmez.

“Hedef alıp dövüştüğün kardaşın
Seni yaralıyor attığın taşın
Topluma zararlı yersiz *savaşın*
Hepimiz bu yurdun evlâtlarıyız.”¹⁹⁰

¹⁸⁹ GELİŞİM: *BLS*: 14: 8357^c. s.

Dörtlüğünde aynı devletin vatandaşları arasında geçen ve silahlı olmayan çatışma için *savaş* kelimesi kullanılmıştır.

Savaş'ın bir şeyi ortadan kaldırmak, uzaklaştırmak, defetmek manası vardır. *Veremle savaş*, *sıtmayla savaş* denir; *veremle harp*, *sıtmayla harp* denmez.

1994 yılında kurulan Sigarayla Savaşanlar Vakfı ülkemizde ve dünyada sigara kullanımını azaltmayı amaçlamaktadır.

Savaş'ın başka bir farklı anlamı hayvanların mücadelesi için kullanılmasıdır. *Kediyle farenin savaşı* vardır, *kediyle farenin harbi* yoktur.

“Osmanlı Devletinin dahil bulunduğu grup, *Harbi* Umumide mağlûp olmuş, Osmanlı ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır, bir mütarekename imzalanmış.”¹⁹¹, “Bir gün, bir öğle üstü idi. Kahvenin çardağı altında oturuyorduk. Bizim Mehmet Ali, Bekir Çavuş, Salih Ağa ve muhtar, hep orada idiler. Bahis, *harp* üzerine ve onun âkîbetlerine dair idi.”¹⁹²

Cümlelerinde *savaş* değil *harp* kelimesi kullanılmıştır.

Mücadele kelimesinin *harp* ve *savaş* kelimelerinden farklı anlamı vardır. *Mücadele*'nin *harp*, *muharebe* ve *savaş* kelimelerinde olmayan ‘her hangi bir şeyi kazanmak için çalışma, gayret etme’ anlamı vardır. *Özgürlük mücadelesi* özgürlüğü kazanmak için yapılan çalışmadır. *Özgürlük savaşı* ifadesinde böyle bir anlam yoktur. Hatta bu ifadeden özgürlüğü defetmek, uzaklaştırmak, ortadan kaldırmak anlaşılır. «*Hayatta başarılı olmak için her zaman mücadele etmeliyiz.*»

¹⁹¹ ATATÜRK: *Nutuk*: 1. s.

¹⁹² KARAOSMANOĞLU: *Yaban*: 22. s.

cümlesindeki *mücadele* kelimesinin anlamını *harp*, *savaş*, *muharebe* kelimeleri karşılamaz.

“Bizans’ın Dördüncü Salıb Ordusu tarafından zaptedilmesinden sonra Anadolu’da Selçuk saltanatının uzun süren inkırâzı, Türk-Bizans *mücâdelesini* uzun bir müddet, kendiliğinden kapamış bulunuyordu.”¹⁹³

“İhtiyar beyle genç matmazel arasında bir nezaket *mücadelesidir* başladı. İhtiyar, verilen yeri kabul etmiyor; Matmazel, fevkalâde bir nezaketle ısrar ediyordu.”¹⁹⁴

Cümlelerinde *mücadele* yerine *harp*, *savaş*, *muharebe*, *cenk*, *cihat* kelimeleri kullanılamaz.

Mücadele kelimesi sporda ‘rakibini yenmek için göğüs göğse yapılan çarpışma’ anlamıyla terim olarak kullanılmaktadır.

İyi mücadele eden sporcu maçı kazandı.

Gazâ ve *cihat* kelimelerinin anlamları aynı olarak veriliyor: İslâm dini uğruna yapılan savaş.¹⁹⁵ *Cihat*’ta amaç İslâm dinini farklı coğrafyalara yayarak toprakları

¹⁹³ BEYATLI: *Aziz İstanbul*: 17. s.

¹⁹⁴ GÜNTEKİN: *Olağan İşler-Küçük Hikâyeler*: 37. s.

¹⁹⁵ AYVERDİ: *MBTS*: 1: 493^a, 1009^a. s.

genişletmektir. *Gazâ*'da ise İslâm dinini korumak ve yaymak anlamı vardır. *Gazâ* bulunan topraklardan dışarı çıkılarak yapılır. Akın, sefer anlamını içerir. Bu anlam *cihat* kelimesinde yoktur. *Cihat*, *gaza*'ya göre daha büyüktür. *Cihat*, İslâm dini uğruna yapılan savaş; *gaza*, İslâm dini uğruna yapılan çarpışmadır.¹⁹⁶

Cenk kelimesinin de farklı anlamı vardır. *Cenk*, *savaş* ya da *harp* kadar büyük değildir; 'kavga' gibidir.

savaş: (< **sab-a-ş*¹⁹⁷) 'vuruş, çekiş' (KAÇALIN: DKK: 326^a. s.); 'birisiyle edilen münakaşa, kavga, dövüş' (CLAUSON: EDPT: 793^a. s.); 'dövüş, kavga, çatışma, çarpışma' (RĀSĀNEN: VeEWbT: 391^a. s.) 'hayvanların birbirleriyle yaptığı mücadele; bir şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek amacıyla girişilen mücadele' (TDK: TS: 1710^b. S.) 'milletler veya aynı ülkeden iki teşkilat arasında, başka bir yolla elde edemediği şeyi kuvvet zoruyla almak, istediklerini kabul ettirmek veya başkasının isteklerine boyun eğmemek amacıyla girişilen kuvvet denemesi' (TUĞLACI: OTS: 8: 2515^c. s.) 'gruplar, ülkeler arasında kanlı bir çatışmaya dönüşmeyen her türlü mücadele' (GELİŞİM: BLS: 16: 10214^c. s.)

sav-: korumak (KAÇALIN: DKK: 325^b. s.).

harp: (< Ar. *ḥarb*, *ḥ-r-b*) 'malını soyup almak, bir şaysiz bırakmak, mızrak ile saldırmak, dürtmek, öfkelenmek, kızmak,

¹⁹⁶ AĞAKAY: TYAK: 86. s.

¹⁹⁷ KAÇALIN: DKK: 326^a. s.

beddua etmek, bütün malını soyup almak, harp etmek, kıskırtmak, isyan etmek' (ATAY: *A-TBL*: I, 345^b-346^a s.); 'savaş' (KAÇALIN: *DKK*: 317^a s.); 'iki ya da daha çok devlet arasındaki silahlı çatışma' (GELİŞİM: *BLS*: 8: 5046^c s.)

muharebe: (< Ar. *muḥārebe*, *ḥ-r-b*) 'bir savaş boyunca farklı yer ve zamanlarda yapılan çarpışmalardan her biri, çarpışma; her hangi bir konuda yapılan şiddetli tartışma, münakaşa, mücadele' (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 2119^{a-b} s.); 'mec. güçlü tartışma'(TDK: *TS*: 1415^a s.) 'ask. savaşlarda silahlı kuvvetlerin kara, deniz ve havada taktik amaçlarla yaptıkları silahlı çatışma' (TUĞLACI: *OTS*: 6: 2015^b s.) 'savaş içinde belirli bir zamanda ve bölgede meydana gelen çarpışma' (GELİŞİM: *BLS*: 14: 8357^c s.)

mücadele: (< Ar. *mucādele*, *c-d-l*) 'bir mesele üzerinde karşılıklı tartışma, uğraşma, didişme; bir şeyin üstünden gelmek için yılmadan, bıkmadan uğraşma, çalışma, didinme; çatışma, vuruşma' (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 2176^a s.); 'her hangi bir amaca erişmek, bir kuvvete karşı koyabilmek için bir kişi veya topluluğun güçlü, sürekli çabası; *sp.* hasmını yere sermek için göğüs göğse yapılan çarpışma' (TDK: *TS*: 1428^{a-b} s.)

cenk: (< Fa. *cang*) 'kavga, çekişme' (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 471^b s.); 'kahramanca mücadele, çarpışma; büyük çaba, uğraş' (TDK: *TS*: 358^a s.) 'kavga, dövüş; vuruşmak, çatışmak, dalaşmak; tartışma, münakaşa' (STEINGASS: *PED*: 374^b s.)

gazâ: (< Ar. *ġazā*, ġ-z-v) ‘İslam dini uğruna yapılan savaş’ (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 1009^a. s.); ‘savaş’ (TOPALOĞLU - KARAMAN: *A-TYK*: 297^a. s.) ‘İslâm dini uğruna yapılan savaşma’ (AĞAKAY: *TYAK*: 86^b. s.) ‘İslam dinini korumak veya yaymak amacıyla Müslüman olmayanlara karşı yapılan savaş, kutsal savaş’ (TDK: *TS*: 731^b. s.)

gazve: ‘Peygamber (s.m)’in kumandan olarak bizzat katıldığı savaş; Arap kabileleri arasındaki çarpışma’ (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 1012^a. s.) ‘Arap aşiretleri arasında yapılan çarpışma’ (AĞAKAY: *TYAK*: 86^b. s.)

cihat: (< Ar. *cihād*, c-h-d) ‘İslam nizamını yeryüzünde hakim kılma ve bu nizamı savunma maksadıyla din uğrunda ve Hak yolunda yapılan savaş’ (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 493^a. s.); ‘kutlu ve Allah yolunda savaş’ (ATAY: *A-TBL*: I, 304^a s.) ‘İslam dini uğruna yapılan savaş’ (AĞAKAY: *TYAK*: 86. S.) ‘din uğruna yapılan savaş’ (TDK: *TS*: 369^b. s.) ‘Allah yolunda yapılan savaşlarda, savaşa bizzat katılma ya da geri hizmetlerde bulunarak yardım etme’ (GELİŞİM: *BLS*: 4: 2373^b. s.)

SAYGI

Hürmet ve *saygı* kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir;¹⁹⁸ ancak bu kelimeler her durumda birbirlerinin

¹⁹⁸ AKSU: *EZAK*: 61^b. s.

yerine kullanılmazlar. Aralarında anlam farklılıkları vardır. Bu yüzden anlamdaş değildir.

Hürmet ve *saygı*'da çekinme, rahatsız etmeme duygusu vardır. *Hürmet*'te bu çekinmeyle beraber sevgi de vardır. *Hürmet*, sevgi ve *saygı*'nın bir arada bulunmasıyla oluşur. İnsan sevmediği, fikirlerini beğenmediği, onaylamadığı bir insana *saygı* duyar; ancak *hürmet* duymaz. İnsan sevdiği, fikirlerini, beğendiği ve onayladığı, kendisi için kıymetli olan kişiye *hürmet* eder. *Hürmet*'te subjektiflik vardır. *Saygı*'da subjektiflik yoktur.

“Bunların haricinde eskiden kalma mükellef bir bina olan büyük mabeynden başka sonradan ihtiyaca göre yapıdırılmış, birbirine eklenmiş küçük, basık ve karanlık, baraka nev'inden binacıklar vardı ki bunların arasında dolaşmak ve aranıp kendisine medyun olan *hürmet borcu* ödenecek zatı bulmak için bu hartanın dolaşık yollarını yavaş yavaş biriken tecrübelerle öğrenmiş olmak lâzımdı.”¹⁹⁹
Cümlesinde *hürmet borcu* yerine *saygı borcu* kullanılmamıştır.

Milli takımın maçlarından önce her iki takım kendi milli marşını okur. İki millete ait insanlar birbirlerinin marşlarına iştirak ederler. Bu, *saygı*'dır. Yunan marşını okuyan bir Türk Yunanlıları sevmeyebilir ya da Türk marşını okuyan bir Yunanlı Türkleri sevmeyebilir. *Saygı*, her hangi bir kimsenin, bir cemaatin, bir şeyin var olduğunu kabul etmek, onaylamak demektir.

¹⁹⁹ UŞAKLIGİL: *Kırk Yıl*: Cild: V: 10. s.

Hürmet, samimidir. Misafire *hürmet* edilir. *Saygı*'da samimiyet yoktur, resmiyet vardır. Bir açılış konuşmasına «*Saygıdeğer Konuklar*» diye başlanır, «*Hürmetdeğer Konuklar*» diye başlanmaz; çünkü bu tür konuşmalarda resmiyet vardır. Samimi olunan bir kişiye *hürmetli dostum* denir.

Hürmet etmek birini veya bir şeyi yüksek bilerek ona karşı beğenirlik ve alçak gönüllülük duygusu beslemektir.²⁰⁰ *Hürmet*; yaşça büyük olan kişilere ve insanların cemaat içindeki konumuna göredir. *Saygı*'da ise yaş ve konum önemli değildir. *Saygı*, sadece insana yönelik değildir. Yaşanılan kente, çevreye, işe, sanata... yönelik olabilir.²⁰¹

²⁰⁰ AĞAKAY: *TYAK*: 87^b. s.

²⁰¹ ERKMAN AKERSON: *DGBB*: 202-203. s.

*Hürmet şeref ve haysiyet demektir. Bu mübarek günün hürmetine...*²⁰²

Hürmet'in farklı bir anlamı da dinen haram olma durumudur: *Şarabın hürmeti*.²⁰³ *Hürmet*, aynı zamanda İslâm hukukunda bir şey hakkında konmuş yasaktır. Bir kişinin üç kez boşadığı karısıyla yeniden evlenme yasağı *hürmet-i galize* ya da *hürmet-i kübra*; bir kişinin karısını bir ya da iki kez boşaması nedeniyle doğan yasak *hürmet-i halife* ya da *hürmet-i suğra*; geçici evlenme yasağı *hürmet-i muvakkate*; bir kişinin kardeş, hala, teyze vb. yakınları ile evlenme yasağı *hürmet-i müebbede*; süt akrabalığı nedeniyle doğan evlenme yasağı *hürmeti rada*'dır.²⁰⁴

Yüzü suyu hürmetine, hürmet etmek, hürmette kusur etmemek, hürmeten, saygıdeğer, saygı duruşu, saygı göstermek kelime ve kelime gruplarında *hürmet* yerine *saygı*, *saygı* yerine *hürmet* kelimesi getirilemez.

saygı²⁰⁵: (< say-gı) 'başkalarını rahatsız etmekten çekinme duygusu' (TDK: TS: 1714^a. s.) 'itibar, hatır' (NİŞANYAN: SS: 420^a. s.)

²⁰² Ş. SÂMÎ: KT: 545^c. s.

²⁰³ Ş. SÂMÎ: KT: 545^c. s.

²⁰⁴ GELİŞİM: BLS: 11: 5446^{a-b}. s.

²⁰⁵ *Saygı* kelimesi *hürmet*, *itibar*, *mübalât* kelimelerinin karşılığı olarak önerilmektedir. (TDK: TOCK: 248. s.)

saymak: ‘düşünmek, itibar etmek, sayı saymak, hesaplamak, değer biçmek’ (NİŞANYAN: SS: 420^a. s.) ‘hesaplamak’ (TOPARLI – VURAL - KARAATLI: KTS: 229^b. s.)

hürmet: (< Ar. *ḥurmet*, *ḥ-r-m*) ‘bir şeye veya bir kimseye kıymet vermekten ileri gelen ölçülü davranma hissi, çekinme ile karışık bir sevginin verdiği dikkat ve itina gösterme duygusu’ (AYVERDİ: MBTS: 2: 1312^b. s.) ‘kutsallık, dokunulmazlık’ (NİŞANYAN: SS: 207^a. s.) ‘ihtiram, Allah’ın hükümlerinden yapılması zaruri olan ve yapılmaması yasak olan, talih, şans, şeref, namus, kutsallık, dokunulmazlık, dokunulmazlığı mukaddes’ (ATAY: A-TBL: I, 363^b. s.) ‘şeref, haysiyet; riayet, itibar, ikram; bir şeyin şer‘en haram olması, haramlığı’ (Ş. SÂMÎ: KT: I: 545^c. s.)

SEVİNÇ

Sevinç, *neşe* ve *keyif* kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir²⁰⁶; ancak bu kelimeler arasında anlam farklılıkları vardır.

Sevinç istenilen, beklenen bir durum ya da hadise gerçekleştiğinde hissedilen duygudur. Bu hissedilen *sevinç*’in dışa yansımaları *neşe*’dir. *Neşe*, insanın yüzünden belli olan

²⁰⁶ TUĞLACI: TAKS: 114^b. s.

keyfi'dir.²⁰⁷ Bir insana dışarıdan bakıldığında onun *neşeli* olup olmadığı anlaşılabilir; ancak *sevinçli* olup olmadığı anlaşılamaz.

Kupayı kazanan futbolcuların sevinci

Futbolcular kupayı kazanmak istiyorlardı, istekleri gerçekleştiği için sevindiler. Bağırmaları, gülmeleri, hoplayıp zıplamaları onların *neşesini* gösterir.

«Yaptığı hareketlerle toplantıyı bir anda neşelendirdi.» cümlesinde *neşelendirmek* ‘şen, eğlenceli duruma getirmek’ anlamıyla kullanılmıştır. *Sevinç* ve *keyif* kelimeleri bu anlamı karşılamaz.

²⁰⁷ AĞAKAY: *TYAK*: 88^b. s.

Neşe'nin farklı bir anlamı da sarhoşluğun verdiği keyiftir. *Sevinç* kelimesinde bu anlam yoktur.

Keyif kelimesinin anlamlarından birisi 'vücut sağlığı, sıhhat'tir. *Neşe* ve *sevinç* kelimelerinde bu anlam yoktur. Bir kişiye sıhhati sorulmak istenildiğine «*Keyfiniz nasıl?*» denir, «*Neşeniz nasıl?*» denmez.

Keyif; insanın kendini hayatta iyi bulma hâli, ferahlık, sıkıntısı kalmamaktan insanda doğan rahatlık²⁰⁸; iç huzurundan kaynaklanan canlılık, tasasızlıktır²⁰⁹: *Bugünlerde keyfim yerinde değil.*

Keyif'in farklı bir anlamı da her hangi bir maddenin alınmasıyla duyulan hazdır. Mesela *çay keyfi*, *sigara keyfi* denir; ancak *çay neşesi*, *sigara neşesi* denmez. Bu kelimeler anlamdaş olsaydı *çay neşesi*, *sigara neşesi* gibi kullanışlar da olurdu.

Çay keyfi, sigara keyfi

²⁰⁸ AĞAKAY: *TYAK*: 88^b. s.

²⁰⁹ GELİŞİM: *BLS*: 11: 6671^b. s.

Keyif kelimesinin ‘arzu, heves’ anlamları da vardır. Bu anlam *sevinç* ve *neşe*’de yoktur. *Keyfine göre hareket etmek, keyfince yaşamak* gibi ifadelerde *keyif* kelimesinin yerine *neşe* de *sevinç* de getirilemez.

Keyif, ‘hoşça vakit geçirme, eğlenme’ anlamlarında da kullanılır: *Sen sadece kendi keyfini düşünüyorsun.*

Keyif, argoda esrar anlamına gelir.²¹⁰

Sevinçten uçmak, yaşama sevinci, sevinç gözyaşları dökmek, sevinci kursağında kalmak, sevinçten deliye dönmek, neşeli, neşesi yerinde, neşelendirmek, keyif çatmak, keyif sürmek, keyif vermek, keyfi bilmek, keyfi bozulmak, keyfinden dört köşe olmak, keyfi kaçmak, keyfi oluncaya kadar, keyfine diyecek yok, keyfini çıkarmak, keyfinin kâhyası olmamak, keyif hâli, keyfince, keyfi ehli, keyfi sıra... kelime ve kelime gruplarında *sevinç*, *neşe*, *keyif* kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılamazlar.

“Hava zaten bir bahar sevinci ile coşkundu; insana taze çayır kokusu aratıyor, fulya ve zerrin demetlerini özletiyordu. Geçen sene, böyle bir günde karısı ve kızı ile Unkapanı’ndan *neş’eli neş’eli* Sütlüceye geçtiklerini, kayıkta peynirli pide yediklerini düşünerek bir yıl sonraki şu ayrılığa akıl erdiremedi; İstanbul’dan başka bir yerde olduğuna inanamıyor gibi etrafına dikkatle bakındı.”²¹¹

²¹⁰ TDK: TS: 1149^b. s.

²¹¹ KARAY: *Sürgün*: 12. s.

“Eğlenmeğe, gülmeğe, bağırmağa vesile arayan bu gençler hep alkışladılar, güya bu gece *neşvelerine* şu bir fincan kahve ile güzel bir hatime vereceklerdi.”²¹²

“Yolcular, memleketlerine ve bekliyenlere kavuşmak *neş’esiyle* acele acele eşyalarını topluyorlardı.”²¹³

“Mai bir sema altında azim bir sahra ki sabahın hüzünden ve *neşveden*,² renkten ve zulmetden, sükûtdan ve nağmeden, gölgeden ve hayalden; o yekdiğerinin hem aynı hem gayri zannolunan tezadlarından mürekkeb hali altında, henüz uykusundan tamaile sıyrılammış mahmurluklarla yüklenmiş sisler arkasında boğulan ufuklara doğru uzanıp gitsin.”²¹⁴

Yukarıdaki cümlelerde *sevinç*, *neşe* ve *keyif* kelimeleri kendi anlamlarına uygun olarak kullanılmıştır.

sevinç: (< *sev*-ⁱ*n-ç*) ‘neşe, haz, memnuniyet, keyif, zevk’ (CLAUSON: *EDPT*: 790^a. s.) ‘beklenen veya hoşâ giden bir şeyin olması sonucunda duyulan iç ferahlığı, hoşnutluk, memnuniyet; içte duyulan hoşnutluğun dışâ vuran belirtisi’ (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 2760^a. s.) ‘istenen veya hoşâ giden bir şeyin olmasıyla duyulan coşku’ (TDK: *TS*: 1743^a. s.)

neşe: (< Ar. *neş’e*, *n-ş-v*) ‘çakırkeyif hâli, sevinç, koku’ (TOPALOĞLU - KARAMAN: *A-TYK*: 438^b. s.) ‘gönülde duyulan ve dışâ vurulan ferahlık hâli, üzüntüsü olmamaktan ileri gelen ve kendisini çeşitli şekillerde belli eden iç ferahlığı; bazı güzel durumların insanda uyandırdığı manevi haz’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 2334^b. s.) ‘mutlu olmaktan doğan ve dışâ vurulan sevinç;

²¹² UŞAKLIGİL: *Mai ve Siyah*: 5. s.

²¹³ KARAY: *Sürgün*: 11. s.

²¹⁴ UŞAKLIGİL: *Mai ve Siyah*: 22. s.

hafif sarhoşluk' (TDK: TS: 1469^b-1470^a. s.) 'üzüntüsü olmamaktan doğan ve dışa vuran gönül açıklığı' (TUĞLACI: OTS: 7: 2113^a. s.)

keyif: (< Ar. *keyf*, *k-y-f*) 'hâl, durum, vaziyet; her hangi bir nesnenin şekli, biçimi; vücut hâli, sağlık' (REDHOUSE: TEL: 1613. s.) 'mizaç, sıhhat; haz, memnuniyet, hoşlanma; açıklık, ferahlık, safa, arzu, heves' (Ş. SÂMÎ: KT: II: 1226^a. s.) 'sağlık, sıhhat, afiyet; içki ve uyuşturucu maddelerin verdiği hafif sarhoşluk, hafif neşe; 'arg. esrar' (AYVERDİ: MBTS: 2: 1666^a s.) 'vücut esenliği, sağlık; canlılık, tasasızlık, iç rahatlığı; rahat, huzur, afiyet; istek, heves, zevk; alkollü içki ve başka uyuşturucu maddeler kullanıldığında insanda görülen durum; yolsuz ve kural dışı istek' (TDK: TS: 1149^b. s.)

ŞAKA

Latife, hezel, şaka, nükte, mutâyebe, müptezel, hiciv kelimeleri arasında anlam farklılıkları bulunmaktadır.

Latife; ince, hoş manalı söz demektir. *Latife* güldürücü olabilir; ancak *latife*'de asıl amaç güldürmek değildir. Asıl amaç hoşla gitmektir.

Hezel; eğlence, alay demektir. *Hezel*, *latife*'ye göre daha açık ve edep dışıdır. *Latife* terbiye sınırları içerisindedir.²¹⁵

Hezel, meşhur bir manzumenin vezin ve kafiyesini taklit etmek suretiyle *şaka* ve *latife* tarzında yazılan manzumedir.²¹⁶ *Hezeliyat*, *hezel* tarzında yazılmış manzumelerdir. *Hezeliyat*'ta karşıdaki kişiyi incitmek amacı yoktur. *Hicviye*'de ise karşıdaki kişiyi incitmek amacı vardır.

Şaka; bir kişiyi eğlendirmek, neşelendirmek, güldürmek amacıyla söylenen ciddi olmayan sözdür. *Şaka*'yı anlamak için çok fazla zekâ gerekmez. *Şaka*'da kişi kandırılarak komik ve zor duruma düşürülmeye çalışılır. *Şaka*, okuyanda gülümseme oluşturur. Dokunur ama incitmez, zaman zaman iğneler ama yaralayıp acıtmaz.²¹⁷

Nükte; ince manalı, düşündürücü, hoş giden sözdür. *Nükte*, zekâ ürünüdür. *Nükte* herkes tarafından kolayca anlaşılamaz.

Nükte; yazıda, sözde, resimde, davranışta vb. ilk bakışta herkes tarafından görülemeyen ancak dikkat neticesinde çıkarılabilen ince manadır: *Bu yazıda bir nükte var.*

²¹⁵ Ş. SÂMÎ: *KT*: 1241^a. s.

²¹⁶ AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1255^b. s.

²¹⁷ LEVEND: "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*: Ankara 1970, 37. s.

Mutâyebe, karşılıklı olarak şakalaşmadır. *Mutâyebat*, hoş, eğlendirici fıkralar ve hikâyelerdir. *Mutâyebe*, *hezel*'in kaba yanları ile mizahın inceliklerini birleştirir.²¹⁸

Müptezel; hor kullanılan, değersiz, itibarsız, orta malı, ortaya düşmüş demektir. *Müptezel*'in 'çok bol ve ucuz' anlamları da vardır: *Bu sene yemiş pek müptezel*.²¹⁹

Hiciv, mizahın ilk biçimi yani kökenidir.²²⁰ *Hiciv*'de, yergi vardır. Alay yoluyla her hangi bir kişinin kötülüklerini söylemek ve kusurlarını ortaya koymak *hicvetmek*'tir. *Hiciv*'de amaç gülünç duruma düşürmek ve alay etmektir. *Hiciv*'de karşı taraftaki kişiye saldırma vardır. Ele alınan kişi derece derece küçültülür. Bu yolda hiçbir ölçü ve sınır tanınmaz.²²¹ Konusu şiir olan ve yerme amacıyla yazılan şiirlere de *hicviye* denir: *Nef'i hicviye ustası şairdir*.

Latife etmek, latife latif gerek, latifeden anlamak, şaka götürmemek, şaka maka derken, şaka yollu, şakadan anlamak, şaka iken kaka olma, şakaya getirmek, şaka yapmak, şaka gibi

²¹⁸ KAÇALİN: "Abdülhalim Galip Paşa'nın Mutâyebât-ı Türkiyye'si", *Türklük Bilgisi Araştırmaları Ağâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı I*: 138. s.

²¹⁹ Ş. SÂMÎ: *KT*: 1269^a. s.

²²⁰ KAÇALİN: "Abdülhalim Galip Paşa'nın Mutâyebât-ı Türkiyye'si", *Türklük Bilgisi Araştırmaları Ağâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı I*: 137. s.

²²¹ LEVEND, Ağâh Sırrı: "Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*: Ankara 1970, 40. s.

gelmek, eşek şakası, hicvetmek kelime ve kelime gruplarında *latife, şaka, hiciv* kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılamazlar.

latife: (< Ar. *latīfe*, *l-t-f*) ‘tasvf. kalp hâllerine ait ince ve hoş mana, kelimelerle açıkça anlatılamayan, ancak rumuzlu olarak ehline sezdirilen ince anlam; insanda ilahi hakikatleri idrak ve müşahede eden kalp, ruh, sır vb. manevi melekelerinden her birine verilen ad.’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1851^a. s.) ‘hoş manalı söz’ (TOPALOĞLU - KARAMAN: *A-TYK*: 390^a. s.) ‘hakiki olmayarak eğlence maksadıyla söylenen söz veya yapılan şey’ (NÂCİ: *LN*: 657^a. s.) ‘terbiye dahilinde takılma’ (SEYDİ: *Defter-i Galatat*: 224^{a-b}. s.) ‘okumuşların dilinde şakanın yalnız sözle yapılanı’ (AĞAKAY: *TYAK*: 93^a. s.)

hezel: (< Ar. *hezl*, *h-z-l*) ‘meşhur bir manzumenin vezin ve kafiyesini taklit etmek suretiyle şaka ve latife tarzında yazılan manzume’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1255^b. s.) ‘latife yoluyla söylenen söz, hikâye, şiir’ (Ş. SÂMÎ: *KT*: II: 1058^b. s.) ‘ciddiyeti irade eden hakir görme yerme, kınama, ayıplama’ (SEYDİ: *DG*: 224^b. s.) ‘latifenin açık ve kaba şekli’ (TUĞLACI: *OTS*: 4: 1066^c. s.)

hezeliyat: ‘alay ve şaka tarzında söylenen, kimseyi incitmek amacıyla yazılmaması bakımından hicivden ayrılan manzumeler’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1255^b. s.)

şaka: (< Ar. *şakā*, *ş-k-y*) ‘karşısındakini kırmadan güldürmek, eğlendirmek, neşelendirmek, şaşırtmak amacıyla ciddiye alınmayacak şekilde söylenen söz veya yapılan hareket’

(AYVERDİ: *MBTS*: 3: 2901^b-2902^a. s.) ‘talihsizlik, üzüntü, acı, sıkıntı; birisiyle alay ederek eğlenme’ (NİŞANYAN: *SS*: 451^a. s.) ‘alay, eğlenme, takılma; üzgünlük, perişanlık’ (REDHOUSE: *TEL*: 1130^a. s.) ‘talihsizlik, münasebetsizlik’ (MENINSKI: *TLOL*: II: 2832. s.) ‘gülüşmeye vesile olsun diye karşısındakini kırmaksızın şaşırtmak veya aldatmak üzere söylenilen söz ve yapılan davranış’ (TUĞLACI: *OTS*: 8: 2708^b. s.)

nükte: (< Ar. *nukte*, *n-k-t*) ‘ince anlamlı, düşündürücü söz; yazıda, resimde, sözde ve davranışta ince, derin anlam.’ (TDK: *TS*: 1485^a. s.) ‘zımnen anlaşılan ince ve dakik mana; bir sözden ve yazıdan çıkarılan ve bir işaretle anlaşılan şey’ (Ş. SÂMÎ: *KT*: II: 1470^{b-c}. s.)

mutâyebe: (< Ar. *mutâyebe*, *t-y-b*) ‘karşılıklı olarak şaka yollu, inceliği olan hoş ve güzel sözler söyleme, şakalaşma’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 2160^a. s.)
mutayebat: ‘hoş, zarif, ve eğlendirici fıkralar, hikâyeler’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 2160^a. s.)

müptezel: (< Ar. *mubtezel*, *b-z-l*) ‘itibarsız, değersiz, bayağı, aşâğılık; bol ve ucuz, bolluğundan dolayı değersiz duruma düşmüş’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 2220^b-2221^a. s.) ‘hor kullanılan, hor, hakir, kepaze’ (Ş. SÂMÎ: *KT*: II: 1269^a. s.)

hiciv: (Ar. *hecv*, *h-c-v*) İng. *satire* ‘bir kimse veya cemaatin kusurlarını, hatalarını, gülünç taraflarını nazım ve nesir yoluyla ortaya koyma, kötüleyip taşlama, yerme; bu tarzda

yazılmış yazı, yergi' (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1265^b. s.) 'yermek, ayıplarını saymak' (TOPALOĞLU - KARAMAN: *A-TYK*: 465^a. s.) 'birini şiir ile yermek, ayıplamak' (NÂCİ: *LN*: 937^b. s.)

USTA

Erbap, *ehil* ve *usta* kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir; ²²² ancak bu kelimeler arasında anlam farklılıkları vardır.

Erbap, 'bir işten anlayan, bir işi iyi yapan kimse' demektir: «*Her işi erbabından sormalı.*», «*erbab-ı kalem*»...

Ehil kelimesinin anlamı *erbap*'tan daha geniştir. *Ehil*, 'sahip, malik' anlamına sahiptir. *İlim ehli*, ilme sahip insanlar; *servet ehli*, zengin insan demektir.

"Bahar gelir çiçek olur açılır
Zaman zaman yağmur olur saçılır
Ehl-i aşka mey görünür içilir
Ne sen var ne ben var bir tane Gaffar"²²³

Ehil, 'becerikli, elinden iş gelir' anlamına da sahiptir; ancak bu *erbap* ile aynı anlamda değildir. *Erbap*, bir işi en iyi yapan demektir. *Ehil* ise elinden iş gelen, her hangi bir işi yapma yeteneği olan demektir. Mesela; ehliyet, bir kişinin araba

²²² TUĞLACI: *TAKS*: 70^a. s.

²²³ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 117. s.

kullanma yeteneği olup olmadığını gösteren belgedir. Ancak ehliyeti olmayan bir kişi ehliyet sahibi olan kişiden daha iyi araba kullanabilir. *Erbap kişi, ehil kişi*'ye göre bir işi daha iyi bilir.

Ehil; 'bir yerde oturanlar, oranın halkı, cemaat anlamlarını da içerir. *Cennet ehli*, cennette yaşayan insanlar demektir. *Ehli beyt* sözünde *ehil* kelimesinin anlamını *erbap* ya da *usta* kelimeleri karşılamaz.

Ehil, 'karı ve kocadan her biri, eş' demektir: *Bu adam, ehliyle iyi geçinmiyor.*

Usta kelimesi *erbap* ve *ehil*'den farklı anlamlara sahiptir. *Usta*, 'bir zanaatı gereği gibi öğrenmiş olan, kendi başına yapabilen ve zanaat öğreten kimse' demektir: «*Marangoz ustası geçen yıl kendi iş yerini açtı.*», «*Piyano ustasından ders almağa başladı.*» *Usta-çırak ilişkisi, ustalık belgesi* var; ancak *erbap-çırak, ehil-çırak ilişkisi ve erbaplık belgesi, ehillik belgesi* yoktur.

Usta, zanaatçılar için unvan olarak da kullanılır: *Servet*

Usta bir haftadır hasta yatıyor.

Elli beş yıllık çömlek ustası ilgisizlikten şikâyet ediyor.

Usta, mecaz anlamda ‘akıl veren, akıl öğreten kimse’ anlamında kullanılır: *Bu kız bunları söyleyemez, ustası kim acaba?*

Usta kelimesi ‘çokbilmiş, çok becerikli, çok kurnaz’ anlamlarını da dile getirir: *O, bu işin ustasıdır. İşin içinden nasıl çıkacağını bilir.*

Usta, kelimesinin bunların dışında günümüzde çok fazla kullanılmayan anlamları da vardır: ‘büyük meyhanelerde garsonlara verilen isim, eskiden kız çocuklarına nakış öğreten kadın, Osmanlı sarayında hizmet görenlerin ve cariyelerin kıdemlilerine verilen isim, yeniçeri ocağında görevi aşçılık olan küçük zabıt.’

erhap: (< Ar. *arbāb*, *r-b-b*) ‘bir işten iyi anlayan, o işte becerikli kimse’ (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 864^a. s.) ‘bir işi

becerebilen kişiler için kullanılır' (SEYDİ: *DG*: 206^a. s.) 'lâyık, muktedir' (Ş. SÂMÎ: *KT*: I: 98^a. s.) 'işten anlayanlar' (TİETZE: *TvETTL*: 1: 731^b. s.)

ehil: (< Ar. *ehl*, *a-h-l*) 'sahip, bir şeyi elinde ve kendinde bulunduran' (Ş. SÂMÎ: *KT*: I: 232^b. s.) 'karı kocadan her biri, eş' (TDK: *TS*: 608^a. s.) 'bir yerin, bir cemiyetin halkından olanlar, oraya mensup bulunanlar, cemaat' (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 815^a. s.) 'yetkili, tecrübeli, hamarat' (TİETZE: *TvETTL*: 1: 699^a. s.)

usta: (< Fa. *ostād*) 'bir zanaatı gereği gibi öğrenmiş olan ve kendi başına yapabilen kimse; zanaat öğreticisi; zanaatçılar için kullanılan unvan; Osmanlı Devleti'nde saraydaki cariyeler ve hizmetlilerin kıdemlisi; *mec.* akıl veren veya öğreten' (TDK: *TS*: 2038^a. s.) 'eskiden kız çocuklarına nakış öğreten kadın; yeniçeri ocağında görevi aşçılık olan küçük zabıt; çokbilmiş, çok becerikli, kurnaz' (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 3244^b 3245^a. s.)

UYUM

Ahenk ve *uyum* kelimeleri anlamdaş olarak verilmektedir.²²⁴ *Ahenk* ve *uyum* kelimelerinin anlamları incelendiğinde bu kelimelerin anlamdaş olmadıkları anlaşılmaktadır.

²²⁴ TUĞLACI: *TAKS*: 7^b. s.

Uyum, *ahenk* kelimesinin Türkçesi olarak türetilmiştir;²²⁵ ancak her iki kelimedede aynı anda dilde yaşamaktadır. Bu kelimeler anlamdaş olsaydı iki kelimededen biri kullanıştan düşerdi.

Ahenk, farklı seslerin birbirine uygunluğudur. Şiirde, şarkıda *ahenk* vardır. *Ahenk* seslerin kulağa düzgün bir şekilde gelmesidir. *Ahenk*, çalgılı eğlence anlamına da gelmektedir. *Ahenk* sesle ilgilidir.

Ses uyumu, ünlü uyumu, ünsüz uyumu, küçük ünlü uyumu, büyük ünlü uyumu gibi söyleyişler yanlıştır. Bu kurallar seslerle ilgilidir. Bu yüzden *uyum* yerine *ahenk* kullanılmalıdır. BANGUOĞLU [1904-1989]'nın harf inkılabından sonra yazdığı ilk dil bilgisi kitabında *vokal ahengi* ifadesi kullanılmıştır.²²⁶ Bu, doğru bir kullanımdır. *Ahenk*, kelimesinin yerine *uyum* kelimesi türetildiği için kitabın sonraki baskılarında *vokal ahengi* yerine *sesli uyumu* kullanılmağa başlanmıştır.²²⁷ *Sesli uyumu, vokal ahengi*'ni karşılamaz.

Uyum; kişinin bulunduğu çevrenin şartlarına, hayat tarzına, kültürüne alışmasıdır: «Ayşe yeni taşındığı mahalleye kısa sürede *uyum sağladı*.» cümlesinde *uyum* kelimesi yerine *ahenk* kelimesi getirilemez.

²²⁵ TDK: *TOCK*: 297. s.

²²⁶ BANGUOĞLU (1940): *Ana Hatlarile Türk Grameri*: 16. s.

²²⁷ BANGUOĞLU (2007): *Ana Hatlarile Türk Grameri*: 84. s.

Uyum; renkte, şekilde, fikirde, duyguda, siyasette, edebiyat gibi birçok alanda görülebilir: «*Kırmızı koltuklara siyah halı hiç uyum sağlamadı/uymadı.*» denir; ancak «*Kırmızı koltuklarla siyah halı ahenk sağlamadı.*» denmez.

Uyum, hayat bilgisi adlandırması olarak da farklı bir anlama sahiptir: ‘Bir cismin görüntüsünü tam ağ tabaka üzerine düşürebilmek için göz merceğinin dışbükeylik derecesini çoğaltıp azaltması hadisesi.’²²⁸

uyum: (uy-^um²²⁹) İng. *adaptation* ‘bulunduğu duruma veya çevreye uyma’ (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 3254^a. s.) ‘bir bütünün parçaları arasında bulunan uygunluk; bir cismin görüntüsünü tam ağ tabaka üzerine düşürebilmek için göz merceğinin dışbükeylik derecesini çoğaltıp azaltması olayı’ (TDK: *TS*: 2045^b. s.)

uymak: ‘ölçüleri birbirini tutmak; renk, biçim vb. yönünden birbirini tutmak, uygun düşmek; zevke, anlayışa uygun düşmek; bir inanca, bir anlayışa, bir duruma veya hâkim bir güce uygun davranışta bulunmak; bağlı kalmak, tâbi olmak; uygun düşmek, münasip olmak’ (TDK: *TS*: 2045^a. s.) ‘peşinden gitmek’ (NİŞANYAN: *SS*: 498^a. s.) ‘örnek kabul edip davranışlarını ona benzetmek’ (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 3253^b. s.)

²²⁸ TDK: *TS*: 2045^b. s.

²²⁹ *Ahenk* kelimesinin karşılığı olarak türetilmiştir. (TDK: *TOCK*: 297. s.)

ahenk: (< Fa. *āhang*). ‘*mec* uyuşma, anlaşma’ (TDK: TS: 42^a. s.) ‘kulağa hoş gelen ses uygunluğu, hoş sada; insanlar arasında uygunluğun, uyuşmanın meydana getirdiği huzur, iyi geçim; çalıp söyleyerek eğlenme, musiki toplantısı; sazlardaki perdelerin veya insan sesinin belirli bir sese göre ayarlanması, düzen, akort; konusu birlikte çıkan sesleri uyuşturmak olan musiki sistemi’ (AYVERDİ: MBTS: 1: 54^{a-b}. s.) ‘ses ve sazın düzgünlüğü, uygunluğu ve çalgı düzeni, akort’ (ŞÜKÛN: FZ: I, 92^a. s.)

ÜZÜNTÜ-KAYGI

Üzüntü, keder, tasa, gam, hüzn, endişe, kaygı kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir²³⁰; ancak bu kelimeler anlamdaş değildir.

Üzüntü; hoşla gitmeyen, acıklı, olması istenmeyen hadiselerin olmasının veya istenilenlerin olmamasından kaynaklanan tedirginliktir. *Üz-* ‘koparmak, kırmak; can sıkmak, kalp kırmak’ anlamındadır. 19. yüzyıldan önce *üz-* filinin ‘can sıkmak, kalp kırmak’ anlamlarına rastlanmaz.²³¹

²³⁰ *Tasa*, kelimesi *keder, kaygı, gam, endişe* kelimeleriyle anlamdaştır. (TUĞLACI: TAKS: 122^a s.) *Üzüntü, keder ve hüzn* ile anlamdaştır. (AKSU: EZAK: 125^b. s.)

²³¹ NİŞANYAN: SS: 501^b. s.

Keder ve *gam* gönül üzüntüsü, iç darlığıdır. *Keder* ve *gam* arasında derece farkı vardır. *Gam*, *keder*'den daha az üzüntü içerir. *Gam*, karamsarlıktır. *Gam çekmek*, *gam yememek* deyimlerinde *gam* yerine *tasa*, *keder* veya *üzüntü* kelimesi getirilemez; getirildiği zaman anlam değişir.

Tasa, bir işin içinden nasıl çıkılacağını üzümlere düşünme hâlidir.²³² Psikolojide terim olarak da kullanılmaktadır.

Tasa'nın rahatsızlık, bulantı anlamı da vardır: “Rubb-ı enar mi‘denin hararetin ve tasasın ve susuzluğun giderir.”²³³

Her hangi bir şeyin olması isteniyor ve bekleniyor; ancak içinde bulunulan şartlardan beklentinin gerçekleşmesinin zor olduğu görülüyor. Bu durumda kişi *tasalanır*.

«*Vizeden kötü not aldığım için çok üzüntü duyuyorum.*» Vize, olmuş bitmiş. Öğrenci kötü not almış ve bundan dolayı üzümlüyor. «*Final için tasalanıyorum.*» Final henüz olmamış; ancak öğrenci finalde de başarısız olacağını düşünüyor. Bunun için *tasalanıyor*.

Hüzün; yoksunluktan, ayrılıktan veya gücendirilmekten doğan üzüntüdür.²³⁴ *Hüzün* ve *gam* arasında derece farkı vardır.

²³² TUĞLACI: *OTS*: 8: 2778^a. s.

²³³ TDK: *TTS*: V: 3765. s. (*Akrabadin Tercümesi*: 334)

²³⁴ AĞAKAY: *TYAK*: 105^a. s.

Gam, *hüzün*'e göre daha fazla *üzüntü*, sıkıntı içerir. *Hüzün*; iç, kapanıklığı, sıkıntı şeklinde yaşanan hafif *üzüntülü* ruh hâlidir.

Gam, *keder*, *hüzün* kelimelerinin içerdikleri *üzüntü*'ye göre büyükten küçüğe doğru sıralanışı *keder*, *gam*, *hüzün* şeklindedir.

“Denizden ve dağdan gelen *hüzne* kandık.

Bulutlar dağılsın, bahâr olsun artık,
Duyulsun bir engin seher mûsikîsi.”²³⁵

Endişe, düşünce demektir. *Gam*, *keder*, *tasa*, *hüzün* kelimelerinde *üzüntülü* hâl vardır. *Endişe*'de belirtilen *üzüntü*'den ziyade düşünceli olma hâlidir. «*Seni çok endişeli görüyorum.*» cümlesi ‘Bir sorunun mu var? Çok düşünceli görünüyorsun.’ anlamına gelir. *Endişe*'de düşüncenin yanı sıra şüphe, korku, merak da vardır.

“Nihayet Ahmed Cemil dün akşamki vaka'yı, kardaşının böğrüne tesadüf eden tekmeyle, sıkıt tehlikesini, muayenenin *endişe* veren neticesini kesik kesik Ali Şekibe anlatdı.”²³⁶ cümlesinden yapılan muayenin insanı düşündürdüğü anlaşılıyor.

Endişe'de olumlu bir düşünce değil; *kaygılı* bir düşünce söz konusudur.

“Bu adamın yalnız bir endişesi vardı: Ailesini mes'ud etmek... Senelerce fikrini vakfettiği bu maksadı te'min için

²³⁵ BEYATLI: *Kendi Gök Kubbemiz*: Mevsimler: 44-45. s.

²³⁶ UŞAKLIGİL: *Mai ve Siyah*: 281. s.

kendisini, evet yalnız kendisini birçok şeylerden mahrum bırakarak; araba ile gitmek arzularına galebe çalıp yokuşları, çamurlu sokakları yaya tırmanarak, geçen senenin esvabını bu seneye salih görmeğe çalışarak, hattâ arkadaşlarının hissetle ithamına gülümseyerek para birikdirmişdi, ufak bir şey...”²³⁷ cümlesinde adamın ailesini mesut etmek *endişesi* yani düşüncesi var. Adam ailesini mesut etmek istiyor; ancak bunu başarıp başaramayacağından emin değil.

Kaygı, güvensizlikten doğan *endişe*, korkudur. Psikolojide terim olarak kullanılmaktadır. *Kaygı*, geleceğe yöneliktir. *Kaygı*’da kötü bir şey olacak korkusu ve bundan doğan *üzüntü* vardır. «*Ahmet, bu yıl SBS’ye gireceği için sınav kaygısı çekiyor.*» Ahmet *kaygılanıyor*; çünkü sınavı kazanacağı konusunda kendine güvenmiyor. «*Gelecekle ilgili kaygılanıyorum.*» cümlesi geleceğe güvenmiyorum; çünkü neler olacağını bilmiyorum anlamını verir. Mesela bir hastanın iyileşmesi için ameliyat olması gerekiyor. Ameliyat için de çok para lazım. Hasta sahibi bu parayı nasıl bulacağını düşünerek *tasalanıyor*. Hasta sahibi *tasa* çekiyor; çünkü içinde bulunduğu güç durumdan nasıl çıkacağını düşünüyor. Hasta sahibinin hastanın öleceğini düşünerek üzülmesi *kaygı*’dır. Para bulunacak mı bulunmayacak mı, hasta iyileşecek mi iyileşmeyecek mi diye merak etmesi *endişe*’dir. Hastanın durumunu düşünerek çok fazla üzülmesi *keder*’dir.

Üzüntü vermek, keder çekmek, keder vermek, keyfe keder, tasası sana mı düştü, tasa çekmek, tasa etmek, duvarı nem yığdı

²³⁷ UŞAKLIGİL: *Mai ve Siyah*: 26. s.

gam yıkar, gam küpü, gam çekmek, gam yememek, hüznlenmek, hüznlü, endişe etmek, endişeye düşmek, endişeli, kaygı çekmek, etmek kaygısı, sınav kaygısı, kaygılı... kelime ve kelime gruplarında *üzüntü, keder, tasa, gam, hüzn, endişe* ve *kaygı* farklı anlamlara sahiptir.

üzüntü: (< *üz-^ün-tü*) ‘acıklı, hoş gitmeyen veya olması istenmeyen bir şeyin insanda bıraktığı can sıkıcı duygu’ (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 3283^a. s.); ‘gönül tasası’ (TDK: *TTS*: VIII Dizin: 378. s.)

üzüntü duymak: ‘hasret çekmek’ (TDK: *TTS*: VIII Dizin: 378. s.)

üz-: ‘kırmak; can sıkmak, kalp kırmak’ (NİŞANYAN: *SS*: 501^b. s.) ‘koparmak, kesmek’ (KAÇALIN: *DKK*: 329^a. s.); ‘yırtmak’ (CLAUSON: *EDPT*: 279^b. s.) ‘tamamen yok etmek, ortadan kaldırmak; kırmak, parçalamak’ (RÄSÄNEN: *VeEWbT*: 524^a. s.)

keder: (< Ar. *k-d-r*) İng. *grief* ‘gönül üzüntüsü’ (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1629^a. s.) ‘sıkıntı, bunalma’ (NİŞANYAN: *SS*: 253^a. s.) ‘bulanmak, bozulmak, renk siyaha çalmak’ (TOPALOĞLU - KARAMAN: *A-TYK*: 367^a. s.) ‘bulanıklık, karanlık, sisli olma, rahatsız olmak’ (REDHOUSE: *TEL*: 1530^b. s.)

tasa: (< Far. *tāsā*) ‘üzüntülü düşünce durumu; *psikol.* tatmin edici olmayan veya tedirgin eden durumların ortaya çıkmasını önleyebilmede, güvensizlik içinde bulunulduğunda duyulan tedirgin edici duygu’ (TDK: *TS*: 1910^b. s.) ‘rahatsızlık,

bulantı' (TDK: *TTS*: V: 3765. s.) 'bir işin içinden nasıl çıkılacağını üzümlere düşünme hâli' (TUĞLACI: *OTS*: 8: 2778^a. s.)

gam: (< Ar. *gamm*, *g-m-m*) 'iç darlığı' (AYVERDİ: *MBTS*: 1: 994^a. s.) 'havanın son derece isliğine denir, insan ve hayvanı bunaltıp helak etmek derecesindedir' (al-FİRŪZÂBÂDÎ: *UBTK*: IV: 418. s.) 'iç sıkıntısı, bunaltı, karanlık, mahzunluk' (REDHOUSE: *TEL*: 1350^a. s.)

hüzün: (< Ar. *huzn*, *h-z-n*) İng. *melancholy* 'gönülde hissedilen gariplik ve burukluk' (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1315^b. s.) 'kasvet, can sıkıntısı' (REDHOUSE: *TEL*: 782^a. s.) 'yoksunluktan, ayrılıktan veya gücendirilmekten doğan üzüntü' (AĞAKAY: *TYAK*: 105^a. s.) 'kişinin iç dünyasında iç sıkıntısı, üzüntü, içe kapanıklık şeklinde yaşadığı ruh hâli' (GELİŞİM: *BLS*: 9: 5458^b. s.)

endişe: (< Far. *endîş*) 'düşünce, tefekkür; vesvese' (Ş. SÂMÎ: *KT*: I: 176^b. s.)

kaygı: (< *kaḏ-ḡu*) İng. *anxiety* 'üzücü bir şey olacak korkusundan doğan endişe' (AYVERDİ: *MBTS*: 2: 1616^b. s.) 'pişmanlık' (NİŞANYAN: *SS*: 251^b. s.) 'korku, şiddetli istek, ilgi, merak' (CLAUSON: *EDPT*: 598^b. s.) 'nedeni açık olmayan, bilinç dışında olan korku ya da giderilemeyen isteklerden doğan sıkıntı, bunaltı; güvensizlikten doğan tedirgin edici duygu' (BAKIRCIOĞLU: *APS*: 147. s.) güçlü bir isteğin amacına ulaşamayacak gibi gözüktüğü durumlarda beliren tedirgin edici duygu' (ENÇ: *RTS*: 106. s.)

ķayı: ‘acı, havl’ (KAÇALIN: DKK: 320^b. s.)

YAŞAM

Yaşam, *ömür* ve *hayat* kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir;²³⁸ ancak bu kelimeler anlamdaş değildir. *Yaşam* kelimesi yeni türetilmiş bir kelimedir.²³⁹ *Yaşam* kelimesinin türetilişı yanlıştır.²⁴⁰ 1935 yılında yayımlanan *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*’nda ise yaşama şeklinde geçmektedir.²⁴¹ *Yaşam*, *ömür* ve *hayat* kelimeleri aynı anda dilde kullanılmaktadır. Bu kelimeler anlam bakımından tam olarak birbirlerini karşılasalardı şu ana kadar bazıları unutulurdu. Aralarında anlam farklılığı bulunduğu için bu kelimeler günümüzde dilde yaşamaktadır.

Yaşam, yaş kelimesinden türetilmiştir. Yaş, doğuştan beri geçen her bir yıllık zaman dilimidir. *Yaşam* ise doğuştan, içinde bulunulan ana kadar geçen süredir.

Ömür, doğumdan ölüme kadar olan süredir. Allah’ın insana takdir ettiğı var olma süresidir. İnsan; *ömrünün* ne kadar olduğunu, ne zaman sona ereceğini bilemez. Yeni doğan bir

²³⁸ TUĞLACI: TAKS: 106^b. s.

²³⁹ NİŞANYAN: SS: 517^a. s.

²⁴⁰ TİMURTAŞ: *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler Sözlüğü*: 148. s.

²⁴¹ TDK: TOCK: 319. s.

bebeğe «Allah uzun ömür versin.» denir, «Allah uzun yaşam versin.» veya «Allah uzun hayat versin.» denmez. Yiyeceklerin, içeceklerin *raf ömrü* vardır. *Raf ömrü*, ürünün üretildiği tarihle başlar tüketileceği en son tarihte biter. İnsanın *ömürü* de doğumla başlar, ölümle biter.

Gıdaların raf ömrü uzadıkça insanların ömrü kısalıyor.

Sebze ve meyvelerin raf ömrünü uzatmak, onların çürümesi için geçen zamanı uzatmak demektir.

“O kadar sa’y-i belîğin bu sefâlet mi sonu?
Biri evvelce eğer söylemiş olsaydı bunu,
Çalışıp *ömürümü* çılgınca hebâ etmezdim,
Ben bu müstakbele mâzîmi fedâ etmezdim!”²⁴²

²⁴² ERSOY: *Safahat*: 14. s.

Dörtlüğünde *ömür* kelimesinin anlamını *yaşam* veya *hayat* kelimesi karşılamaz.

Ömür, mecaz olarak insan üzerinde hoş etki bırakan, neşeli, eğlendiren kimse için kullanılır: *Ay, çok ömürsün! Gülmekten gözümde yaş geldi.*

Ömür adam, ömrü artmak, ömrü vefa etmemek, ömür çürütmek, ömrüne bereket, ömre bedel, ömrühayat, ömrübillah kelime gruplarında *ömür* yerine *yaşam* veya *hayat* kelimesi getirilemez.

Ömrühayat kelimesi anlamdaş sayılan *ömür* ve *hayat*'tan oluşmuştur. Bu kelimeler anlamdaş olsaydı bir tanesini söylemek yeterli olurdu.

Hayat, ömür'ün bir bölümüdür. Sınırlıdır, başlangıcı ve bitişi vardır. *Çocukluk hayatı, gençlik hayatı...*

Hayat, 'belirli bir yerde veya işte geçirilen süre' anlamında da kullanılır: *Öğrencilik hayatı, öğretmenlik hayatı, askerlik hayatı...* *Hayat* aşağıdaki cümlede de aynı anlamda kullanılmıştır.

“Şehirde resmî *hayatla* yahud iş sahasile münasebeti olan her sınıfdan hemen herkes sokaklara dökülürdü, arabalar harıl harıl işler, vapurlar, tramvaylar dolar dolar boşalırdı.”²⁴³

Öğrencilik hayatı, insan ömründe önemli bir yere sahiptir.

Hayat; canlılık, diriliktir: Çocuğun gözlerinde bir hayat ışığı vardı. Hayat'ın zıt anlamı ölüm'dür; yani canlılığın sona ermesidir. «Hayata gözlerini yumdu.» denir, «Yaşama gözlerini yumdu.» veya «Ömre gözlerini yumdu.» denmez.

“Sade oyalamakla kalmadı, artık bir daha sarsılamıyacak bir imanla inandım ki *hayatda* insana ihanet etmiyen ve her şeyin fevkinde bir tesliyet ve itilâ veren tek bir ni'met vardır: Musiki!”²⁴⁴

Cümlesinde *hayat* kelimesinin anlamını *ömür* ve *yaşam* kelimeleri karşılamaz.

Hayat; yaşama tarzıdır: Türk hayatı, köy hayatı, şehir hayatı...

²⁴³ UŞAKLIGİL: *Kırk Yıl*: Cild: V: 7. s.

²⁴⁴ UŞAKLIGİL: *Kırk Yıl*: Cild: V: 31. s.

Köy hayatı yaşayan insanlar daha sağlıklı oluyor.

Evlilikte eş için *hayat arkadaşı* denir. *Ömür* arkadaşı, *yaşam* arkadaşı denilmez. İnsan *hayatta* olduğu süre içinde yani canlılığı devam ettikçe eşiyle beraber yaşar, onun *hayat* arkadaşı olur.

Hayat, geçim şartları, geçim anlamına da gelir: *Hayat pahalılığı insanları zor durumda bırakıyor.*

Hayat, bahsedilen şeyle ilgili faaliyetlerin bütünüdür: *Fikir hayatı, sanat hayatı, siyasi hayat...*

Hayat, anlam genişlemesiyle kader anlamına da gelir: «*Hayat ona umduğunu vermedi.*», «*Hayata küstü.*»

yaşam: (< *yaş+a-m*²⁴⁵) ‘doğumla ölüm arasında yaşanan süre’ (TDK: TS: 2143^a. s.) ‘yaşama süresi’ (AYVERDİ: MBTS: 3: 3382^a. s.)

yaş: ‘yaşanan süre’ (NİŞANYAN: SS: 517^a. s.) ‘doğuştan veya kuruluştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman; hayatın çeşitli evrelerinden her biri çağ’ (TDK: TS: 2142^b. s.)

ömür: (< Ar. ‘*u-m-r*’) ‘var olma süresi, *mec.* insan üzerinde hoş ve değişik bir etki bırakan, hoş gidecek bir tuhaflığı olan kimse veya şey’ (AYVERDİ: MBTS: 3: 2426^a. s.) ‘müddet-i hayat’ (NÂCİ: LN: 543^a. s.) ‘tatlı yaşayış, rahat ve huzurlu yaşama’ (Ş. SÂMÎ: KT: II: 950^c. s.) ‘içinde bulunulan andan ölünceye kadar geçecek süre’ (TUĞLACI: OTS: 7: 2236^a. s.) ‘yaşama, var olma süresi’ (AĞAKAY: TYAK: 78^b. s.)

hayat: (< Ar. *ḥayāt*, *ḥ-y-y*) ‘canlı, sağ olma durumu; durum, geçim şartlarının bütünü, canlılığı gösteren hareket, kaynaşma, yazgı, bir kimsenin tarihsel hayat hikâyesi’ (TDK: TS: 865^a. s.) ‘azaların canlılığını devam ettirecek şekilde işlemesi ve canlıların, azalarının gösterdiği faaliyet sonucunda varlıklarını sürdürmesi durumu; yaşama tarzı’ (AYVERDİ: MBTS: 2: 1219^b-1220^a. s.) ‘dirilik, canlılık, sağlık’ (Ş. SÂMÎ: KT: I: 562^c. s.) ‘yaşama hâli veya evreleri, şiddetli sevgi’ (AĞAKAY: TYAK: 78^b. s.)

²⁴⁵ *Ömür* kelimesinin karşılığı olarak türetilmiştir (TDK: *Sade Türkçe Kılavuzu*: 103. s.). *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*’nda *yaşama* şeklindedir. (TDK: *TOCK*: 319. s.)

YAŞLI

İhtiyar ve *yaşlı* kelimeleri anlamdaş olarak verilmektedir;²⁴⁶ ancak bu kelimeler arasında anlam farklılıkları vardır.

Türk Dil Kurumu'nun 1935 yılında yayınladığı *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*'nda *yaşlı* kelimesi *ihtiyar* kelimesinin karşılığı olarak verilmektedir.²⁴⁷ Günümüzde bu iki kelime de varlığını korumaktadır. *İhtiyar* ve *yaşlı* anlamdaş olsaydı bu iki kelime aynı anda dilde yaşayamazdı. *İhtiyar* kelimesinin anlamı *yaşlı*'ya yüklenmiştir; ancak *yaşlı* kelimesinin kendi anlamı vardır. Bu durumda da *yaşlı* kelimesi anlam bakımından *ihtiyar*'dan daha geniş olur, onu kapsar.

Yaşlı, biyolojik olarak yaşı ilerlemiş kimsedir. *İhtiyar* ise reşit, yetişkin, tercih etme, seçme hakkına sahip olan ve bu hakkı en iyi kullanan kişidir. *İhtiyar* yaşının ilerlemesine bağlı olarak birçok durumla karşılaşmış, birçok şey görmüş tecrübeli kişidir. Bu yüzden seçme hakkını en iyi şekilde kullanır.

²⁴⁶ TUĞLACI: *TAKS*: 134^b. s.

²⁴⁷ TDK: *TOCK*: 319. s.

Yaşlı teyze, yüz on üç yaşında olduğunu söylüyor.

İhtiyar'ın 'katlanma, kabul etme, kendi arzusuyla hareket etme' anlamları da vardır.

Günlük konuşmada *ihtiyar*, baba veya anne anlamında kullanılır: *Bizim ihtiyarla hiç geçinemiyoruz.*

İhtiyar heyeti yerine *yaşlılar heyeti* denilmez. *İhtiyar heyeti* seçme hakkına sahip, kendilerine danışılan, tecrübeli kişilerdir.

Altınova ilçesine bağlı Subaşı Beldesinde muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından ilginç kararlar alındı.

yaşlı: (< *yaş+lı*) ‘yaşı ilerlemiş kimse’ (TDK: TS: 2144^b. s.) ‘yaşını başını almış kimse, yaşça daha büyük olan’ (CLAUSON: EDPT: 978^b. s.)
 yaş: ‘ömür yaşı’ (TEKİN: OY: 186. s.) ‘kişinin ömrünün bir yılı’ (CLAUSON: EDPT: 975^b. s.) ‘bir yıllık yaşam süresi (NİŞANYAN: SS: 479^a. s.)

ihtiyar: (< Ar. *iḥtiyār*, *ḥ-y-r*) ‘pir kimse, teklifsiz konuşmada baba veya anne.’ (TDK: TS: 944^a. s.) ‘seçme, tercih etme; katlanma, kabul etme, kendi isteğiyle hareket etme, iradesini kullanma’ (AYVERDİ: MBTS: 2: 1369^a. s.) ‘Arapça muhtâr ve sâhibü’l-ihtiyâr’dan alınmış olsa gerektir; pîr, şeyh’ (Ş. SÂMÎ: KT: I: 80^c-81^a. s.) ‘seçme, tercih etme’ (REDHOUSE: TEL: 43^b. s.)
 hayr: ‘kerem, şeref; bir nesneyi başka bir şeyden üstün tutma, bir şeyi başka bir şeye tercih etme’ (al-FİRŪZÂBÂDÎ: UBTk: II: 312. s.)

ZAMAN

Zaman ve *vakit* kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir.²⁴⁸ *Zaman* ve *vakit* kelimeleri arasında anlam farklılığı olduğu için anlamdaş değildir.

²⁴⁸ TUĞLACI: TAKS: 138^b. s.

Zaman, soyut bir kavramdır. Bu kavramı, insan zihninde tasarlar. Başı ve sonu belli değildir. Bu yüzden geniştir. *Vakit*, *zaman*'ın belirli bölümüdür. Somuttur, başı ve sonu bellidir, sınırlıdır. *Zaman*'a göre daha kısadır.

Namaz vakitleri kelime grubunun anlamını *namaz zamanı* karşılamaz. *Namaz vakitleri* somuttur. Ne zaman başlayıp ne zaman bittiği bellidir. *Sabah vakti*, *öğle vakti*, *akşam vakti*...

“Bir seher *vaktinde* gençlik çağımda
Hayali kalbime geldi gizlendi
Boynum eğri sese sarhoş gezerken
Aklımı başımdan aldı gizlendi.”²⁴⁹

Dörtlüğünde seher *vakti* yerine seher *zamanı* denilmemiştir.

“Onlardan ayrıldıkları *vakit* geniş bir nefes aldı, sanki büyük bir zahmetden kurtulmuş gibi kendisini yalnız, ötede beride yemek yiyen birkaç kişiden, ara sıra görünen iki üç sakit hizmetkârdan başka halkdan; biraz ötede uyanmağa, harekete başlayan kalabalıktan uzak, düşünceleriyle yalnız kalmakta azîm bir vicdan isirahati duydu.”²⁵⁰ cümlesinde *vakit* yerine *zaman* kullanılmamıştır.

“Geçirdim ömrümü hevayı heves
Derdim bir kimseye değildir kıyas
Her *zaman*, her *vakit* kalbimde bu yas
Çarh-ı devran güldürmedi yüzümü.”²⁵¹

Dörtlüğünde *zaman* ve *vakit* kelimeleri bir arada kullanılmıştır. Bu kelimeler anlamdaş olsaydı birini kullanmak yeterli olurdu.

²⁴⁹ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 128. s.

²⁵⁰ UŞAKLIGİL: *Mai ve Siyah*: 12. s.

²⁵¹ BAKİLER: *Âşık Veysel*: 115. s.

«*Her zaman ders çalışmak için vakit ayırmalısın.*» cümlesinde *zaman* ve *vakit* kullanılmıştır; çünkü anlamları farklıdır. *Zaman*, daha geniş ve soyut; *vakit* ise daha dar ve somuttur.

«*O vakitten çok zaman geçti.*»²⁵² cümlesinde de *vakit* ve *zaman* bir arada kullanılmıştır.

Vakit, uygun *zaman*'dır: *Şimdi televizyon seyretmenin vakti değil.*

Bir iş için ayrılacak süre *vakit*'tir.

“Hiçbir zaman onlar tarafından bu manayı bana sarahaten ifade eden bir açık istihzaya ma’ruz kalmadım, millî izzeti nefsimi incitmekden hazer eden bir ihtirazları vardı, ben de bittabi odacının kurumak üzere sobanın üstünde bıraktığı yün çorablarını, sahanları boşaldıktan sonra kapının yanında henüz kaldırılmağa *vakit* bulunmamış üzeri yorgana benzleyen kalın siyah örtüyle yarı kapanmış yemek tablasını görmemiş olurdum.”²⁵³

«*Bu ödevi bitiremem, hiç vaktim yok.*» cümlesinde de *vakit* ‘bir iş için ayrılacak süre’ anlamıyla kullanılmıştır. «*Zamanım yok.*» cümlesi mantık açısından yanlış olur. *Zaman*, insanın zihninde oluşturduğu soyut bir kavramdır. Zaten *zaman*, gerçekte yoktur. «*Zamanım yok.*» cümlesinin yerine «*Vaktim yok.*» demek doğrudur.

²⁵² SÂMÎ: *KT*: 686^b. s.

²⁵³ UŞAKLIĞİL: *Kırk Yıl*: Cild: V: 11. s.

Vakit, bir iş için ayrılan özel *zaman* 'dır: *yemek vakti*, *uyku vakti*, *dinlenme vakti*, *eğlence vakti*...

Vakit, maddi imkân anlamında da kullanılır: *Ahmet Bey hâli vakti yerinde bir insandır*.

Vakit, zaman anlatan kelimelerle birlikte kullanıldığında 'iken' anlamını verir, *zaman* zarfı olur. «*Ayşe*, *sabah vakti erkenden işe gitti*.», «*Ali*, *annesi geldiği vakit evde yoktu*.»

Zaman; çağ, dönem, devir anlamlarında da kullanılır. *III. Selim zamanı*, *çocukluk zamanı*... *Vakit* ise hakkında konuşulan çağdır: *vaktin bilginleri*.

Zaman; durum, şart anlamında kullanılır: *Çocuk yetiştirmek çok zor; çünkü zaman kötü*.

“Dinleyin ağalar, *zamâne* azgın.
Yiğidin başında döner bin kuzgun.
Tohumu almış da tarlası bozgun.
Yiğit de ne desin day' olmayınca”²⁵⁴

Zaman dil bilgisi terimi olarak 'çekimli fiillerin belirttiği süre' anlamında kullanılır: *şimdiki zaman*, *geçmiş zaman*, *gelecek zaman*, *basit zaman*, *birleşik zaman*...

²⁵⁴ KARACAOĞLAN: *Şiirler*: 88. s.

Zaman, yer biliminde ‘yer kabuğunun geçirdiği gelişmede belirlenen ve fosillere göre dörde ayrılan geniş evrelerden her biri’ anlamıyla kullanılır.²⁵⁵

Zaman, gök biliminde ‘güneş ve yıldızların öğlene göre açı bakımından uzaklığına karşılık bir ölçü’ anlamıyla kullanılır.²⁵⁶

Zaman, müzikte de farklı bir anlama sahiptir: ‘Bir usulde seslerin süre bakımından uzunluğunu belirleyen ölçü birimi.’²⁵⁷

Zaman sana uymazsa sen zaman uy; zamane adamı; aman zaman; aba vakti yaba, yaba vakti aba; vakitsiz öten horozun başını keserler; vakit nakittir; vakitli vakitsiz; vaktini almak; vaktini öldürmek atasözü ve deyimlerinde zaman ve vakit kelimeleri kendi anlamlarıyla kullanılmıştır.

zaman: (< Ar. zemān, z-m-n) İng. *tense*, Fr. *temps*, Alm. *Artikal*. ‘olmuş ve olacak hadiselerin birbiri ardınca cereyan edişinin düşüncede meydana getirdiği başı ve sonu belli olmayan soyut kavram; içinde bulunulan, yaşanmakta olan devir; durum, şart, elverişli hâl; *yerb.* yer kabuğunun gelişiminde fosillere göre dörde ayrılan aşamalardan her biri; *dilb.* fiilin belirttiği sürenin çeşitli parçalarını bildiren kategori

²⁵⁵ TDK: TS: 2221^a. s.

²⁵⁶ TDK: TS: 2221^a. s.

²⁵⁷ AYVERDİ: MBTS: 3: 3472^a. s.

ve bu kategoriye bağılı olarak ortaya çıkan alt bölümlerin her biri; *müz.* bir usulde seslerin süre bakımından uzunluğunu belirleyen ölçü birimi.” (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 3472^a. s.) ‘dünyanın ömrü, mevsim’ (TOPALOĞLU - KARAMAN: *A-TYK*: 170^a. s.) ‘çağ, devir; mühlet’ (Ş. SÂMÎ: *KT*: I: 686^{b-c}. s.) ‘ölçülebilir nicelik olarak düşünülen süre; şimdinin geçmiş olmasına yol açan ve genellikle süre olduğu düşünülen kesintisiz değişme, hareket, geçmiş, şimdi veya gelecek gibi zaman dilimlerinin kendisinin parçaları olduğu sürekli bütün; hadiselerin birbirini izledikleri sonsuz bir ortam olarak düşünülen soyut kavram.’ (CEVİZCİ: *FS*: 1789^a. s.) ‘hadislerin süresini ve aralarındaki öncelik sonralık ilişkilerini göstermek için kafamızda yarattığımız soyut kavram’ (AĞAKAY: *TYAK*: 114^a. s.)

vakit: (< Ar. *vaḳt*, *v-ḳ-t*) ‘belirlenmiş zaman, belirli zaman; maddi imkân’ (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 3292^a. s.) ‘bir işe ayrılmış veya bir iş için alışılmış saatler; tespit edilmiş zaman; zaman anlatan kelimelere belirtilen durumunda geldiğinde iken anlamını veren bir söz; *mec.* imkân, fırsat, geçim’ (TDK: *TS*: 2075^b. s.) ‘saat, günün muhtelif saatleri, fırsat’ (Ş. SÂMÎ: *KT*: II: 1495^a. s.) ‘zaman parçası veya bir işe verilecek zaman’ (AĞAKAY: *TYAK*: 114^a. s.)

ZARAR

Zarar, *ziyan* ve *hasar* kelimeleri anlamdaş olarak kabul edilmektedir;²⁵⁸ ancak bu kelimeler arasında anlam farklılıkları vardır.

Zarar bir kimsenin, bir şeyin, bir hadisenin sebep olduğu maddi ya da manevi kayıp; olumsuz, kötü sonuç veya çıkar kaybıdır.

Zarar, iktisatta *kâr*'ın zıttıdır. Bir malın satış fiyatı alış fiyatından düşükse *zarar* edilir. Burada maddi kayıp söz konusudur.

Ziyan etmekte de kayıp söz konusudur; ancak bu kayıp *zarar*'daki kadar fazla değildir. Daha küçük kayıplar için *ziyan* kelimesi kullanılır. *Ziyan* etmek, bir şeyi boşuna harcamak gereksiz yere kullanmaktır: «*Suyu ziyan etmeyin.*» yerine «*Suyu zarar etmeyin.*» denmez. «*Ayşe Hanım yemek yaparken tuz yerine şeker koyunca bütün malzeme ziyan oldu.*» cümlesinden kullanılan bütün malzemenin boşa gittiği anlaşılır. *Zarar* ve *ziyan* kelimeleri anlamdaş olsaydı *zarar ziyan* kelime grubunda sadece birini kullanmak yeterli olurdu.

Hasar; deprem, sel, yangın vb. hadiselerin yol açtığı kırılma, dökülme, yıkılma gibi *zarar*'lardır. Matematik bilgisiyle bakılırsa *hasar*, *zarar*'ın alt kümesidir.

²⁵⁸ TUĞLACI: TAKS: 138^b-139^a. s.

17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen depremde birçok ev hasar gördü.

Kazada hasar gören araçlar kullanılamayacak hâle geldi.

Hasar, ‘bir hukuk işlemine konu teşkil eden bir malda, tarafların iradesi dışında doğan zarar’ anlamıyla hukuk terimi olarak kullanılır.²⁵⁹

Zarar gelmek, zarar etmek, zarar görmek, zarar vermek, zararı yok, zarar ziyan, ziyan etmek, ziyan zibil olmak, akıllara

²⁵⁹ TUĞLACI: OTS: 3: 1006^a. s.

ziyan, akla ziyan, hasar tespiti, hasar görmek, hasar raporu, hasar kontrolü, maddi hasarlı trafik kazası kelime gruplarında *zarar, ziyan* ve *hasar* kelimelerinin anlamları farklıdır.

zarar: (< Ar. *ḍarār*, *ḍ-r-r*) ‘bir kimse veya şeyin sebep olduğu kayıp, kötü sonuç; bir malı maliyetinden daha aşağıya satmaktan ileri gelen kayıp’ (AYVERDİ: *MBTS*: 3: 3477^a. s.) ‘sıkıntı, hastalık’ (TOPALOĞLU - KARAMAN: *A-TYK*: 236^a. s.) ‘yazık’ (Ş. SÂMÎ: *KT*: II: 853^a. s.) ‘darlık, kötü, fena’ (ATAY: *A-TBL*: III, 114^b. s.)

ziyan: (< Far. *ziyān*) ‘noksan’ (ŞÜKÛN: *FZ*: II, 1099^b. s.) *ziyan* etmek: ‘yersiz, boş yere harcamak’ (TDK: *TS*: 2240^a. s.)

hasar: (< Ar. *ḥasār*, *ḥ-s-r*) ‘her hangi bir hadisenin yol açtığı kırılma, dökülme, yıkılma gibi zarar’ (TDK: *TS*: 851^b. s.) ‘ölüm, yıkma, yıkım’ (REDHOUSE: *TEL*: 846^b. s.) ‘yangın, fırtına, su taşması gibi afetlerin veya her hangi bir kazanın sebep olduğu zarar’ (AĞAKAY: *TYAK*: 114^b. s.) ‘ tarafların iradesi dışında mala olan kırılma, dökülme, yıkılma, yanma gibi zararlar’ (USLU: *HTS*: 118. s.)

2. SONUÇ ve ÖNERİLER

2. 1. Sonuç

Bu araştırmada aşağıdaki kelimelerin anlam ve kullanım özellikleri incelenmiştir:

Ahenk-uyum.
Art-arka-sırt-geri-peş.
Arzu-istek-dilek.
Aşk-sevda-muhabbet-şevk.
Baş-kafa-kelle.
Beceri-yetenek-kabiliyet-istidat.
Erbap-ehil-usta.
Gayret-çaba-emek.
Gelenek-görenek-örf-âdet-töre.
Güç-kuvvet-kudret-takat.
Hız-sürat.
Hürmet-saygı.
İhtiyar-yaşlı.
İş-meslek.
Kazanç-kâr-yarar-fayda-menfaat-çıkar.
Kıymet-değer-paha.
Kibar-nazik-narin-latif-zarif.
Kurak-çorak-kıraç.
Latife-şaka-nükte-hezel-mutâyebe-müptezel.

Mutlu-mesut-bahtiyar.
Savaş-harp-muharebe-mücadele-cenk-gaza-cihat.
Sevinç-neşe-keyif.
Üzüntü-keder-tasa-gam-hüzün-endişe-kaygı.
Yaşam-ömür-hayat.
Zaman-vakit.
Zarar-ziyan-hasar.

Türkçe derslerinde kullanılan kitaplardaki “Anlamdaş Kelimeler” konusundaki etkinlikler incelenmiştir. Bu etkinliklerde anlamdaş kabul edilen kelimelerin anlam ve kullanım farklılıklarına değinilmemiştir. Hâlbuki bu çalışmada anlamdaş kabul edilen kelimelerin anlam ve kullanım farklılıklarının olduğu görülmüş ve bu farklılıklar açıklanmağa çalışılmıştır.

Çalışma sırasında önce anlamdaş kabul edilen kelimelerin farklılıkları ile ilgili yorumlar yapılmış, ardından bu kelimelerin sözlüklerdeki anlamlarına yer verilmiştir.

Türkçe kelimeler başlık olarak seçilmiştir. İncelenen kelimeler Türkçe değilse anlamı daha geniş olduğu düşünülen kelime başlık olarak uygun görülmüştür.

Bu çalışmada *hezel*, *mutâyebe*, *müptezel* gibi Türkiye Türkçesinde çok fazla kullanılmayan kelimeler de incelenmiştir. Bu kelimeleri karşılayan kavramlar tekrar kullanılmağa başlandığında yeni kelime türetmek veya yabancı dilden alıntılanmak yerine dilde var olan ve dile yerleşmiş kelimelerin

kullanılmasının daha doğru olduğu düşünülmüştür. Bu sebeple *hezel*, *mutâyebe*, *müptezel* gibi kelimelere bu çalışmada yer verilmiştir.

Türkiye Türkçesinde anlamdaş kabul edilen bazı kelimelerin kullanımında ideolojik tesirler de vardır. Mesela bir kesim *talebe* derken başka bir kesim *öğrenci* demektedir. Dil devriminden sonra Öz Türkçecilik fikriyle Türkçeye yerleşmiş Arapça, Farsça kökenli kelimelere Türkçe karşılıklar türetilmiştir. Bazı kelimeler dile yerleştirilmeğe çalışılmıştır. Hâlbuki dil, dışarıdan müdahaleyi kabul etmez. Bu çalışmada dil ideolojik olarak değil ilmî olarak ele alınmıştır.

2. 2. Öneriler

Okul sözlüklerinde yer alan tanımlar, anlamdaş kabul edilen kelimelerin farklılıklarını açıklamada yetersizdir. Mesela *harp*'in anlamı *savaş*;²⁶⁰ *arzu*'nun anlamı *istek*, *dilek*;²⁶¹ *ihtiyar*'ın anlamı *yaşlı*;²⁶² *mesut*'un anlamı *mutlu*, *sevinçli*;²⁶³ *bahtiyar*'ın anlamı *mutlu*;²⁶⁴ *fayda*'nın anlamı *yarar*;²⁶⁵ *ömür*'ün

²⁶⁰ TDK: ROS: 609^a. s.

²⁶¹ TDK: ROS: 86^b. s.

²⁶² TDK: ROS: 668^b. s.

²⁶³ TDK: ROS: 925^a. s.

²⁶⁴ TDK: ROS: 130^b. s.

²⁶⁵ TDK: ROS: 495^a. s.

anlamı *yaşam*;²⁶⁶ *kıymet*'in anlamı *değer*²⁶⁷ olarak verilmiştir. Hâlbuki yapılan çalışmada bu kelimelerin farklı anlamlara sahip olduğu görülmüştür. Okul sözlüklerinde kelimelerin anlam farklılıkları dikkate alınarak açıklama yapılmalıdır.

Türkçe derslerinde öğrencilere birbirinin anlamını tam olarak karşılayan anlamdaş kelime olmadığı, bunun mantık açısından da yanlış olduğu açıklanmalıdır.

Günlük hayatta sık kullanılan ve anlamdaş kabul edilen kelimelerin farklılıkları öğrencilere anlatılmalıdır. Öğrencilere bu konuda ödevler verilerek öğrencilerin farklılıklar üzerinde düşünmeleri sağlanabilir. Bu çalışmaları yapan öğrenci kendi ana dilinin inceliklerini ve zenginliklerini görür. Dilini doğru öğrenir ve kullanır. Bu sayede Türkçe derslerinin en önemli amacı -öğrencilere Türk dilinin kurallarını, zenginliklerini, inceliklerini öğreterek öğrencilerde dil sevgisini ve bilincini geliştirmek- gerçekleştirilebilir.

Öğrencilere anlamdaş kabul edilen kelimelerin farklılıklarının öğretilmesi, öğrencilerin kelime hazinesini artıracak buna bağlı olarak da dili kullanma becerileri ve düşünme becerileri gelişecektir. Dilini doğru kullanan, sağlıklı düşünen kişilerden oluşan cemaatler ilim, teknoloji, kültür vb. birçok alanda gelişir.

²⁶⁶ TDK: ROS: 1019^a. s.

²⁶⁷ TDK: ROS: 807^a. s.

Yukarıda sözü edilen amaçların gerçekleşmesi için ilk önce öğretmenlerin özellikle Türkçe ve sınıf öğretmenlerinin anlamdaş kelimelerin farklılıkları konusunda bilgi sahibi olmaları gerekmektedir.

DİZİN

Çalışmada başlık olan maddeler büyük harflerle gösterilmiştir.

- âdet, 92, 93
ahenk, 150
arka, 52, 55
ARKA, 51
art, 51, 55
arzu, 87, 88
aşk, 60
AŞK, 59
bahtiyar, 117, 119
baş, 65, 66, 67, 68
BAŞ, 64
BECERİ, 73
cenk, 126, 131
cihat, 126, 130
çaba, 78
ÇABA, 77
çıkar, 108, 111
çorak, 114, 115, 116
değer, 82, 83, 84
DEĞER, 81
dilek, 89
DİLEK, 87
ehil, 147, 148
emek, 77
endişe, 153, 155
erbap, 147
fayda, 108, 110
gam, 153
gayret, 77
gaza, 126, 130
GELENEK, 92
geri, 51, 54, 55
görenek, 93
GÖRENEK, 92
güç, 98
GÜÇ, 96
harp, 126
hasar, 173, 174
hayat, 159, 161, 162, 163
hezel, 142, 143
HİZ, 103
hiciv, 142, 144
hürmet, 133, 135, 136
hüzün, 153, 154
ihtiyar, 165
istek, 88, 89
İSTEK, 87
istidat, 73, 75
iş, 106, 107
İŞ, 105
kabiliyet, 73, 74
kafa, 64, 69, 70
kâr, 108
kaygı, 156
KAYGI, 153
kazanç, 110
KAZANÇ, 108
keder, 153
kelle, 64, 70, 71
keyif, 137, 139, 140
kıraç, 116
KIRAÇ, 114

- kıymet, 81, 82, 83
kibar, 121
kudret, 96, 100
KURAK, 114
kuvvet, 96, 98, 99
latif, 121, 123
latife, 142
menfaat, 108, 111
meslek, 105, 106
mesut, 117, 119
muhabbet, 59, 61
muharebe, 126
mutâyebe, 142, 144
mutlu, 118
MUTLU, 117
mücadele, 126, 129, 130
müptezel, 142, 144
narin, 121, 122, 123
NAZİK, 121
neşe, 137, 139
nükte, 142, 143
ömür, 159, 160, 161
örf, 92, 93
paha, 81, 84
peş, 51, 56
savaş, 127, 129
SAVAŞ, 126
saygı, 135
SAYGI, 133
sevda, 59, 60
SEVİNÇ, 137
sırt, 51, 53, 54
sûrat, 103
şaka, 143
ŞAKA, 142
şevk, 59, 62
takat, 96, 101
tasa, 153, 154
töre, 92
usta, 148, 149
USTA, 147
uyum, 151
UYUM, 150
ÜZÜNTÜ, 153
vakit, 167, 169
yarar, 108, 110
YAŞAM, 159
YAŞLI, 165
yetenek, 74
YETENEK, 73
zaman, 170
ZAMAN, 167
zarar, 173
ZARAR, 173
zarif, 121, 123
ziyan, 173

KAYNAKLAR

- ADALI, Oya: “Anadili Olarak Türkçe Öğretimi Üstüne”, *Türk Dili Dil Öğretim Özel Sayısı*: Ankara 1983 (Temmuz-Ağustos), cilt: XLVII, sayı: 379-380, 31-35. ss.
- ADALI, Oya: *Anlamak ve Anlatmak*: İstanbul 2003 (Ocak), 352 s. Pan Yayıncılık, Gri Yayın Dizisi: 28.
- AKARSU, Bedia: *Wilhelm von Humboldt’da Dil-Kültür Bağlantısı*: İstanbul 1955, 105 s. İnkılâp Kitabevi.
- AKSAN, Doğan: “Anadili”, *Türk Dili*: Ankara 1975 (Haziran), cilt: XXXI, sayı: 285, 423-434. ss.
- AKSAN, Doğan: *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlabilimi*: Ankara 1998, 232 s. Engin Yayın Evi.
- AKSAN, Doğan: *Dilbilim ve Türkçe Yazıları*: İstanbul 2004, 426 s. Multilingual Yayınları.
- AKSAN, Doğan: “Eşanlamlılık Sorunu ve Türk Yazı Dilinin Eskiliğinin Saptanmasında Eşanlamlardan Yararlanma”, *Türkoloji Dergisi*: Ankara 1974, cilt: VI, sayı: 1, 1-14. ss.
- AKSAN, Doğan: *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*: Ankara ²2003 1, 162 s.; 2, 162 s.; 3, 244 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 439.
- AKSAN, Doğan: *Türkçenin Gücü Türk Dilinin Zenginliklerine Tanıklar*: Ankara 1987, 214 s. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın No: 286, Edebiyat Dizisi: 68.

- AKSAN, Doğan: *Türkçenin Sözcük Varlığı*: Ankara 1996, II+249 s. Engin Yayınevi. AKSAN, Doğan: *Türkçenin Zenginlikleri İncelikleri*: İstanbul 2005 (Ocak), 232 s. Bilgi Yayınevi.
- AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü*: İstanbul 2000, 486 s. İnkılâp Kitabevi
- AKSOY, Ömer Asım: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 Deyimler Sözlüğü*: İstanbul 2000, 497-1205 s. İnkılâp Kitabevi.
- AKSOY, Ömer Asım: *Gelişen ve Özleşen Dilimiz*: Ankara 1968, 48 s. Türk Dil Kurumu Yayınları: 273.
- AKSU, Nizamettin: *Eş ve Zıt Anlamlı Kelimeler Sözlüğü*: İstanbul 2007, 191 s. Damla Yayınevi Nu: 189, Sözlük Serisi: 2.
- AKYALÇIN, Necmi: *Türkçe İnkilemeler Sözlüğü Tanıklı*: Ankara 2007, IX+694 ss. Anı Yayıncılık.
- AKYOL, Hayati - KIRKKILIÇ Ahmet - ŞAHİN, Abdullah - KARADÜZ, Adnan - GÖÇER, Ali - ŞAHİN, Esin - COŞKUN, Eyyup - GÜNDÜZ, Osman - UMAGAN, Suat - ŞİMŞEK, Tacettin - TEMUR, Turan: *İlköğretimde Türkçe Öğretimi*: Ankara 2007, 508 s. Pegem A Yayıncılık.
- ALİ SEYDİ: *Defter-i Galatat*: İstanbul 1908, 250 s. Cihan Kütüphanesi.
- ALTAN, Abdulkadir - ARHAN, Serdar - BAŞAR, Sema - ÖZAYKUT, Songül - ÖZTÜRKER, Gülderen - YILMAZ, Derya - YÜKSEL, Yavuz: *İlköğretim 7 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: İstanbul ³2009, 317 s. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 4400, Ders Kitapları Dizisi: 1244.
- ALTAN, Abdulkadir - ARHAN, Serdar - BAŞAR, Sema - ÖZTÜRKER, Gülderen - YILMAZ, Derya: *İlköğretim 8 Türkçe Öğretmen Kılavuz Kitabı*: İstanbul 2008, 329 s.

Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları: 4504, Ders Kitapları Dizisi: 1286.

ALTINÖRS, Atakan: *Dil Felsefesine Giriş*: İstanbul 2003, 160 s. İnkılâp Kitabevi.

ARSLAN EROL, Hülya: *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*: Ankara 2008, XXII+824 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 928.

ATALAY, Hâmit: *İngilizce-Türkçe Sözlük*: Ankara 1999, 1 (A-I) XXXIII+1889 s.; 2 (J-Z) 1891-3734 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 714.

ATATÜRK, Mustafa Kemal: *Nutuk*: İstanbul 1938, [4]+658 s. Devlet Basımevi.

ATAY, Hüseyin - ATAY, İbrahim - ATAY, Mustafa: *Arapça-Türkçe Büyük Lûgat*: Ankara 1964, cilt 1, XXXII+510 s.; 1968, cilt 2, 511-1166 s.; 1981, cilt 3, 530 s. Bayrak Matbaası.

AYDIN, Mehmet: *Dilbilim El Kitabı*: İstanbul 2007 (Ocak), 149 s. 3F Yayınevi.

AYVERDİ, İlhan: *Asırlar Boyu Târihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük 1 A-G*: Redaksiyon-Etimoloji: Ahmet TOPALOĞLU, İstanbul ²2006 (Mart), LXXVII+1125 s.; 2 H-N, 1127-2372 s.; 3 O-Z, 2373-3549 s. Kubbealtı Neşriyatı.

BAKIRCIOĞLU, Rasim: *Ansiklopedik Psikoloji Sözlüğü*: Ankara 2006, VI+266 s. Anı Yayıncılık.

BÂKİLER, Yavuz Bülent: *Âşık Veysel*: Ankara 1989, IX+173 s. Kültür Bakanlığı Yayınları: 1102, Türk Büyükleri Dizisi:

123.

BANGUOĞLU, Tahsin: *Ana Hatlarile Türk Grameri*: İstanbul 1940, 96 s. Maarif Matbaası.

BANGUOĞLU, Tahsin: *Türkçenin Grameri*: Ankara ⁸2007, 628 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 528.

BAŞKAN, Özcan: *Bildirişim İnsan-Dili ve Ötesi*: İstanbul 1988 (Ocak), 491 s. Altın Kitaplar Yayınevi.

BAŞKAN, Özcan: *Lengüistik Metodu*: İstanbul 1967, 192 s. Çağlayan Kitabevi.

BAYRAV, Süheylâ: *Yapısal Dilbilimi*: İstanbul ²1998 (Mayıs), 168 s. Multilingual Yayınları.

BEYATLI, Yahya Kemal: *Kendi Gök Kubbemiz*: İstanbul 1961, 170 s. İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü.

BOLAY, Süleyman Hayri: *Felsefe Doktrinleri ve Terimleri Sözlüğü*: Ankara ¹⁰2009 (Ocak), [20]+415 s. Nobel Yayın Dağıtım.

BOZGEYİK, Burhan: *Prof. Dr. Faruk Kadri TIMURTAŞ ile Mülâkat Dil Davası*: İstanbul 1981, 87 s. Yeni Asya Yayınları.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi: İstanbul 1986, 1. cilt (A-ârif) XVI+624 s.; 3. cilt (Bali Bey-Brassens) 1265-1904 s.; 4. cilt (Brasseur-çakışmak) 1905-2544 s.; 6. cilt (Dina-Esprit) 3185-3824 s.; 8. cilt (Gediz-havacılık) 4465-5104 s.; 9. cilt (havacılık-İra) 5105-5744 s.; 10. cilt (İra-Karakol) 5745-6384 s.; 11. cilt (karakolhane-koygun) 6385-7024 s.; 12. cilt (koyler-mahane) 7025-7664 s.; 13. cilt (maharani-Morier) 7665-8304 s.; 14. cilt (Moriguçi-Osmanlı İmp.) 8305-8896 s.; 16. cilt (Prospero-savurma)

9585-10224 s.; 20. cilt (Venedik-Żywiec) 12145-12784 s. Gelişim Yayınları.

CEVİZCİ, Ahmet: *Felsefe Sözlüğü*: İstanbul ⁶2005 (Kasım), [XIII]+1896 s. Paradigma Yayıncılık.

CEYHAN, Yaşar - CEYHAN, Salih: *İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı*: Ankara 2009, 199 s. Pasifik Yayınları.

CLAUSON, Sir Gerard: *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*: London 1972, XLVIII+989 s. Oxford University Press.

ÇAĞATAY, Saadet: “Uygurcada Hendiadyoinler”, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*: Ankara 1978, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 279, 29-66. ss.

DAĞLI, Barış: *Kelime Kazanımı Üzerine Bir Araştırma (Kıyafet ve Kumaş Adları Örneği)*: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, İstanbul 2007 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

DEMİR, Nurettin - YILMAZ, Emine: *Türk Dili El Kitabı*: Ankara 2003, 269 s. Grafiker Yayınları.

DEMİR, Nurettin - YILMAZ, Emine - GÖKALP ALPASLAN, Gonca - ARSLAN, Nihayet - ASLAN, Sema - ÇONOĞLU, Salim - ERDEM, Mevlüt - GARİPER, Cafer - KARABULUT, Ferhat - YILDIRIM, Faruk - DEMİR, Hiclâl - DİNÇ KURT, Yasemin - AYAN, Elif - ŞAHİN, Hafize - TOPÇU, Hayrunnisa: *Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım*: İstanbul 2009 (Ekim), X+309 s. Nobel Yayın Dağıtım.

DEMİREL, Özcan: *Türkçe ve Sınıf Öğretmenleri için Türkçe Öğretimi*: Ankara ⁵2003 (Ekim), XII+252 s. Pegem A Yayıncılık.

- DİLÂÇAR, Agop: *Dil, Diller ve Dilcilik*: Ankara 1968, XII+349 s.
Türk Dil Kurumu Yayınları: Sayı: 263.
- DÜNDAR, Ali: *Dil ve Düşünce*: Ankara 2001, VIII+218 s. T. C.
Kültür Bakanlığı Yayınları/2589, Yayınlar Dairesi
Başkanlığı Sanat-Edebiyat Eserleri Dizisi/316-97.
- EBÛ HİLÂL el-ASKERÎ: *el-Furûq fi'l-Luğa Arab Dili'nde ve
Kur'an'da Farklar Sözlüğü*: İstanbul 2009, LII+476 s.
İşaret Yayınları.
- EKER, Süer: *Çağdaş Türk Dili*: Ankara ²2003, XVIII+557 s.
Grafiker Yayınları.
- ELİAÇIK, Muhittin: “Osmanlı Belgelerinde Yakın Anlamalı
(Sinonim) Kelimeler”, *Türk Dili Dergisi*: Ankara 2000
(Ağustos), cilt: II, sayı: 584, 178-201. ss.
- ENÇ, Mithat: *Ruhbilim Terimleri Sözlüğü*: Ankara ²1980,
229+[2] s. Türk Dil Kurumu Yayınları: 391.
- EREN, Hasan: *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*: Ankara 1999,
XXIX+512 s. Bizim Büro Basımevi.
- ERGİN, Muharrem: *Türk Dil Bilgisi*: İstanbul 1962, XXVII+384
s. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No:
785.
- ERKMAN AKERSON, Fatma: *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir
Bakış*: İstanbul ²2008, 282 s. Multilingual Yayınları.
- EROL, Abdullah - ALTAN, Abdulkadir - ARHAN, Serdar - BAŞAR,
Sema - GÜLBAHAR, Bahadır - KANSU, Sedat -
KAZANCIOĞLU, Zeynep Gökben - ÖZAYKUT, Songül -
ÖZTÜRKER, Gülderen - SERİN, Aslıhan - YILMAZ, Derya -
YURT, Mihriban - YÜKSEL, Yavuz: *İlköğretim 6 Türkçe
Öğretmen Kılavuz Kitabı*: İstanbul ³2008, 326 s. Milli

- Eğitim Bakanlığı Yayınları: 4249, Ders Kitapları Dizisi: 1166.
- ERSOY, Mehmet Âkif: *Safahat*: Neşre Hazırlayan: M. Ertuğrul DÜZDAĞ: İstanbul 1987, LIV+518 s. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 728, Kültür Eserleri Dizisi: 69.
- ERSOYLU, Halil: “Eş Anlamlılık mı, Yabancı Kaynaklı Karşılık Oluş mu?”, *Türk Dili Dergisi*: Ankara 2001, sayı: 591, 250-266. ss.
- al-FİRŪZĀBĀDĪ, Macdu’d-dīn Abū Ṭāhir Muḥammad b. Ya‘qūb: *al-uḫyānūsū’l-basīṭ fī tarcamati’l-ḫāmūsī’l-muḥīṭ*: Çeviren: Mütercim Asım Efendi, İstanbul I: 1887, 1272 s.; II: 1888, 1299 s.; III: 1888, 1464 s.; IV: 1888, 1263 s. Bahriye Matbaası.
- FUAT, Memet: *Pir Sultan Abdal*: İstanbul ²2001 (Haziran), 164 s. Yapı Kredi Yayınları.
- GÖĞÜŞ, Beşir: “Anadili Eğitim Programlarının Niteliği”, *Türk Dili Dil Öğretim Özel Sayısı*: Ankara 1983, sayı: 379-380, 40-48. ss.
- GUIRAUD, Pierre: *Anlambilim*: Çeviren: Berke VARDAR: İstanbul 1975, 147 s. Gelişim Yayınları, Gelişim Dizisi/34.
- GÜÇLÜ, Abdülbâki - UZUN, Erkan - UZUN, Serkan - YOLSAL, Ümit Hüsrev: *Felsefe Sözlüğü*: Ankara 2003, XVI+1728 s. Bilim ve Sanat Yayınları.
- GÜNAY, V. Doğan: *Sözcükbilime Giriş*: İstanbul 2007, 311 s. Multilingual Yayınları.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri: *Olağan İşler-Küçük Hikâyeler*: İstanbul 1930, 192 s. Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi.
- GÜRÇAY, Lutfi: *Gemici Dili*: İstanbul ²1962, 420 s. TC MSB

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı.

GÜRÜN, O. A.: *Psikoloji Sözlüğü*: İstanbul 1996, 175 s. İnkılâp Kitabevi.

HATİBOĞLU, Vecihe: “Eş Anlamli Sözcükler Var Mıdır?”, *Türk Dili Dergisi*: Ankara 1970 (Ekim), cilt: XXIII, sayı: 229, 9-10. ss.

HENGİRMEN, Mehmet: “Ana Dili Öğretiminde Genel İlkeler”, *Türkiye’de ve Dünya’da Ana Dili Eğitimi Sempozyum Bildirileri*: Ankara 1998, 11-13. ss. Ankara Üniversitesi Tömer Dil Öğretim Merkezi.

HUBER, Emel: *Dilbilime Giriş*: İstanbul 2008, 336 s. Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

[İBN MUHANNĀ, Abū’l-Faẓl Camālu’d-dīn Aḥmad b. Muḥammad b. Ḥasan al-Hillī]: *İbnü-Mühennâ Lûgati (İstanbul nüshasının Türkçe bölümünün endeksidir.)*: Çeviren: Aptullah Battal [TAYMAS], Ankara 1934, [4]+109 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 9.

İLTER GENÇ, Binnur: “Anlam ve Anlam Kuramları”, *Dil Dergisi*: Ankara 2001 (Şubat), sayı: 100. 72-76. ss.

KAÇALIN, Mustafa S.: “Abdülhalim Galip Paşa’nın Mutâyebât-ı Türkiyye’si”, *Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları Volume 24/I In Memoriam Agâh Sırrı Levend Hâtıra Sayısı I*: Cambridge USA 2000, 137-185. ss. Harvard University.

KAÇALIN, Mustafa S.: *Dedem Korkut’un Kazan Bey Oğuz-nâmesi Hikâyet-i Oğuz-nâme-i Kaẓān Bég ve Gayrı -Metin ve Açıklamalar-*: İstanbul 2006 (Ocak), 406 s. Kitabevi.

- KAPULU, Ahmet - DEDEOĞLU OKUYUCU, Süheyla - KAPLAN, Şükran - KARACA, Aliyar: *İlköğretim Türkçe 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı*: Ankara 2007, 247 s. Koza Yayın Dağıtım.
- KARACAOĞLAN: *Şiirler*: Hazırlayan: Müjgân CUNBUR, Ankara 1973, XXVII+398 s. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- KARAY, Refik Halid: *Gurbet Hikâyeleri*: İstanbul 1940, 159 s. Semih Lütfi Kitabevi.
- KARAY, Refik Halid: *Sürgün*: İstanbul 1944, 178s. Semih Lütfi Kitabevi.
- al-KÂŞGARÎ, Maḥmūd: *Compendium of The Turkic Dialects (Dīwān Luġāt at-Türk)*: Edited and Translated with Introduction and Indices Robert DANKOFF in collaboration with James KELLY/el- KÂŞGARÎ, Maḥmūd: *Türk Şiveleri Lügatı (Dīwānū Luġāt-it-Türk)* İnceleme-Tenkidli Metin-İngilizce Tercüme-Dizinler: Harvard I. Kısım 1982, XI+416 s. II. Kısım 1984, III+381 s. III. Kısım 1985, 337 s. Doğu Dilleri ve Edebiyatlarının Kaynakları 7, Türkçe Kaynaklar VII.
- KÂŞGARLI MAHMUD: *Divânü Lugâti't-Türk*: Çeviri, Uyarlama, Düzenleme: Seçkin ERDİ - Serap Tuğba YURTESER, İstanbul 2005 (Mayıs), 725 s. Kabalcı Yayınevi.
- KÂŞGARLI MAHMUD: *Divânü Lugâti't-Türk*: Tıpkıbasım/Facsimile: Ankara 1990, 1^a-319^b yr. Kültür Bakanlığı Yayınları/1205. Klâsik Eserler Dizisi/11.
- [KÂŞGARLI MAHMUD]: *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*: Çeviren: Besim ATALAY, Ankara 1939, I, XXXVI+530 s.; 1940, II, 366 s.; 1941, III, 452 s.; 1943, IV (Dizin),

- XL+885 s. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KOCAMAN, Ahmet: “Dilbilim Temel Kavramlar”, *Dilbilim Temel Kavramlar Sorunlar ve Tartışmalar*: Ankara 2006 (Eylül), Dil Derneği Yayınları: 9-14. ss.
- KORKMAZ, Zeynep: *Gramer Terimleri Sözlüğü*: Ankara ³2007, XXIV+296 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 575.
- KURUDAYIOĞLU, Mehmet - KARADAĞ, Özay: “Kelime Hazinesi Çalışmaları Açısından Kelime Kavramı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*: Ankara 2005, cilt: 25, sayı: 2, 293-307. ss.
- LESSING, Ferdinand D.: *Moğolca-Türkçe Sözlük 1 A-N*: Çeviren: Günay KARAAĞAÇ, Ankara 2003, XXIII+993 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 829/1.
- LESSING, Ferdinand D.: *Moğolca-Türkçe Sözlük 2 O-C (Z)*: Çeviren: Günay KARAAĞAÇ, Ankara 2003, 935-1769 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 829/2.
- LEVEND, Agâh Sırrı: “Divan Edebiyatında Gülmece ve Yergi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*: Ankara 1970, 37-45. ss.
- MENINSKI, Franciscus à Mesgnien: *Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae*: İstanbul 2000 I, XXXIV+1992 s.; II, 1993-4220 s.; III, 4221-6079 s.; IV, 216 s.; VI, 96 s. Simurg, Türk Dilleri Araştırmaları.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI: *Türkçe Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (1-5. Sınıflar)*: Ankara 2009, 410 s. Devlet

Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI: İlköğretim *Türkçe Dersi* (6, 7, 8. Sınıflar) *Öğretim Programı*: Ankara 2006, 291 s. Devlet Kitapları Müdürlüğü Basım Evi.

MUALLİM NÂCİ: *Lûgat-ı Nâci*: İstanbul 1904, 960 s. Asır Matbaası.

NASUHOĞLU, Rauf - BİNGÖL, Gökçe - GÜR, Hanaslı - İNAN, Demir - ÜNAL, Nuri: *Fizik Terimleri Sözlüğü*: Ankara 1983, XIII+338 s. Türk Dil Kurumu Yayınları: 509.

NİŞANYAN, Sevan: *Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*: İstanbul ³2007 (Mart), 721 s. Adam Yayınları.

OHRI, İskender: “Dil Konusu”, *Milliyet Sanat Dergisi*: İstanbul 1983 (Haziran), 62. s.

OZANKAYA, Özer: *Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*: Ankara 1975, 168 s. Türk Dil Kurumu Yayınları: 415.

ÖMER SEYFEDDİN: *Seçme Hikâyeler II*: Ankara ²1974, 267 s. Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

ÖNEN, Yaşar - ŞANBEY Cemil Ziya: *Almanca-Türkçe Sözlük*: Baskıya Hazırlayan: Vural ÜLKÜ, Ankara 1993, 1 (A-N) XVIII+733 s.; 2 (O-Z) V+735-1383 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 546.

ÖZBAY, Murat - MELANLIOĞLU, Deniz: “Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*: Van 2008 (Haziran), cilt: V, sayı: 1, 30-45. ss.

ÖZCAN, Ali Osman: *Ülkemiz İçin İsabetli Olabilecek Bir Mesleğe Yönelme Denemesi*: İstanbul 1985, V+240 s.

- İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 3251.
- ÖZDEMİR, Emin: “Anadili Öğretimi”, *Türk Dili Dil Öğretim Özel Sayısı*: Ankara 1983, cilt: XLVII, sayı: 379-380, 18-35. ss.
- ÖZDEMİR, Hakan: “Birden Çok Kavramı Bir Sözcükle Karşılama”, *Türk Dili Dergisi*: Ankara 2009 (Şubat), cilt: XCVII, sayı: 686, 170-177. ss.
- ÖZKIRIMLI, Atilla: *Dil ve Anlatım*: Ankara 1994 (Mart), 194 s. Ümit Yayıncılık.
- PAÇACIOĞLU, Burhan: *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*: Ankara 2006 (Nisan), XXXIII+726 s. Bizim Büro Basımevi.
- PALA, İskender: *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*: İstanbul 2000, 439 s. Ötüken Yayınları.
- PAVET DE COURTEİLLE, Abel: *Dictionnaire turk-oriental*: Paris 1870, XIV+560 ss. A L'imprimerie De L'universite.
- RÄSÄNEN, Martti: *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*: Helsinki 1969, XVI+533 s. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII₁.
- REDHOUSE, Sir James W.: *Turkish And English Lexicon / Kitâb-ı Ma'ânî-i Lehce*: Constantinople 1890, XVI+2224 s.
- RÖHRBORN, Klaus: *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der Vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Lieferung 1 a-agrıg*: Wiesbaden 1977, VII+72 s. Franz Steiner Verlag GMBH. *Lieferung 2. agrıglan--anta*: Wiesbaden 1979, IV+73-148. s. *Lieferung 3. anta-asanke*: Wiesbaden 1981, IV+149-224. s. *Lieferung 4. asankelig-ayat*: Wiesbaden 1988, V+225-298. s. *Lieferung 5. ayatıl*

- ämgäklig*: Wiesbaden 1994, VI+299-372. s. *Lieferung* 6.
ämgäksin--ärñäk: Wiesbaden 1998, V+373-446. s.
- Sade Türkçe Kılavuzu*: Ankara ³1971, 142 s. Türk Dil Kurumu Yayınları: Sayı: 322.
- SAYAN, Pervin: *11-14 Yaş İçin Hazırlanan Okul Sözlüklerinde Tanımlar Üzerine Bir Araştırma*: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, İstanbul 2005 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- SİNANOĞLU, Oktay: *Açıklamalı Fizik Kimya Matematik Ana Terimleri Sözlüğü*: Ankara 2007 (Kasım), 294 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 864.
- SONGAR, Ayhan: *Dil ve Düşünce*: İstanbul 1986, 127 s. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Psikiyatri Kliniği Vakfı Yayınları: No:7
- STEINGASS, F.: *A Comprehensive Persian-English Dictionary*: London 1892, VIII+1539 s.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ: *Ḳāmūs-ı Türkî*: Dersaâdet I: 1899, 796 s.; II: 1900, 797-1574 s. İkdâm Matbaası.
- ŞEMSEDDİN SÂMÎ: *Lisân*: İstanbul 1886, 128 s. Mihran Matbaası.
- ŞEYH GALİB,: *Hüsn ü Aşk*: Metin-Nesre Çeviri-Notlar ve Açıklamalar: Muhammet Nur DOĞAN: İstanbul 2003, 420 s. Ötüken Yayınları.
- ŞİMŞEK, Rasim: “Çağdaş Eğitimde Anadilinin Yeri”, *Türk Dili Dil Öğretimi Özel Sayısı*: Ankara 1983 (Temmuz-Ağustos), cilt: XLVII, sayı: 379-380, 36-39. ss.
- ŞÜKÛN, Ziya: *Farsça-Türkçe Lûgat Gencine-i Güftâr Ferhengi* Ziya: Ankara 1944, I, [X]+960 s.; II, 961-2040+X s.

Maarif Vekaleti.

TEKİN, Talat: *Türkoloji Eleştirileri*: Ankara ²1997, 408 s. Simurg
Yayınevi Dil ve Edebiyat Dizisi: 4.

TEKİN, Talat: *Çağdaş Türk Dilleri Makaleler 3*: Ankara 2005,
560 s. Grafik Yayınları Türk Dili Tarihinin Temel
Sorunları: 4.

TEKİN, Talat: *Orhon Yazıtları*: Ankara 2006, 200 s. Atatürk
Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu
Yayınları: 540.

TIETZE, Andreas: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*
Cilt 1 A-E: İstanbul-Wien 2002, 763 s. Simurg 56 Sözlük
2.

TIETZE, Andreas: *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*
Cilt 2 F-J: Wien 2009, 440 s. Verlag der Österreichischen
Akademie der Wissenschaften.

TİMURTAŞ, Faruk K.: *Uydurma Olan ve Olmayan Yeni Kelimeler*
Sözlüğü: İstanbul 1979, 155 s. Umur Kitapçılık Umur
Yayınları:8, İlmî Eserler Serisi: 3.

TOKLU, Osman: *Dilbilime Giriş*: Ankara 2003, 167 s. Akçağ
Yayınları.

TOPALOĞLU, Bekir - KARAMAN, Hayreddin: *Arapça-Türkçe Yeni*
Kâmus: İstanbul ²⁰2004 (Şubat), VIII+535 s. Ensar
Neşriyat.

TUĞLACI, Pars: *Türkçede Anlamdaş ve Karşıt Kelimeler Sözlüğü*:
İstanbul, 140 s. İnkılâp Kitabevi.

TUĞLACI, Pars: *20. Yüzyıl Ansiklopedik Okyanus Türkçe Sözlük*:
İstanbul 1980⁴ 1 (A-Bon), [13]+336 s.; 3 (Eks-Hek), 689-
1040 s.; 4 (Hek-Kar), 1041-1392 s.; 6 (Kuş-Müt), 1729-

2080 s.; 7 (Müt-Rom), 2081-2432 s.; 8 (Rom-Tat), 2433-2784 s. Cem Yayınevi.

TÜRK DİL KURUMU: *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*: Ankara 1949, 5+252 s. Türk Dil Kurumu B. II. 15.

TÜRK DİL KURUMU: *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*: İstanbul 1935, XXII+II+371 s. İstanbul Devlet Basımevi.

TÜRK DİL KURUMU: *Resimli Okul Sözlüğü*: Ankara 2008, XVI+1542 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 939.

TÜRK DİL KURUMU: *Türkçe Sözlük*: Ankara ¹⁰2005, XX+2244 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 549.

TÜRK DİL KURUMU: *Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzu*: İstanbul 1935, X+340 s. İstanbul Devlet Basımevi.

TÜRK DİL KURUMU: *Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*: Ankara 1975, VIII (K), [8]+2577-3056. s.; 1978, X (S-T), [VII]+3507-4018. s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 211/8-10

TÜRK DİL KURUMU: *XXII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*: Ankara I (A-B) 1963, XCI+746 s.; II (C-D) 1965, LXXII+747-1381. s.; III (E-İ) 1967, LXXII+1383-2142. s.; V (O-T) 1971, LXXII+2903-3877. s.; VIII (Dizin) 1977, VIII+419 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 212/I-II-III-V-VIII.

Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler: Ankara 1978, XII+361 s. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları No: 279.

Türkiye’de ve Dünya’da Ana Dili Eğitimi Sempozyumu
Bildiriler: Ankara 1998 (Temmuz), 280 s. Ankara
Üniversitesi Tömer Dil Öğretim Merkezi.

USLU, T. Azmi: *Yeni Hukuk Lûgatı ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*:
İstanbul 1964, [6]+349 s. Site Yayınları Hukuk Dizisi
No:1.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya: *Mai ve Siyah*: İstanbul 1938, 340 s. Hilmi
Kitabevi.

UŞAKLIGİL, Halit Ziya: *Kırk Yıl*: Cild.: V: İstanbul 1936, 230 s.
Cumhuriyet Gazete ve Matbaası.

UYGUR, Nermi: *Dilin Gücü-Denemeler*: İstanbul 1962 (Kasım),
94 s. Kitap Yayınları.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: “Cemiyet ve Dil”, *Türk Dili Araştırmaları*
Yıllığı Belleten: Ankara 1953, 29-44. ss.

ÜLKEN, Hilmi Ziya: *Sosyoloji Sözlüğü*: İstanbul 1969, II+428 s.
Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları: 9, Sözlük Serisi: 1
Milli Eğitim Basımevi.

VARDAR, Berke: *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*: İstanbul
2007, 289+[11] s. Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

VARDAR, Berke: *Dil Bilim Sorunları*: 1968 (Ekim), 107 s. Yeni
İnsan Yayınları: XII, Dil Dizisi: II.

VARDAR, Berke: *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*: İstanbul
2001, 177+[7] s. Multilingual Yayınları.

VARDAR, Berke - GÜZ, N. - ÖZTOKAT, E. - RİFAT, M. -
SENEMOĞLU, O. - SÖZER, E.: *Dilbilim ve Dilbilgisi*
Terimleri Sözlüğü: Ankara 1980, 232 s. Türk Dil Kurumu
Yayınları: 471.

YALIM, Özcan: *Türkçede Yakın ve Karşıt Anamlılar Sözlüğü*:

İstanbul 1998, XXII+706 s. İmge Kitabevi.

YANGIN, Banu - ÇELEPOĞLU, Ayşegül - TÜRKYILMAZ, Fatma:
İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı: Ankara
2009, 403 s. Pasifik Yayınları.

YILDIZ, Cemal - OKUR, Alpaslan - ARI, Gökhan - YILMAZ,
Yakup: *Yeni Öğretim Programına Göre Kuramdan
Uygulamaya Türkçe Öğretimi*: Ankara ²2008 (Ağustos),
XIX+411 s. Pegem Akademi Yayınları.

ZEMAHŞERÎ: *Mukaddimetü'l - Edeb*: Hazırlayan: N. N. POPPE:
Çeviren: Mustafa S. KAÇALIN: Ankara 2009, 191 s.
Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil
Kurumu Yayınları: 976.

ZÜLFİKAR, Hamza: “Eş Anlamlılık ve Ziya Gökalp’ın Eş
Anlamlılık ile İlgili Düşünceleri”, *Türk Dili Dergisi*:
Ankara 1990 (Temmuz), sayı: 463, 1-7. ss.

